

รายงานวิจัย

มติใหม่ของการศึกษาวัฒนธรรม

สุริชัย หวันแก้ว

เสนอต่อ

คณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรม
สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ

ธันวาคม 2543

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ

บทคัดย่อ

บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมา	1
1.2 วัตถุประสงค์	2
1.3 ประเด็นคำถามและแนวทางการศึกษาวิจัย	2
1.4 ระเบียบวิธีวิจัย	5
บทที่ 2 การศึกษาวัฒนธรรมช่วงปี พ.ศ. 2520-2529	8
2.1 เกริ่นนำ : การศึกษาวัฒนธรรมก่อนหน้าปี พ.ศ. 2520	9
2.2 ประเด็นของการศึกษาวัฒนธรรม	12
2.3 มโนทัศน์ และแนวคิดในการศึกษาวัฒนธรรม	18
2.4 วิธีการศึกษาวัฒนธรรม	27
บทที่ 3 การศึกษาวัฒนธรรมช่วงปี พ.ศ. 2530-2535	29
3.1 ประเด็นของการศึกษาวัฒนธรรม	30
3.2 มโนทัศน์และแนวคิดในการศึกษาวัฒนธรรม	35
3.3 วิธีการศึกษาวัฒนธรรม	40
บทที่ 4 การศึกษาวัฒนธรรมช่วงปี พ.ศ. 2536-2543	43
4.1 ประเด็นของการศึกษาวัฒนธรรม	44
4.2 มโนทัศน์และแนวคิดในการศึกษาวัฒนธรรม	57
4.3 วิธีการศึกษาวัฒนธรรม	73
บทที่ 5 บทสรุป : สู่อุทธศาสตร์แห่งโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรมช่วงปี พ.ศ. 2542-2543	76
5.1 เวทีการสร้างสรรค์องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม : ภาพรวมการเปลี่ยนแปลง	76
5.2 วิกฤตทางวัฒนธรรมท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ : ข้อพิจารณาบางประการ	80
บรรณานุกรม	98
ภาคผนวก	
- รายชื่อรายงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาวัฒนธรรม (พ.ศ. 2520 - 2542)	115
- บทความเกี่ยวกับวัฒนธรรมในวารสารศิลปวัฒนธรรม (พ.ศ. 2522 - 2542)	141

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้ไม่อาจริเริ่มได้หากไม่ได้รับแรงบันดาลใจจาก ศ.ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง อดีตเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ผู้เล็งเห็นความสำคัญของบทบาทของการวิจัยในงานวัฒนธรรมและผู้วางรากฐานระบบงานวิจัยวัฒนธรรมที่มีมิติภูมิภาคแก่ สวช. และแรงผลักดันจาก รศ. ศรีศักร วัลลิโภดม ประธานอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคกลางในสมัยหนึ่ง และการได้ร่วมประชุมกับประธานอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้ ศ.สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ประธานอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รศ.ดร. สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ประธานอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ รศ.ดร. สุเทพ สุนทรภัสช์ และ ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์ ทำให้ผู้เขียนซึ่งเป็นประธานอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมกรุงเทพมหานครได้มีโอกาสศึกษาและเรียนรู้มิติวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก วิชาความรู้ด้านวัฒนธรรมจากครูบาอาจารย์หลายท่านทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศ.ดร. พัทยา สายหนู, รศ.ดร.ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, รศ. ประคอง นิมานเหมินทร์, พระครูพิพิธประชานาถ (หลวงพ่อนาน สุทศีลโล) แห่งวัดสามัคคี ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์, พระอาจารย์มหาเจิม สุวใจ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, คุณพ่อนิพนธ์ เทียนนิหาร แห่งศูนย์สังคมพัฒนา จังหวัดเชียงใหม่, พ่อหลวงจอนิ โอโตเซา ปราชญ์และนักอนุรักษ์ชาวปากะยอ และอีกหลายท่านที่ไม่อาจกล่าวนามได้หมด ผู้ช่วยวิจัยได้แก่ คุณอุษณีย์ พรหมสุวรรณ และคุณศิริพร ศรีสินธุ์โร ที่ช่วยด้วยความฉันทะในงานและมีน้ำใจจนงานเสร็จสิ้น

ขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติที่ได้กรุณาให้ทุนสนับสนุนการวิจัยเรื่องนี้ เลขาธิการ สวช., ผู้อำนวยการสถาบันวัฒนธรรมศึกษา และผู้อำนวยการส่วนวิจัยและพัฒนา คุณอำนวย จันเจริญ, คุณกุลวดี เจริญศรี, คุณดารุณี ธรรมโพธิ์ดล และคุณอุมาพร ดิษกร และเจ้าหน้าที่ของส่วนงานวิจัยที่ช่วยประสานงาน

ผู้เขียนได้ใช้เวลาในการทำงานวิจัยเรื่องนี้หลายปีนับตั้งแต่ได้รับทุนเมื่อปี พ.ศ. 2535 ทั้งนี้เนื่องจากระหว่างนั้นมีภารกิจอื่นและการไปปฏิบัติราชการต่างประเทศหลายครั้ง อย่างไรก็ตามความล่าช้าและความบกพร่องทั้งหลายของงานวิจัยนี้ผู้วิจัยขออภัยไว้แต่ผู้เดียว หากท่านผู้อ่านจะมีข้อคิดเห็นแนะนำประการใดก็จะขอบพระคุณยิ่ง

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย *มิตินิใหม่ของการศึกษาวัฒนธรรม* นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานภาพการศึกษาวัฒนธรรมที่เป็นมิตินิใหม่ของการศึกษาวิจัยด้านวัฒนธรรมในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมา (พ.ศ. 2520-2543) ทั้งในด้านเนื้อหาสาระหรือประเด็นที่ศึกษา ด้านมโนทัศน์และด้านวิธีการศึกษา เพื่อทำความเข้าใจถึงพลวัตของการศึกษาวัฒนธรรมท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง รวมถึงรวบรวมบรรณนิทรรศน์ของงานศึกษาวัฒนธรรมไว้เป็นฐานข้อมูลสำหรับการศึกษาค้นคว้าวิจัยทางด้านวัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยได้แบ่งหัวระยะเวลาของการศึกษาออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2520 – 2529 ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2529 - 2535 และช่วงที่ 3 พ.ศ. 2536 – 2543

ผลการศึกษาพบว่าในช่วง 20 กว่าปีที่ผ่านมา งานศึกษาวัฒนธรรมขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างมากทั้งจำนวนและความหลากหลายของผลงาน อีกทั้งมีมิตินิใหม่ที่น่าสนใจปรากฏขึ้นอย่างต่อเนื่องทั้งในแง่ประเด็น มโนทัศน์ และวิธีการศึกษา มิตินิใหม่ของประเด็นศึกษาสัมพันธ์กับบริบทหรือประเด็นทางสังคมในช่วงนั้น เช่น ประเด็น *ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม, สุขภาพ, สื่อสารมวลชน* เป็นต้น มโนทัศน์ที่ใช้ก็มาจากหลายสาขาวิชาและสะท้อนมุมมองที่แตกต่างอย่างชัดเจนในแต่ละช่วง มิตินิใหม่ที่น่าสนใจ เช่น มโนทัศน์ *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม, ความรุนแรงทางวัฒนธรรม, ทุนวัฒนธรรม, การเมืองวัฒนธรรม* เป็นต้น มิตินิใหม่ของวิธีการศึกษาก็คือ จากที่ช่วงแรกเน้นการศึกษาเชิงพรรณาลักษณะหรือองค์ประกอบของวัฒนธรรมและวิธีการศึกษาเชิงปริมาณ ในช่วงต่อมาก็ปรากฏงานศึกษาที่ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพมากขึ้น รวมถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มิตินิใหม่ของวิธีการศึกษาในช่วงที่สามคือ การวิจัยแบบเครือข่าย และการวิเคราะห์วาทกรรม

ขณะเดียวกันเวทีการสร้างสรรค์องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมก็มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกันนั่นคือ มีการขยายวงจากเวทีวิชาการแบบทางการในสถาบันการศึกษาหรือหน่วยราชการไปสู่เวทีปฏิบัติการทางสังคมวัฒนธรรมมากขึ้น โดยเฉพาะในแวดวงการพัฒนาท่ามกลางสถานการณ์ปัญหาจากการพัฒนาและความขัดแย้งทางสังคมในช่วง พ.ศ. 2530- 2535 และที่โดดเด่นมากในระยะหลังก็คือ เวทีที่เรียกว่า *ตลาดทางปัญญาด้านวัฒนธรรม* ที่ขยายตัวกว้างขวางควบคู่ไปกับการเติบโตของสื่อสารมวลชน ซึ่งมีส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้แวดวงของผู้ที่สนใจเรื่องวัฒนธรรมมีความคึกคักและมีชีวิตชีวาขึ้นมาก เพราะการใฝ่ใจเรียนรู้ทำความเข้าใจวัฒนธรรมและปฏิบัติการทางวัฒนธรรมมิใช่ภารกิจเฉพาะของนักวิชาการหรือนักศึกษาในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง

กับวัฒนธรรม หรือหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเท่านั้น หากแต่เป็นปฏิบัติการในองค์รวมของชีวิต เป็นการเรียนรู้ร่วมกันและการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของผู้คนหลากหลายวัฒนธรรมที่อยู่ร่วมกันในสังคม

อย่างไรก็ตามประเด็นสำคัญที่น่าจะคาดหวังได้จากวิชาการก็คือ งานวิชาการจะมีบทบาทที่เอื้อให้เราเข้าใจปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของโลกและของสังคมเรา ตลอดจนจนของกลุ่มสังคมของเราได้มากขึ้น ขณะเดียวกันต้องหันมาพิจารณาด้วยว่าลักษณะของวิชาการและการแบ่งแยกวิชาที่เป็นอยู่นี้จะกลับกลายเป็นอุปสรรคที่ขวางมิให้เราเข้าใจตัวเอง มิให้สังคมเราเข้าใจตนเองหรือไม่อย่างไร โจทย์ข้อนี้ถือเป็นประเด็นท้าทายสำหรับวงวิชาการและวงการนโยบายท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่เร่รุดนี้เองที่เราไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความเป็นมา

การศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา นับว่าเป็นช่วงที่มีความเคลื่อนไหวและมีชีวิตชีวาเป็นอย่างยิ่ง การศึกษาวัฒนธรรมในช่วงเวลาดังกล่าวได้ขยายตัวออกไปอย่างมากมายทั้งด้านขอบเขต ปริมาณ และคุณภาพ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลกและสังคมเศรษฐกิจไทยซึ่งได้ส่งผลให้วัฒนธรรมไทยต้องเผชิญกับการปรับตัวหลายด้าน

ปรากฏการณ์หลายอย่างที่เกิดขึ้นในสังคมไทยไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่มีมาก และรวดเร็วภายใต้กระแสการพัฒนาที่มุ่งสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม การใช้เทคโนโลยีทันสมัย ควบคู่ไปกับกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว การปรากฏเด่นชัดของกระแสโลกาภิวัตน์ กระทั่งถึงวิกฤตเศรษฐกิจฟองสบู่เมื่อไม่นานมานี้ เหล่านี้ล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต สภาพความเป็นอยู่ของผู้คน ชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติที่ร่อยหรอ และสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลงอย่างมาก จนกระทั่งในระยะหลัง ๆ ได้มีการกล่าวกันมากถึงภาวะวิกฤตทาง วัฒนธรรมของสังคมไทย

ผลกระทบของกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายที่มีต่อสังคมวัฒนธรรมทั้งระดับมหภาคและจุลภาคอย่างลึกซึ้งรุนแรงและกว้างขวางนี้ได้กลายเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดข้อสงสัยหลายประการเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะตัวของสังคมและวัฒนธรรมไทย พร้อม ๆ กันนั้นก็ทำให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาการปรับตัวของสังคมและวัฒนธรรมอย่างจริงจัง

ในระดับสากลก็มีความตื่นตัวในเรื่องนี้ด้วยเช่นกัน องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมกับการพัฒนา โดยกำหนดให้ปี พ.ศ. 2530 - 2540 เป็นทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม (World Decade on Culture and Development)

วงการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมและสังคมไทยเองก็ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการสำรวจและประเมินสถานภาพของการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาว่าได้คืบหน้าไปมากน้อยเพียงใดทั้งในด้านเนื้อหาสาระ ด้านมโนทัศน์ และด้านวิธีการศึกษา ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าการศึกษาวิจัยเหล่านั้นยังไม่เคยได้รับการประมวลศึกษาในแง่สถานภาพอย่างเป็นระบบเท่าใดนัก ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การหาหนทางประเมินคุณภาพของการวิจัยเหล่านั้นทั้งในแง่จุดอ่อนและจุดแข็งของงานวิจัยที่มีมาแล้วว่า ได้ช่วยเสริมสร้างขีดความสามารถในการรู้จักตนเองของสังคมไทย และมีความสอดคล้องกับสภาพความจำเป็นร่วมสมัยมากน้อยเพียงใด

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสถานภาพการศึกษาวัยฉกรรจ์ที่เป็นมิติใหม่ของการศึกษาวิจัยด้านวัฒนธรรมในรอบ 2 ทศวรรษที่ผ่านมาใน 3 ด้านกล่าวคือทั้งในด้านมโนทัศน์ ด้านเนื้อหาสาระหรือประเด็นที่ศึกษา และด้านวิธีวิทยา
2. เพื่อทำความเข้าใจถึงพลวัตของการศึกษาวัยฉกรรจ์ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม
3. เพื่อรวบรวมบรรณนิทรรศน์สำคัญ ๆ ไว้เป็นฐานข้อมูลสำหรับการศึกษาค้นคว้าวิจัยต่อไปในอนาคต

1.3 ประเด็นคำถามและแนวทางการศึกษาวิจัย

การศึกษาเรื่อง "มิติใหม่ของการศึกษาวัยฉกรรจ์" ครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงการเปลี่ยนแปลง โดยมุ่งความสนใจไปที่การเปลี่ยนแปลงใน 3 มิติหลักที่เกิดขึ้นในช่วงกว่า 2 ทศวรรษที่ผ่านมา (2520 - ปัจจุบัน) ได้แก่

1. การเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาสาระหรือประเด็นที่ศึกษา (issues)
2. การเปลี่ยนแปลงของมโนทัศน์ในการศึกษา (concepts)
3. การเปลี่ยนแปลงวิธีวิทยาที่ใช้ในการศึกษา (methodology)

โดยจะนำเสนอข้อมูลเชิงเปรียบเทียบตามลำดับช่วงเวลา เพื่อแสดงให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลง ความเหมือน ความแตกต่าง และมิติใหม่ ๆ ที่ปรากฏขึ้นในช่วงเวลาต่าง ๆ เชื่อมโยงกับบริบททางสังคม และบริบททางวิชาการที่เกี่ยวข้องเหล่านั้น ในลักษณะการพาผู้อ่านข้มาชมเมือง ให้เห็นว่าปริมณฑลของการศึกษาวัยฉกรรจ์นั้นกว้างขวางหลากหลาย มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง และมีชีวิตชีวาน่าสนใจมากเพียงไร

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาได้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่น่าสังเกตหลายประการในแวดวงที่เกี่ยวข้องกับความรู้ และสติปัญญาของสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นวงการวิชาการ การศึกษา สื่อมวลชน และองคาพยพอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และสร้างสรรค์สติปัญญาของสังคม โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนประเด็นศึกษา มโนทัศน์ และวิธีวิทยาในการศึกษาวัยฉกรรจ์หรือมิติใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกจากการปะทะได้แย้งเกี่ยวกับกระบวนการทัศน์การพัฒนา บริบทการพัฒนาที่ผ่านมาไม่ว่าจะในนามของการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อไปสู่ความทันสมัย (Modernization) การมุ่งเป็นนิคส์ (Newly industrializing countries : NICs) หรือกระโจนเข้าสู่ระบบการค้าเสรีในยุคโลกาภิวัตน์ (Neoliberal Globalization) ก็ตาม ล้วนเป็นบริบทสำคัญของปฏิบัติการทางวัฒนธรรมรวมถึงการศึกษาวัยฉกรรจ์อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การศึกษาครั้งนี้มุ่งนำเสนอภาพการเปลี่ยนแปลงของประเด็น

ศึกษา มโนทัศน์ และวิธีการศึกษาวัฒนธรรมท่ามกลางบริบทดังกล่าวโดยเน้นที่มิติใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น ตลอดจนปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่มีปฏิบัติการทางวัฒนธรรมหลากหลายรูปแบบว่า ได้ให้มิติใหม่อะไรแก่สังคมในระยะ 20 กว่าปีมานี้

อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาวัฒนธรรมในปัจจุบันมิได้เป็นเรื่องที่ถูกผูกขาด หรือจำกัดวงอยู่แต่เฉพาะแวดวง หรือกลุ่ม องค์กร ชนชั้น แม้กระทั่งขีดเส้นจำเพาะสาขาวิชาใด ๆ อีกต่อไปแล้ว เพราะเรื่องอะไรก็เป็น "วัฒนธรรม" ที่ไหนมีกลุ่มทางสังคมอยู่ที่นั่นก็มีการสร้างสรรค์วัฒนธรรม มีการศึกษา มีการปฏิบัติการเกิดขึ้น ทั้งนี้ไม่ว่าใครจะสำนึกหรือไม่ก็ตาม และใครจะพอใจหรือไม่พอใจก็ตามปรากฏการณ์เช่นนี้ได้เกิดขึ้น และมีดำเนินอยู่ตลอดเวลาในชีวิตจริงของมนุษย์และสังคม

ดังนั้นเรื่องวัฒนธรรมจึงมิได้จำกัดวงอีกต่อไปแล้ว หากแต่มีผู้คนเข้ามาร่วมปฏิบัติการมากยิ่งขึ้นทุกที และนับวันจะมีความสำนึกในเรื่องนี้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะหลัง ๆ มีการเคลื่อนย้ายเวทีจากเวที "ที่เป็นทางการ" ซึ่งมักถูกผูกขาดโดยสถาบันทางการทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เช่น สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัยต่าง ๆ ไปสู่เวทีที่ "ไม่เป็นทางการ" หรือ "เวทีสาธารณะ" มากขึ้น เช่น ตามหน้าหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร หนังสือที่วางขายทั่วไปตามแผงหนังสือ หรือตามสื่ออิเล็กทรอนิกส์ประเภทต่าง ๆ อย่างวิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต ซึ่งไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าไม่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม หรือมิใช่การศึกษาวัฒนธรรม รวมไปถึงวิถีชีวิตประจำวันและการเคลื่อนไหวของประชาชนทุกระดับ

การทำความเข้าใจสภาวะการณ์เหล่านี้จำเป็นต้องใช้มโนทัศน์ที่ยืดหยุ่น และเชื่อมต่อพิจารณาปรากฏการณ์ที่มีทั้งความหลากหลาย และเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสูงยิ่ง ทั้งนี้เพื่อให้สามารถจับภาพปรากฏการณ์เช่นนี้ได้ ดังนั้นการศึกษาวรรณกรรมย่อมมีอานิยามในความหมายที่แคบโดยจำกัดวงอยู่เพียงผลงานทางวิชาการ หรือรายงานวิจัยที่จัดทำโดยหน่วยราชการ สถาบันการศึกษา หรือมหาวิทยาลัยเท่านั้น ทว่าต้องขยายความไปถึงการศึกษาสิ่งทีปรากฏในโลกที่ปฏิบัติจริงของมนุษย์ หรือที่เรียกว่า "ปฏิบัติการทางวัฒนธรรม" (Cultural Practices) ด้วย ซึ่งรวมถึงงานศึกษาของปราชญ์ชาวบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน นักคิด ปัญญาชนอิสระที่มีได้สังกัดในสถาบันวิชาการหรือมหาวิทยาลัย งานที่ปรากฏตามสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม

คำสำคัญอื่น ๆ ที่ควบคู่ไปกับคำว่า "ปฏิบัติการทางวัฒนธรรม (cultural practices)" ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ก็คือ พื้นที่ทางวัฒนธรรม (cultural space) / เวทีวัฒนธรรม / เวทีของการปฏิบัติการวัฒนธรรม ในที่นี้หมายถึงเวทีของการสร้างสรรค์การรับรู้ใหม่ ๆ ทางวัฒนธรรม หรือ เวทีของการผลิตความรู้ความคิดทางวัฒนธรรม

นอกจากนี้การขยายความงานศึกษาวัฒนธรรมในความหมายกว้างแล้ว การพิจารณา สถานภาพและทิศทางของการศึกษา หรือการสร้างองค์ความรู้ย่อมไม่อาจปฏิเสธได้ว่าเกี่ยวข้องกับ อย่างแยกไม่ออกจากบริบททางสังคมและความเป็นมาเป็นไปของสังคมนั้น ๆ แนวการศึกษาที่ เรียกว่า สังคมวิทยาว่าด้วยความรู้ (Sociology of Knowledge) เป็นแนวทางหนึ่งที่จะชี้ให้เห็นถึงมิติความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่าง "ความรู้" กับบริบททางสังคมที่แวดล้อม "ความรู้" เหล่านั้น กล่าวโดยสังเขป สังคมวิทยาว่าด้วยความรู้ (Sociology of Knowledge) กล่าวถึง ที่มาของความรู้ความคิดว่ามาจากบริบททางสังคมที่แวดล้อมบุคคลนั้นอยู่ และนำเสนอประเด็น การวิเคราะห์บริบททางสังคมในมิติทางปรัชญา

Karl Mannheim ผู้ที่ริเริ่มแนวคิดนี้เสนอว่า สังคมวิทยาความรู้ (Sociology of Knowledge) จะเน้นการวิเคราะห์เชื่อมโยงระบบคิดของคนกับวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม และสถานการณ์ที่คนเผชิญ (life-situation) บริบททางสังคมที่คนอยู่จะเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดรูปแบบคิดของคน ความรู้จึงเป็นการปฏิบัติการทางปัญญา (intellectual act) การวิจัยแนวสังคม วิทยาว่าด้วยความรู้จะต้องวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบของสถานการณ์ทางสังคมและเศรษฐกิจการ เมืองที่สร้างระบบคิดของคนด้วย

ทำนองเดียวกับ Peter Berger นักทฤษฎีแนวปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) ซึ่ง สนใจการศึกษาแนวสังคมวิทยาความรู้ก็พูดในทำนองเดียวกันว่า "ความคิดของมนุษย์ก็เหมือน ตัวมนุษย์เอง อันจะต้องดำรงอยู่ใต้บริบททางสังคม" โดยเชื่อว่าความรู้ไม่สามารถเกิดขึ้นได้โดย อิสระจากบริบททางสังคม และการศึกษาทางสังคมวิทยาว่าด้วยความรู้ คือการพิจารณา ตำแหน่งทางสังคมของความคิดนั่นเอง สังคมวิทยาความรู้พยายามจะเชื่อมความคิดของนักคิด เข้ากับโลกทางสังคม (Social World) อย่างไรก็ตาม การที่ถือว่าความคิดหนึ่งมีรากฐานก่อกำเนิด อยู่ในสังคมนั้นมิได้หมายความว่า ความคิดทุกชนิดเป็นเพียงภาพสะท้อนของโครงสร้างของสังคม โดยตรง หรือมิได้หมายความว่าความคิดนั้นมิได้มีผลในการกำหนดแบบของสังคมแต่อย่างใด¹

ดังนั้นในการศึกษานี้จะพิจารณางานศึกษาวัฒนธรรม ในลักษณะสัมพันธ์กับบริบทหรือ สถานการณ์การเคลื่อนไหวที่แวดล้อม ที่พิจารณาว่ามีความสัมพันธ์กับการศึกษาวัฒนธรรมใน ประเด็นต่าง ๆ และมีผลต่อมุมมองหรือมโนทัศน์ที่ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาและวิธีการศึกษา ซึ่งยังเป็นการมองในระดับมหภาค ด้วยงานนี้เป็นงานวิจัยเอกสารและมีความมุ่งหมายที่จะมอง อย่างครอบคลุมให้เห็นการเคลื่อนไหวและมิติใหม่ในการศึกษาวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง

¹ George Ritzer. Modern Sociological Theory. Singapore: McGraw – Hill , 1996, pp. 407-420

1.4 ระเบียบวิธีวิจัย

1) วิธีการศึกษา

วิธีการศึกษาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research)

2) ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษานี้กำหนดขอบเขตการศึกษาไว้ช่วงเวลาที่กว้าง ๆ โดยมุ่งพิจารณางานศึกษาวรรณกรรมเกิดขึ้นในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2520 จนถึงปัจจุบัน โดยพิจารณาทั้งงานเขียนที่เป็นรายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความวิชาการ รายงานสรุปการสัมมนาและเอกสารประกอบการสัมมนา ตลอดจนบทความและข้อเขียนที่ปรากฏตามสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ อาทิ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร เป็นต้น

ผู้วิจัยเห็นว่ามีความจำเป็นต้องจัดแบ่งระยะเวลาที่ศึกษาออกเป็นห้วงระยะที่สำคัญ ๆ ในช่วงระยะเวลา 20 ปีเศษที่ศึกษา มีเหตุการณ์ที่สำคัญทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองหลายเหตุการณ์ ขณะเดียวกันก็มีผลงานการศึกษาวรรณกรรมซึ่งเป็นมิติใหม่ที่โดดเด่นขึ้นมาทั้งในแง่จำนวนและความริเริ่มที่หลากหลายมากขึ้น การจัดแบ่งช่วงจึงอาศัยทั้งบริบทสังคม เศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนา บริบททางวิชาการทั้งภายในและบริบทวิชาการสากลประกอบด้วย ควบคู่ไปกับจุดเปลี่ยนที่เด่นชัดในภาพรวมของผลงานศึกษา

ด้วยหลักเกณฑ์ดังกล่าวผู้วิจัยจึงแบ่งห้วงระยะที่ศึกษาออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2520 - 2529 ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2529 - 2535 และ ช่วงที่ 3 พ.ศ. 2536 - ปัจจุบัน การแบ่งช่วงดังกล่าวนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงบริบทและตำแหน่งแหล่งที่ของงานศึกษาได้ชัดเจนขึ้นเท่านั้น และมีได้หมายว่างานศึกษาที่ปรากฏในแต่ละช่วงนั้นแยกขาดออกจากกัน ตรงกันข้ามยังมีความทับซ้อนกันอยู่ไม่น้อยเนื่องจากเป็นพัฒนาการที่สืบเนื่องต่อกันมา

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษารวบรวมและวิเคราะห์เอกสารจากแหล่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. รายงานวิจัยของสถาบันวิจัยวิจัยและการพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2. รายงานวิจัยสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
3. รายงานวิจัยของสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
4. รายงานวิจัยของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
5. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทของมหาวิทยาลัยทั้งส่วนกลางและภูมิภาคดังต่อไปนี้ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

6. เอกสารประกอบการสัมมนา และรายงานสรุปการสัมมนา
7. บทความในวารสาร นิตยสาร และหนังสือพิมพ์ที่เกี่ยวกับ "วัฒนธรรม" โดยเฉพาะวารสาร ศิลปวัฒนธรรม สารคดี ฯลฯ
8. หนังสือ และตำราวิชาการ
9. งานขององค์กรพัฒนาเอกชน
10. บรรณนิทัศน์งานวิจัยที่สนับสนุนโดยสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.)

3) แนวทางการจำแนกกลุ่มงานศึกษาวัฒนธรรม

จากข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดจำแนกประเภทของงานได้อย่างคร่าว ๆ ดังนี้ งานศึกษาที่เป็นวิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย บทความ หนังสือ เอกสารประกอบการสัมมนา และรายงานสรุปการสัมมนาอีกจำนวนหนึ่ง โดยสามารถดูรายชื่องานทั้งหมดนี้ได้ในภาคผนวกของรายงานเล่มนี้

การจำแนกงานศึกษาวัฒนธรรมตามประเด็นที่ศึกษา ในเบื้องต้นนี้อาศัยการแบ่งกลุ่มโดยมองวัฒนธรรมในแง่ที่เป็นสถาบัน (Institution) ซึ่งนอกจากจะหมายถึงสถาบันหลัก ๆ ของสังคมเป็นต้นว่า การเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา การศึกษา ศิลปะและนันทนาการ อันเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้ว ยังรวมถึงสถาบันใหม่ ๆ ซึ่งไม่ว่าจะเกิดขึ้นมานานแล้ว หรือเพิ่งเกิดขึ้นทีหลังก็ตาม แต่ในระยะหลัง ๆ ได้ก่อร่างสร้างตัวเข้มแข็งขึ้นจนกลายเป็นสถาบันหลักที่สำคัญอันหนึ่งของสังคมอย่างไม่อาจละเลยหรือปฏิเสธได้ เช่น สื่อสารมวลชน สุขภาพและการรักษาพยาบาล เป็นต้น

การแบ่งกลุ่มของประเด็นศึกษาในลักษณะนี้แม้ว่าจะแสดงให้เห็นมิติทางวัฒนธรรมที่แทรกตัวอยู่ในทุกสถาบันหลักของสังคม แต่ถึงกระนั้นก็สามารถครอบคลุมงานศึกษาวัฒนธรรมได้เพียงบางส่วนเท่านั้น ยังมีงานศึกษาวัฒนธรรมอีกจำนวนไม่น้อยที่มีได้เกี่ยวข้องกับสถาบันใดสถาบันหนึ่งโดยตรง หรือไม่ก็เป็นงานศึกษาที่อยู่นอกเหนือมิติการมองเชิงสถาบัน แต่มีนัยที่น่าสนใจในแง่การวิเคราะห์ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยการมองวัฒนธรรมในแง่ของการวิเคราะห์วัฒนธรรมประกอบด้วย ซึ่งที่โดดเด่นก็ได้แก่ งานศึกษาประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงงานศึกษากลุ่มวัฒนธรรมย่อย เป็นต้น รวมไปถึงการมองวัฒนธรรมในแง่ที่เชื่อมโยงกับปัญหาการพัฒนาซึ่งก่อให้เกิดประเด็นใหม่ ๆ ในการศึกษาขึ้นมา เช่น นิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม

กล่าวโดยสรุปการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้จัดจำแนกประเด็นของการศึกษาศึกษาวัฒนธรรมออกเป็น 12 กลุ่ม ได้แก่ งานศึกษาวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น การเมือง ศาสนา การศึกษา สื่อสารมวลชน ศิลปะและนันทนาการ สุขภาพ นิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม สตรีบทบาททางเพศ อาชีพ กลุ่มชาติพันธุ์ การนำเสนอประเด็นการศึกษาและพลวัตที่เกิดขึ้นในแต่ละประเด็นนั้นจะร้อยเรียงไปกับบริบทที่ประเด็นดังกล่าวโดดเด่นขึ้นมาตามช่วงเวลาที่แตกต่างกัน

ต่างกัน เพื่อแสดงให้เห็นแง่มุมที่เป็นมิติใหม่และการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาวัฒนธรรมในแต่ละช่วงเวลาในช่วง 20 กว่าที่ผ่านมา

อย่างไรก็ตามมิได้หมายความว่าผู้วิจัยจะกำหนดจำแนกอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดและตายตัวว่างงานใดจัดอยู่ในกลุ่มไหน เพราะในความเป็นจริงก็มิได้ชัดเจนตายตัวเช่นนั้น มีงานศึกษาจำนวนมากไม่น้อยที่เกี่ยวข้องกับหลายประเด็น หรือมีหลายมิติคาบเกี่ยวซ้อนทับกันอยู่ในงานเดียว ซึ่งอาจถูกหยิบยกมาพูดถึงในหลายกลุ่มหลายประเด็น ดังนั้นการแบ่งกลุ่มนี้จึงเป็นเพียงการแบ่งอย่างกว้าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือในการพิจารณาปรากฏการณ์และแสดงผลการศึกษาในเบื้องต้น ทั้งนี้เนื่องจากมีงานศึกษาเป็นจำนวนมากและมีประเด็นศึกษาที่ค่อนข้างหลากหลาย ซึ่งส่วนหนึ่งก็สะท้อนให้เห็นไปด้วยว่ามีวัฒนธรรมที่แทรกอยู่ในทุกปริมณฑลของชีวิตมนุษย์และสังคมอย่างยากจะปฏิเสธได้

4) ข้อจำกัดของการศึกษา

ผู้วิจัยยอมรับและตระหนักดีถึงข้อจำกัดในการรวบรวมข้อมูลของการของการศึกษาครั้งนี้ แน่แน่นอนย่อมมิได้หมายความว่าข้อมูลที่ได้รวบรวมมานี้มีความสมบูรณ์ ครอบคลุมงานศึกษาวัฒนธรรมทั้งหมดที่มีอยู่ในบรรณพิภพ หากเป็นความพยายามที่จะรวบรวมงานศึกษาที่ว่าด้วยวัฒนธรรมจำนวนหนึ่งเท่าที่สามารถรวบรวมได้ และเห็นว่าน่าจะเพียงพอที่จะแสดงให้เห็นภาพรวมที่มีชีวิตชีวาของการศึกษาวัฒนธรรมในระยะเวลากว่าสองทศวรรษที่ผ่านมาได้พอสมควร

บทที่ 2

การศึกษาวัฒนธรรมช่วงปี พ.ศ. 2520 - 2529

2.1 ความนำ : การศึกษาวัฒนธรรมก่อนหน้าปี พ.ศ. 2520

ความสนใจในการศึกษาวัฒนธรรมของไทยนั้นมีมานานแต่มีลักษณะกระจุกตัวอยู่และจำกัดวงอยู่ในแวดวงราชสำนักและราชการ ตัวอย่างงานของพระยาอนุมานราชธนฯ เรื่องวัฒนธรรมไทยหรือในช่วงรัฐเผด็จการทางทหาร สมัยจอมพลแปลก พิบูลย์สงคราม ได้ริเริ่มทำวารสารวัฒนธรรมไทยขึ้น เพื่อเป็นกระบอกเสียงและให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ โดยมองว่า “วัฒนธรรมคือพฤติกรรมอันดีงาม” ซึ่งสมัยนั้นเน้นการสร้างชาติด้วยหลักรัฐนิยมตลอดจนแบบมาตรฐานวัฒนธรรมตะวันตก พฤติกรรมอันควรปฏิบัติก็คือ การแต่งกายอย่างตะวันตก ห้ามเคี้ยวหมาก เป็นต้น

ต่อมาภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งไทยตกอยู่ในฐานะเป็นรัฐกันชนระหว่างระบอบการปกครองที่แตกต่างกัน ทำให้มหาอำนาจสหรัฐอเมริกาช่วงนั้นเห็นความจำเป็นที่จะต้องให้การสนับสนุนไทยในการพัฒนาประเทศเพื่อกันการรุกร้าของลัทธิคอมมิวนิสต์ตามทฤษฎีโดมิโน¹ สหรัฐอเมริกาได้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเสนอแนวทางในการพัฒนา ปรากฏออกมาในรูปแบบพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ 3 ฉบับแรกที่นอกจะให้เงินทุนสนับสนุนด้านต่าง ๆ ในการพัฒนาประเทศแล้ว สหรัฐอเมริกายังสนับสนุนการให้ทุนการศึกษาแก่นักวิชาการไทยได้ไปศึกษาต่อต่างประเทศ และยังสนับสนุนให้นักวิชาการของตนเข้ามาศึกษาสังคมไทย และการปรับปรุงคุณภาพการศึกษาด้วย

นักวิชาการตะวันตกให้ความสนใจศึกษาวัฒนธรรมที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมและบุคลิกภาพในสังคมไทย ศึกษาวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม งานศึกษาที่เกิดขึ้นถือเป็นงานเริ่มต้นการศึกษา “วัฒนธรรม” ในสังคมไทย ตามแนวมานุษยวิทยา ซึ่งแตกต่างจากเดิมมักก็เป็นการศึกษาแบบชาติพันธุ์วรรณา ซึ่งมีลักษณะเป็นการพรรณนา บรรยายวัฒนธรรมของชนชั้นสูง พระมหากษัตริย์ ซึ่งเขียนขึ้นโดยเชื้อพระวงศ์ ชนชั้นสูง ชุนนาง เช่น หนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน หรือเป็นการพรรณนาวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติที่แตกต่างจากคนส่วนใหญ่ เช่น สิบสองชาติในเชียงราย เป็นต้น แม้ว่าหลัง พ.ศ. 2475 ที่อำนาจจะตกมาสู่กลุ่มชุนนางและข้าราชการที่เป็นสามัญชน การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมได้รับอิทธิพลจากอุดมการณ์ใน

¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก รั้งสรรค์ ณะพรพันธุ์. กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย : บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475- 2530, 2539.

เรื่องสิทธิ เสรีภาพ และภราดรภาพในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย การศึกษาจึงมีเนื้อหาเกี่ยวกับการแสดงออกของความเป็น "ชาติไทย" และเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ ระบบความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีของสามัญชน แต่ยังมีลักษณะเป็นการเล่าเรื่องเช่นเดิม นักวิชาการตะวันตกที่เข้ามาศึกษาวัฒนธรรมในสังคมไทยที่สำคัญได้มีโครงการศึกษาหมู่บ้านบางชั้น ของมหาวิทยาลัยคอร์เนล โดยมี ลอริสตัน ชาร์ป (Lauriston Sharp) เป็นหัวหน้าโครงการ และมี ลูเซียม แฮงก์ (Lucien M. Hanks) เป็นผู้ร่วมคณะทำงานที่สำคัญ(ปี ค.ศ. 1947) โดยลงมาที่หมู่บ้านบางชั้นเป็นพื้นที่ศึกษาระยะยาว เพื่อดูผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองหลวง หรือ จอห์น เอ็มบริ (John Embree) ได้จัดตั้งโครงการเอเชียอาคเนย์ศึกษาที่มหาวิทยาลัยเยล เขาได้เขียนบทความที่เสนอว่าระบบสังคมไทยมีโครงสร้างหลวม (1950) ซึ่งต่อมาได้มีการวิพากษ์วิจารณ์ที่สำคัญคืองานของ ทิตยา สุวรรณชฎ¹ และบุญสนอง บุญโญทยาน ซึ่งเขียนลงในหนังสือสัมมนาในประเด็นนี้โดยเฉพาะ²

นอกจากนี้ยังมีงานของ G.W Skinner ที่เข้ามาศึกษาชุมชนชาวจีนหลายแห่งในกรุงเทพฯ โดยมองถึงบทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของผู้นำคนจีนในฐานะชนกลุ่มน้อยกับชนชั้นผู้นำไทย Howard K Kaufman ได้เข้ามาศึกษาหมู่บ้านบางขวดใกล้เคียงกับบางชั้น พบว่าชาวบ้านมีการรวมกลุ่ม เช่นกลุ่มการแลกเปลี่ยนแรงงานและพบว่ากรณีพันธะต่อระเบียบสังคมนั้นมีมากน้อยไม่เท่ากันในระหว่างคนที่มีฐานะทางสังคมแตกต่างกัน³ (1955)

นอกจากนี้ในการมองความสัมพันธ์ทางสังคมในสังคมไทยนั้นได้มองว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่มีโครงสร้างที่เน้นความแตกต่างระหว่างฐานะตำแหน่ง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์ที่มีฐานะตำแหน่งสูงกว่าและผู้รับอุปถัมภ์ที่มีฐานะต่ำกว่า Hanks มองว่าโครงสร้างสังคมไทยประกอบด้วยความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน หรือเป็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่งโดยตลอดทั้งสังคม⁴ นำแนวความคิด นั้นคือการศึกษาทางด้านวัฒนธรรมในระยะแรกโดยชาวต่างชาติที่มีบทบาทในสังคมไทย

¹ ทิตยา สุวรรณชฎ. *สังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2527.

² Boonsanong Punyodyana. in Hans Dieters-Evers; eds. *Loosely Structured Social Systems : Thailand in Comparative Perspective*, Yale University Press, 1966.

³ อานันท์ กาญจนพันธ์. "สถานภาพและทิศทางของมนุษยวิทยาในสังคมไทย", *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* 11: 1, 2541, น. 26-52.

⁴ อ่านรายละเอียดและบทความที่เกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ได้ใน อมรา พงศาพิชญ์, ปรีชา คุวินทร์พันธุ์ บรรณาธิการ, *ระบบอุปถัมภ์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

การที่รัฐมีนโยบายกระจายสถาบันอุดมศึกษาในภูมิภาคช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรก คือการตั้งมหาวิทยาลัยในภูมิภาค เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2507) มหาวิทยาลัยขอนแก่น(2508) เป็นต้น ซึ่งเป็นยุคแรกนับแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมาที่นักวิชาการจากส่วนกลางที่ได้รับทุนการศึกษาต่อต่างประเทศโดยเฉพาะสาขาสังคมศาสตร์เช่น นักประวัติศาสตร์ นักสังคมวิทยาและ นักมานุษยวิทยา เป็นต้น ได้ย้ายออกไปทำงานตามภูมิภาคและเป็นกำลังสำคัญในการสร้างงานวิจัย สร้างองค์ความรู้จากทฤษฎี แนวความคิดที่เป็นระบบมาใช้ในการวิจัยท้องถิ่นในภูมิภาคต่าง ๆ และต่อมาก็ได้ให้ความสำคัญกับการวิจัยตามการจัดรูปแบบของโครงการศึกษาได้มีการก่อตั้งสถาบันวิจัยขึ้นในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั่วประเทศ เช่น สถาบันไทยคดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2518) สถาบันวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2522) สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2524) เป็นต้น ซึ่งเป็นแหล่งสนับสนุนและการศึกษาวิจัยที่ทำโดยนักวิชาการไทยเพิ่มมากขึ้น

การศึกษาในช่วงแรกของนักวิชาการไทยนั้นส่วนใหญ่เป็นการเขียนตำราที่ใช้ในการสอนหรือเผยแพร่ต่อสาธารณชน เช่น คู่มือการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า (2516) มีเงินก็นับว่าน้อง มีทองก็นับว่าพี่ (2519) ปัจจัยที่กำหนดรูปแบบของสังคมและวัฒนธรรม (2528) กลไกทางสังคม (2523) นอกจากนี้ยังมีผู้หรือนักวิชาการในท้องถิ่นที่มีความสนใจในวัฒนธรรมอย่างยิ่งได้เริ่มงานการศึกษาอย่างเงียบ ๆ มานานกว่ายี่สิบปี ที่สำคัญ อาทิ ทางภาคใต้ ธรรมทาส พานิช นักวิชาการอิสระ ที่มีผลงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อย่าง พนม ทวาราวดี ศรีวิชัย (2514) ทางภาคกลาง อาจารย์ล้อม เพ็งแก้ว ซึ่งมีบทความลงในวารสารศิลปวัฒนธรรมอย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น

จนกระทั่งหลังเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งถือได้ว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสังคมการเมืองไทย และเป็นจุดพลิกผันของการเปลี่ยนแปลงสำคัญหลายประการในสังคมไทย อาจารย์เสน่ห์ จามริก¹ ได้กล่าวถึงสังคมการเมืองหลัง 14 ตุลาคม 2516 ไว้ตอนหนึ่งว่า

“..ปฏิวัติตุลาคมเป็นแรงผลักดันขบวนการทางปัญญาความคิดออกไปสู่ปัญหาและสภาพความเป็นอยู่ของมวลชน .. ขบวนการเดือนตุลาคมมุ่งโจมตีโครงสร้างอำนาจอภิสิทธิ์ชนโดยตรง และผลของการต่อสู้ก็คือ ปลดปล่อยพลังเศรษฐกิจสังคมต่าง ๆ ที่ก่อดำในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาและแน่นอนว่าจะมีแนวโน้มขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ ... ระบบราชการหลังปฏิวัติตุลาคมอาจจะยังคงสามารถ

¹ เสน่ห์ จามริก , “การเมืองไทยหลังปฏิวัติตุลาคม”, วารสารธรรมศาสตร์ 3 : 3, พ.ศ. 2517.

ครองอภิสิทธิ์อิทธิพลของตนต่อไปอีกนาน แต่จะค่อย ๆ ตกเป็นเป้าของการควบคุม และจำกัดศักยภาพของมวลชนยิ่งขึ้นเป็นสำคัญ เพราะผลที่สุดแล้วระบบราชการย่อมไม่อาจดำรงอำนาจใหญ่เหนือมวลชนโดยคุณนียมภาพ ดังเช่นแต่ก่อน หากจะต้องปรับเปลี่ยนไปในสภาพแวดล้อมของกลุ่มพลังอื่น ๆ นอกสังคมนิติรัฐ..”

แวดวงวิชาการเองก็เป็นที่ได้รับผลอย่างมากจากเหตุการณ์นี้ด้วยเช่นกัน เหตุการณ์ 14 ตุลาคม ได้จุดประกายความสนใจต่อปรากฏการณ์ทางสังคมที่เคยถูกปิดกั้นและกดทับไว้เนิ่นนานภายใต้ยุคเผด็จการทหาร ไม่ว่าจะปัญหาจากการพัฒนาปัญหาของชนบท ปัญหาของท้องถิ่น ชนกลุ่มน้อย และผู้ด้อยโอกาสในสังคม

แต่อย่างไรก็ตามภาวะเปิดกว้างทางความคิดและบรรยากาศแห่งสิทธิเสรีภาพก็ดำรงอยู่ได้ไม่นานนัก เพียง 3 ปีหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคมก็เกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 มีการสังหารโหดนิสิตนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และท้องสนามหลวง และในเย็นวันเดียวกันนั้นก็เกิดรัฐประหารยึดอำนาจ ซึ่งผลักดันให้สังคมไทยเข้าสู่ยุคมืดภายใต้อำนาจเผด็จการทหารอีกครั้งหนึ่ง ช่วงรอยต่อทศวรรษ 2520 นี้จึงเป็นช่วงที่สังคมไทยต้องเผชิญหน้ากับความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างรุนแรงอีกวาระหนึ่ง

ภายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นักศึกษาปัญญาชนจำนวนมากเดินทางสู่ป่าเขาเพื่อเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย วงวิชาการในมหาวิทยาลัยขณะนั้นส่วนหนึ่งตกอยู่ในภาวะชะงักงันและค่อนข้างปิดตัวเองจากสังคม ในขณะที่บางส่วนยังคงเคลื่อนไหวอยู่เงียบ ๆ ในแวดวงจำกัด ซึ่งก็สืบเนื่องมาจากเหตุผลทางการเมืองในช่วงนั้นและเป็นที่น่าสังเกตว่าความเกี่ยวของระหว่างมหาวิทยาลัยกับสังคมยังคงมีน้อย แม้ว่าเงื่อนไขทางการเมืองจะเปลี่ยนแปลงไปมากแล้วก็ตาม

แต่ถึงกระนั้นกระแสความตื่นตัวเกี่ยวกับปัญหาของชนบท ปัญหาของผู้ยากไร้ และด้อยโอกาสทางสังคมที่เกิดขึ้นในช่วงหลัง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ก็มีได้ฉายงายไปเสียทีเดียวเพียงแต่ยังมีได้ปรากฏให้เห็นเด่นชัดนักภายใต้บรรยากาศทางการเมืองที่อึมครึม จนกระทั่งถึงกลางทศวรรษ 2520 ภายหลังนโยบาย 66/2523 สถานการณ์การเผชิญหน้าเริ่มคลี่คลาย และบรรยากาศทางการเมืองเริ่มเปิดกว้างให้มีการถกเถียงโต้แย้งทางความคิดได้มากขึ้น เริ่มปรากฏให้เห็นมิติใหม่ของการศึกษาที่น่าสนใจหลายประการในหลาย ๆ แวดวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแวดวงการศึกษาวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และการพัฒนาชนบท ซึ่งนอกจากจะมีความสนใจศึกษาประเด็นใหม่ ๆ มากขึ้นดังที่ได้กล่าวแล้ว ในแง่มโนทัศน์และวิธีการศึกษาก็มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากด้วยเช่นกัน

2.2 ประเด็นของการศึกษาวัฒนธรรม (พ.ศ. 2520-2529)

บริบทที่สำคัญต่อการศึกษาวรรณกรรมในช่วงนี้คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ซึ่งเริ่มมีการพูดถึงปัญหา "วัฒนธรรม" และ มิติ "วัฒนธรรม" ในการพัฒนา นำมาซึ่งการกำหนดนโยบายทางด้านวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมคือ การจัดตั้งสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) ในปี พ.ศ. 2522 และก่อตั้งศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทยขึ้น (2528) รวมไปถึงการจัดทำแผนแม่บทจัดทำแผนแม่บทพัฒนาวัฒนธรรมของชาติขึ้น จัดตั้งหน่วยงานศึกษาวรรณกรรมในส่วนภูมิภาค เช่น ศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรมภาคใต้ (2521) ศูนย์เอกสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม หรือศูนย์เอกสารสิรินธร (2523)

กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งให้ความสำคัญต่อการศึกษาวรรณกรรม เพื่อความเข้าใจและการประยุกต์ใช้ในงานพัฒนา รวมทั้งการสะท้อนปัญหาทางวัฒนธรรมที่เป็นปัญหาในวงกว้าง เช่น ด้านสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ผนวกกับช่วงปีพ.ศ. 2523 รัฐบาลดำเนินนโยบาย 66/23 เปิดโอกาสให้นักศึกษาและปัญญาชนออกมาจากป่าในฐานะผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย ส่วนหนึ่งได้เดินทางไปศึกษาต่อต่างประเทศและกลับมาเป็นนักวิชาการ ซึ่งบางคนมีบทบาทสำคัญในการศึกษาวรรณกรรมในทศวรรษที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ขณะเดียวกันมีนักศึกษาจำนวนหนึ่งหันไปทำงานพัฒนาเอกชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้เริ่มให้ความสำคัญกับการเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนเพื่อการพัฒนา โดยให้ความสำคัญกับเสียงเรียกร้อง ความคิดความเห็น และภูมิปัญญาของชาวบ้าน การศึกษาวรรณกรรมในห้วงเวลานี้มีลักษณะเป็นงานเขียนจากประสบการณ์ของนักพัฒนา เช่น งานเขียนของบำรุง บุญปัญญา เสรี พงศ์พิศ นิพนธ์ เทียนวิहार หรือบุญเทียน ทองประสาน (นามแฝง) อภิชาติ ทองอยู่ สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ เป็นต้น อีกทั้งยังมีการเคลื่อนไหวในการจัดสัมมนาและอภิปรายขึ้นอยู่เนือง ๆ และมีการประสานเป็นเครือข่ายมากขึ้นในระยะหลัง ร่วมกับนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ สื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ เช่น การสัมมนาเรื่อง "วัฒนธรรมไทยกับงานพัฒนาชนบท" โดยสภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (2524) หรือการจัดสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "วัฒนธรรมกับการพัฒนา" ระหว่างวันที่ 11 - 12 มกราคม 2529 จัดโดยโครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งเห็นความสำคัญของการศึกษาวรรณกรรม โดยเฉพาะแนวการพัฒนาแบบ

“วัฒนธรรมชุมชน” ที่โดดเด่นขึ้นมาในช่วง 3-4 ปีก่อนหน้านั้น และมีผู้หันมาให้ความสนใจในการพัฒนาแนวดังกล่าว¹ มากขึ้น

นอกจากนี้ได้เกิดกระแสที่อาจเรียกได้ว่าเป็นกระแสความสนใจในเรื่อง “วัฒนธรรม” ที่มีได้ไปในทำนองเดียวกับหน่วยราชการด้านวัฒนธรรม แต่ทว่าปรากฏควบคู่ไปกับกระแสความตื่นตัวเรื่อง “วัฒนธรรม” ในส่วนของหน่วยราชการด้านวัฒนธรรมเลยทีเดียว ที่เห็นชัดเจนก็คือ ปี พ.ศ. 2522 วารสารศิลปวัฒนธรรม ได้ถือกำเนิดขึ้น และเป็นเวทีในการนำเสนอเนื้อหา นิยาม และมุมมองทางด้านวัฒนธรรม ที่ต้องการจะวิพากษ์การศึกษาประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมแบบเดิมที่สอนกันมาในสถาบันอุดมศึกษา ถ้าเปรียบเทียบกับวารสารวัฒนธรรมที่ถือกำเนิดขึ้นในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งดูเหมือนจะเป็นสิ่งพิมพ์ที่เป็นเครื่องมือของรัฐบาลในการเผยแพร่ความคิดชาตินิยมในสมัยนั้น ก็จะทำให้เห็นว่า นิยามคำว่า วัฒนธรรมในวารสารทั้งสองเล่มนั้นต่างกันคือ วารสารวัฒนธรรม นั้นมองวัฒนธรรมเป็นสิ่งดีงามที่สังคมหนึ่ง ๆ ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ สามารถพัฒนาสร้างสรรค์ขึ้นมาได้ โดยส่วนใหญ่แล้วค่อนข้างมีลักษณะให้แนวทางหรือชักชวนให้ประชาชนปฏิบัติตาม พุทธอีกนัยหนึ่งคือ เป็นวัฒนธรรมไทยฉบับ “รัฐนิยม” ขณะที่ความหมายของวัฒนธรรมที่ปรากฏในวารสาร ศิลปวัฒนธรรม นั้นมีความหลากหลายครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ได้คิด เชื่อ ปฏิบัติ และสร้างสรรค์ เพื่อตอบสนองของความอยู่รอด ความสะดวกสบาย ความสุขสนุกสนาน หรือเป้าหมายอื่น ๆ ทั้งทางรูปธรรมและนามธรรมโดยไม่จำกัดว่าจะต้องตัดสินคุณค่าว่าสิ่งนั้น วิธีการปฏิบัตินั้น ๆ เป็นสิ่งที่ดีงาม ซึ่งจะพบได้ในบทความของสุจิตต์ วงศ์เทศ ศรีศักร วัลลิโภดม นิธิ เอียวศรีวงศ์ ไมเคิล ไรท์ เป็นต้น นอกจากวารสารศิลปวัฒนธรรมแล้วยังมีวารสารทางวิชาการที่ออกมาเผยแพร่บทความทางวิชาการเกี่ยวกับวัฒนธรรม เช่น วารสารแลใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี วารสารสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ ของคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นต้น

ทั้งหมดนี้มีส่วนสำคัญในการสร้างงานศึกษาทางวัฒนธรรมที่เพิ่มขึ้นทั้งปริมาณ สีสันและความหลากหลายในประเด็นการศึกษา วิธีการศึกษาที่เป็นระบบโดยการนำเทคนิควิธีวิทยาทางสังคมศาสตร์สาขาต่าง ๆ เข้ามาศึกษาทำให้เกิดการยอมรับในมุมกว้างรวมถึงแง่มุมแนวความคิดใน

---

¹ อ่านรายละเอียดได้จากหนังสือรายงานการสัมมนาทางวิชาการ “วัฒนธรรมกับการพัฒนา” ณ ห้องประชุมสำนักงานเกษตรภาคเหนือ เชียงใหม่ 11-12 มกราคม 2529 เอกสารชุดวัฒนธรรมกับการพัฒนาฉบับที่ 1 จัดพิมพ์โดยโครงการข้อเสนอเทศ้านาคติศึกษาโครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529.

การศึกษาที่ปรับเปลี่ยน วิพากษ์วิจารณ์แง่มุมเดิม เพิ่มเติมแง่มุมใหม่ สอดคล้องผลงานไปกับความ เป็นจริงในมิติที่แตกต่างของสังคมวัฒนธรรมไทยในเวลาต่อมา

ประเด็นศึกษาของงานศึกษาวัฒนธรรมในช่วงปี พ.ศ. 2520 จนถึงปี พ.ศ. 2529 นี้ พบว่ามี ประเด็นที่น่าสนใจอยู่ 3 ประเด็น ได้แก่ ประเด็นที่เกี่ยวกับท้องถิ่น การเมืองการปกครอง และ กลุ่มชาติพันธุ์ มีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 ประเด็นเกี่ยวกับท้องถิ่น

ประเด็นการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นมาพร้อมกับการพัฒนาของรัฐที่เกิดการปะทะ กับวัฒนธรรมดั้งเดิม ผนวกกับการเติบโตของวิชาการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และการ ขยายตัวขององค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งเป็นผลมาจากสถานการณ์ทางการเมืองในช่วงต้น 2522 ซึ่งเกิด บรรยากาศที่เรียกว่า “วิกฤตการณ์แห่งศรัทธา” ซึ่งหมายถึงการสิ้นศรัทธาต่อแนวทางการต่อสู้เพื่อให้ ได้อำนาจรัฐด้วยความรุนแรง ทำให้ขบวนการสันติวิธีเติบโตขึ้น ปัญญาชนที่เคยร่วมในการเรียกร้อง ในเหตุการณ์เดือนตุลา แล้วได้เข้าร่วมทำงานในองค์กรพัฒนาเอกชนได้มองว่า การปฏิบัติตนใน ฐานะบุคคลที่มีความรับผิดชอบต่อประชาคมของตนนั้น ไม่มีวิถีทางใดจะเหมาะสมเท่ากับการเข้า ร่วมกับขบวนการพัฒนาสังคมแนวสันติวิธี เพราะอย่างน้อยที่สุดจะได้ช่วยเหลือและบรรเทาความ ทุกข์ให้กับประชาชนบางส่วนได้มีกำลังใจที่จะดิ้นรนและต่อสู้ปัญหาของเขาต่อไป นับจากปี 2523 มี องค์กรพัฒนาเอกชนเกิดขึ้นมากมาย¹ และได้มีองค์กรพัฒนาเอกชนส่วนหนึ่งที่ได้เข้าไปทำงานในหมู่บ้าน เพื่อการพัฒนาชนบท ประสานกับแนวคิดเรื่องการพัฒนาชุมชนแนวใหม่ที่เรียกว่าแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ที่ถือว่าประชาชน และหมู่บ้านคือปัจจัยที่สำคัญที่สุดของการพัฒนา เล็งเห็นความสำคัญ ของภูมิปัญญาชาวบ้าน และต้องการให้ชาวบ้านสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ มุมมองเช่นนี้แตกต่าง จากการมองของรัฐและระบบราชการที่ยังคงเน้นการพัฒนาแบบจาก “บนลงล่าง” เมื่อนักพัฒนา ทำงานไปได้ระยะหนึ่งจึงพบว่าจำเป็นต้องลงไปค้นคว้าทำความเข้าใจกับชุมชน ต้องเข้าใจวัฒนธรรม ชุมชน และศึกษาประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของชาวบ้าน นับเป็นระยะแรก ๆ ที่มีการศึกษาและ บันทึกรประวัติศาสตร์ที่อาศัยข้อมูลความคิดมาจากหมู่บ้าน หลังจากที่ผ่านมาการศึกษาส่วนใหญ่ เน้นไปที่ประวัติศาสตร์ราชสำนักหรือประวัติศาสตร์ของชนชั้นสูง ข้าราชการเป็นส่วนใหญ่ ในเวลา

¹ เอนก นาคะบุตร. “ยุทธศาสตร์การพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย (อพช.)” ใน จุดเปลี่ยนการพัฒนาชนบท และองค์กรพัฒนาเอกชนไทย, กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2533. อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับ ๒ ฉบับ ๒000, ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ บรรณาธิการ, ศูนย์เศรษฐศาสตร์ การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

ต่อมาองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทจำนวนมากได้สรุปบทเรียน หลังจากที่ได้ทำงานอยู่ในหมู่บ้านมานานแล้วเห็นว่า การพัฒนาเศรษฐกิจด้านเดียวมีปัญหามาก จึงหันมาให้ความสำคัญกับกระแสความคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชน เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้าน เพราะสอดคล้องกับวิถีชาวบ้าน พบงานการศึกษาของนักพัฒนา เช่น เรื่อง การพัฒนากับความพินาศทางวัฒนธรรม (2526) วัฒนธรรมกับชุมชน ทักษะใหม่เกี่ยวกับทางเลือกการพัฒนา (2527) การตีความข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากชาวบ้าน (2528) คืบสู่รากเหง้า (2529) แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา (2531) รากฐานแห่งชีวิตวัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา(2533) เป็นต้น ซึ่งเป็นงานที่สะท้อนให้เห็นแนวความคิดที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ชาวชนบท โดยเน้นให้หันกลับมาองความเรียบง่ายและการปรับตัวของชาวบ้านด้วยวัฒนธรรมที่ได้สั่งสมกันมา

ความตื่นตัวในการศึกษาท้องถิ่นนั้นปรากฏให้เห็นจากผลงานของสถาบันวิจัยของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน เห็นได้จากที่เริ่มมีการศึกษาวัฒนธรรมหมู่บ้านในมิติทางประวัติศาสตร์ โดยใช้วิธีการศึกษาแบบมานุษยวิทยา หรือเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งนักวิจัยจะต้องเข้าไปอยู่ในหมู่บ้านที่ต้องการศึกษา เช่น งานศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านของสถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น และสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เช่น ประวัติศาสตร์หมู่บ้านโปโล (2527) ประวัติศาสตร์หมู่บ้านจิว (2527) หมู่บ้านคำม่วง ต.บ้านค้อ อ.เมือง จ.ขอนแก่น (2529) รากฐานแห่งชีวิตวัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา (2533) เป็นต้น และรายงานวิจัยของศูนย์สุขศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก เรื่อง วัฒนธรรมพื้นบ้านเมืองทุ่งยั้ง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์ (2522) รายงานวิจัยเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองสังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้าน ชุมชนในภาคอีสาน” (2529) ของสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น งานวิจัยเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรมไทยลื้อ” (2528) ศูนย์วิจัยมหาวิทยาลัยพายัพ “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม : บทเผชิญหน้าสังคมเก่า - ใหม่ กรณีการศึกษาในบ้าน อ.แมริม จ.เชียงใหม่” (2529) สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ งานวิทยานิพนธ์เรื่อง ผลกระทบของการพัฒนาทางด้านไฟฟ้าที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม(2524) การเปลี่ยนแปลงค่านิยมชาวล้านนา (2529) บทความที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจกับวัฒนธรรมท้องถิ่น (2527) เป็นต้น โดยมีกรณีศึกษาในพื้นที่ที่แตกต่างกันไป ซึ่งการศึกษาในเรื่องดังกล่าวนั้นก็เพื่อความเข้าใจวิถีชีวิตและสภาพการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม รวมทั้งปัจจัยต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น เพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านได้ ทั้งนี้ในระยะนั้นไม่เคยมีการ

ศึกษาอย่างเป็นระบบระเบียบวิชาการ นอกจากเอกสารการสำรวจของทางราชการที่มีได้ให้ภาพ
สังคมที่ครบถ้วนและคมชัด เป็นการสำรวจเพื่อผลในการวางแผนนโยบายของรัฐเท่านั้น

ผลการศึกษาในประเด็นดังกล่าวค้นพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมเดิมกับปัจจัย
ต่าง ๆ ที่เกิดจากการพัฒนาเข้ามากระทบทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนซึ่งได้รับผลจากการ
พัฒนาประเทศในด้านสาธารณูปโภคหรือโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้า ถนนหนทาง ทำให้การติดต่อกับ
ภายนอกสะดวก รวดเร็วยิ่งขึ้นผลคือทำให้หมู่บ้านมีการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะการผลิตจากการ
ผลิตแบบยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า และทำให้บทบาททางด้านศาสนา ขนบธรรมเนียมที่มี
มาแต่เดิมลดบทบาทลงไป ขณะที่ความทันสมัยทางด้านวัตถุได้เข้ามาครองพื้นที่มากขึ้นเรื่อย ๆ

2.2.2 ประเด็นการเมืองการปกครอง

นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 มาจนถึง พ.ศ. 2520 เป็นเวลายาวนานกว่า
4 ทศวรรษ แต่ประเทศไทยก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรในการปกครองด้วยระบบ
ประชาธิปไตย ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการปฏิวัติรัฐประหารรวมทั้งสิ้น 13 ครั้ง และในช่วงเวลา
46 ปี ประเทศไทยต้องตกอยู่ภายใต้วิงวอนของทหารนานถึง 37 ปี¹ มองกันว่าสาเหตุแห่งความล้ม
เหลวของประชาธิปไตยก็เพราะเราเอารูปแบบประชาธิปไตยตะวันตกมา ขณะที่การปกครองของเรา
เป็นการดัดแปลงวิธีการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ผสมผสานกับจารีตประเพณีดั้งเดิมของ
เรา ปัจจัยที่สำคัญยิ่งสิ่งหนึ่งก็คือ จะต้องพัฒนาให้ประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมือง ซึ่งคนไทย
ไม่มีวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นแบบประชาธิปไตย²

ด้วยทัศนะดังกล่าวจะพบว่าการศึกษาทางด้านการเมืองการปกครองในระยะนี้ จึงเน้นไปที่
ประเด็นวัฒนธรรมทางการเมือง หรือความเชื่อทางการเมือง และบทบาทของทหารกับการเมืองใน
ช่วงนี้ก็เริ่มเปิดกว้างต่อการศึกษา ตัวอย่างวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับประเด็นนี้ได้แก่ วัฒนธรรมทางการเมือง
ของข้าราชการไทย : กรณีศึกษาข้าราชการกรุงเทพมหานคร (2520) วัฒนธรรมทางการเมือง
ของบุคคลชั้นนำท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีบุคคลชั้นนำ จ. สิงห์บุรี (2522) จากการศึกษาใน
ประเด็นนี้พบว่าวัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทยในแต่ละกลุ่มแตกต่างกันไป ในหมู่นักศึกษาแล้ว

¹ สมบัติ อ่างธัญวงศ์. วัฒนธรรมทางการเมืองของผู้ว่าราชการในภาคกลาง, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

² วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัง. วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของไทย : การศึกษาเฉพาะกรณีนักศึกษาระดับ
ปริญญาโทของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2520.

ส่วนใหญ่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ขณะที่ในหมู่ผู้นำท้องถิ่นส่วนใหญ่ของไทยมีวัฒนธรรมการเมืองโน้มเอียงไปในทางอำนาจนิยมมากกว่าประชาธิปไตย แต่ก็ขึ้นอยู่กับระดับการศึกษาด้วย ผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงมีแนวโน้มที่จะยึดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย นอกจากนี้ยังมีงานการศึกษาที่น่าสนใจ ยังเติร์กกับทหารประชาธิปไตยภาวะวิเคราะหืบทบาททหารในการเมืองไทย (2525) อันเป็นงานแรก ๆ ที่ออกมาวิเคราะห์บทบาททหารซึ่งยึดอำนาจทางการเมืองไว้เกือบตลอดระยะเวลา 40 กว่าปี

2.2.3 ประเด็นเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์

กลุ่มชาติพันธุ์ หรือที่เดิมนิยมเรียกว่า ชนกลุ่มน้อย คนภูเขา เป็นกลุ่มได้รับความสนใจในการศึกษาอย่างสำคัญเมื่อมีความสนใจในการศึกษาท้องถิ่น ก็จะพบว่าประเทศไทยมีกลุ่มชาติพันธุ์กระจายอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ พื้นที่ราบทางภาคอีสาน หรือบนภูเขาทางภาคเหนือ หรือตามตะเข็บชายแดน และในระยะที่ประเทศได้เปิดสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจขึ้นตั้งแต่ 2526-2530 การท่องเที่ยวได้เข้ามามีบทบาทในการทำรายได้ให้กับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกมากขึ้น รวมทั้งประเทศไทยด้วย ขณะเดียวกันตามประกาศของสหประชาชาติ ช่วงนี้เป็นช่วงทศวรรษของชนกลุ่มน้อย มีการส่งเสริมเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และเอกลักษณ์ของประเทศกันอย่างแพร่หลาย คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติที่เพิ่งตั้งขึ้นได้เริ่มรณรงค์เอกลักษณ์ของไทย¹ มีบทความและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น การวิเคราะห์นิทานไทยพวน(2528) อีกทั้งยังเกิดเวทีทางวิชาการทั้งในหน้าวารสารศิลปวัฒนธรรมที่ได้ร่วมกันหาคำตอบในคำถามที่เกี่ยวกับกำเนิดชนเผ่าไท ในอีกด้านหนึ่งการศึกษาประเด็นชาติพันธุ์เป็นการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าเราไม่เคยได้เรียนรู้หรือเข้าใจในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างเช่นประวัติศาสตร์ และการเปลี่ยนแปลง โดยเน้นที่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม และเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมชาวเขากับการปรับตัวต่าง ๆ เช่น การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมไทย ลื้อ (2528) การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมือง สังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน กรณีหมู่บ้านชาวยอด (2529) การยอมรับวัฒนธรรมไทยของชาวข่ามบรรณโคภีรัฐ (2529)

---

¹ สมพงษ์ วิทยศักดิ์พันธุ์. "สามทศวรรษที่ศึกษากับไทยศึกษา : การศึกษาเปรียบเทียบสังคมและวัฒนธรรมไทย" ใน สถานภาพไทยศึกษา : การสำรวจเชิงวิพากษ์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.

2.3 มโนทัศน์และแนวคิดในการศึกษาวัฒนธรรม (พ.ศ. 2520–2529)

2.3.1 มโนทัศน์วัฒนธรรมแบบหลวง / รัฐ / ราชการ

มโนทัศน์วัฒนธรรมหลวงในที่นี้หมายถึงวัฒนธรรมหรือการศึกษาวัฒนธรรมที่เน้นไปที่ความต้องการของส่วนกลาง เดิมทีการศึกษาวัฒนธรรมนั้นถูกจำกัดอยู่ในบริบทของฝ่ายเจ้า ซึ่งเป็นผู้บัญญัติศัพท์ "วัฒนธรรม" ขึ้น โดย พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ใช้เรียกแทนคำว่า culture ในภาษาอังกฤษ ใน พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 ให้ความหมายไว้ว่า "ลักษณะที่เจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าแห่งชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน"¹ มโนทัศน์ด้านวัฒนธรรมที่ใช้กันในขณะนี้โดยภาพรวมยังเป็นการมองในลักษณะที่ค่อนข้างหยุดนิ่ง เน้นไปที่เอกภาพเนื้อเดียวของวัฒนธรรมไทย และมองวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สูงส่งดีงาม และไม่สัมพันธ์กับชีวิตจริงของผู้คน เช่น มโนทัศน์ "ความเป็นไทย" "เอกลักษณ์ไทย" "มรดกวัฒนธรรมไทย"

มโนทัศน์ "วัฒนธรรมไทย" นั้นมิได้มีนิยามที่ชัดเจนตายตัว หากแต่สัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกจากกระบวนการก่อรูปความคิดเกี่ยวกับ "รัฐ-ชาติ" ที่มีรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ยาวนานได้แก่ 1) ยุคก่อนหน้าการสร้างสยามประเทศ 2) ยุคการล่าอาณานิคมและการสร้างรัฐชาติ 3) ยุคหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 และ 4) ยุคการพัฒนา (ต้นทศวรรษ 2500 - ปัจจุบัน)¹ การเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ทางวัฒนธรรมนั้น สะท้อนถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างบริบททางสังคมการเมืองกับการเปลี่ยนแปลงมุมมองทางวิชาการได้ค่อนข้างชัดเจนทีเดียว จะเห็นได้ว่ามโนทัศน์ "วัฒนธรรมไทย" แท้จริงแล้วมิได้มีความหมายในเชิงองค์รวมว่าเป็นวัฒนธรรมของชาติไทยแต่มีความหมายจำกัดเฉพาะ "วัฒนธรรมเจ้า ขุนนางในเมือง หรือรัฐ / ราชการ" เท่านั้น อันเป็นวัฒนธรรมกระแสหลักที่อิงอยู่กับแบบแผนวัฒนธรรมของชนชั้นนำที่ถือครองอำนาจรัฐในแต่ละยุคแต่ละสมัย ได้แก่ วัฒนธรรมหลวงที่ก่อรูปชัดเจนขึ้นในช่วงการสร้างรัฐชาติในสมัยรัชกาลที่ 4 และเข้มข้นอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 5 วัฒนธรรมชาติไทยในยุคหลังปฏิวัติ พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม วัฒนธรรมยุคพัฒนาในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ยึดเอาสังคมวัฒนธรรมตะวันตก

¹ จ้านงค์ ทองประเสริฐ. "พัฒนาการทางวัฒนธรรมไทย" เอกสารการประชุมวิชาการสัมมนาทางวิชาการ วัฒนธรรมกับสังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง. รวบรวมโดย อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ และคณะ, ระหว่าง วันที่ 15-16 พฤศจิกายน 2537 ณ โรงแรมฮอลิเดย์อินน์ จังหวัดหนองคาย, น.17.

² ดูรายละเอียดในแต่ละช่วงนี้ได้ใน Surichai Wun'Gaeo. *"The Making of Thai National Culture"*, Cultures in ASEAN and 21st Century, 1996.

เป็นต้นแบบและเป้าหมายของการพัฒนา ในขณะที่มองวัฒนธรรมไทยว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ขัดขวางการพัฒนา

การศึกษาวัฒนธรรมในช่วงก่อนหน้านี้อ่านแล้วแต่มองจากมุมมองของวัฒนธรรมหลัก (วัฒนธรรมหลวง) ซึ่งจะพบได้จากบทความที่ตีพิมพ์ในวารสารวัฒนธรรมไทย ซึ่งเริ่มมีขึ้นในสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยไม่ค่อยได้สนใจลักษณะสืบเนื่องของ "วัฒนธรรมราษฎร์" และ "วัฒนธรรมสามัญชน" อย่างเช่น วัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวบ้าน วัฒนธรรมชนกลุ่มน้อย ฯลฯ มากนัก แต่ในช่วงนี้นับว่ามีแนวโน้มว่ามีความสนใจกันมากขึ้นและมีงานศึกษาประเด็นนี้เพิ่มมากขึ้นอย่างมาก ในระยะแรกๆ นี้ งานศึกษาที่พบเน้นไปที่การศึกษาความเชื่อ ค่านิยม ศิลปะ ประเพณี การละเล่น ภาษา และวรรณกรรม ฯลฯ ในลักษณะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม งานในกลุ่มนี้จำนวนมากเป็นการศึกษาแนวคิดชนวิทยา

นอกจากนี้ยังปรากฏให้เห็นมโนทัศน์ที่สะท้อนแนวคิดชาตินิยมอีกไม่น้อยเป็นต้นว่า "ความสำนึกต่อชาติ" "สำนึกในความเป็นไทย" "การยอมรับวัฒนธรรมไทย" ซึ่งมักจะไปศึกษา กลุ่มชาติพันธุ์และชนกลุ่มน้อย เป็นต้น

แวดวงวิชาการที่มีส่วนทำทลายทางความคิดเรื่อง "ความเป็นไทย" และ "ความมั่นคงแห่งชาติ" ตามแนวทางกระแสหลักที่เป็นที่เชื่อถือกันอยู่อย่างมากก็คือ วงวิชาการประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะที่สนใจศึกษา "ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม" ทั้งในแง่ที่เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ใช้ข้อมูลทางวัฒนธรรม เป็นการมองประวัติศาสตร์ในกรอบวัฒนธรรม และที่เป็นการศึกษาเรื่องราวทางวัฒนธรรมในประวัติศาสตร์¹ ซึ่งในหมู่นักประวัติศาสตร์เองก็มีการถกเถียงโต้แย้งกันอย่างมากระหว่างแนวคิดสองกระแสที่ได้กล่าวข้างต้น

คำถามและข้อค้นพบของการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมได้สั่นคลอนความน่าเชื่อถือต่อมโนทัศน์วัฒนธรรมไทยกระแสหลักอย่างลึกซึ้ง เช่น วิวาทะภายใต้คำถามที่ว่า "คนไทยมาจากไหน" ข้อค้นพบการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดี การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เสนอมุมมองและเรื่องราวเกี่ยวกับพัฒนาการของสังคมวัฒนธรรมไทยที่แตกต่างออกไป และบางครั้งสวนทางกับประวัติศาสตร์กระแสหลักอย่างชนิดหน้ามือเป็นหลังมือ ในหลาย ๆ กรณีวิพากษ์วิจารณ์ถึงขั้นที่ว่า เป็นการมอมเมาทางวัฒนธรรมที่เดียว และเป็นที่น่าสังเกตว่าสาระตลอดจนข้อถกเถียงของงาน

---

¹ชลดา โกพัตตดา. "สถานภาพการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรม: ความเชื่อ ศาสนา ค่านิยม ประเพณี พิธีกรรม", เอกสารประกอบการสัมมนา โครงการประมวลความรู้เพื่อการพัฒนาการวิจัยประวัติศาสตร์ไทย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.

ศึกษาเหล่านี้มิได้จำกัดอยู่เฉพาะในมหาวิทยาลัย หรือเวทีสัมมนาวิชาการที่เป็นทางการแต่อย่างใด อีกทั้งไม่ได้จำกัดรูปแบบเป็นรายงานวิจัยหรือบทความทางวิชาการที่เคร่งครัด หากแต่ปรากฏเป็นบทความตีพิมพ์ในนิตยสารรายเดือนอย่างเมืองโบราณ และศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเผยแพร่แก่ผู้ที่สนใจทั่วไปไม่เฉพาะในหมู่นักวิชาการประวัติศาสตร์ เช่น บทความของสุจิตต์ วงษ์เทศ, ศรีศักร วัลลิโภดม, ไมเคิล โรห์ เป็นต้น ที่ตีพิมพ์ในวารสารศิลปวัฒนธรรมนับแต่แรกเริ่มในปี พ.ศ. 2522

2.3.2 มโนทัศน์วัฒนธรรมราษฎร์ / ท้องถิ่น

อีกกระแสความคิดหนึ่งมีลักษณะที่ได้แย้งกับวัฒนธรรมกระแสหลักที่ได้กล่าวข้างต้น ซึ่งมาจากหลายทิศทางและมีความแตกต่างในตัวเองอยู่ไม่น้อย แต่ลักษณะร่วมประการหนึ่งก็คือ นโยบายการไม่เห็นด้วยและตั้งคำถามต่อมโนทัศน์และมุมมองของวัฒนธรรมกระแสหลักอย่างถึงรากถึงโคน การถกเถียงโต้แย้งเกี่ยวกับประเด็นเหล่านี้มีส่วนอย่างยิ่งในการนำเสนอ มโนทัศน์และวิธีการศึกษาที่เป็นมิติใหม่ ๆ หลายประการสำหรับแวดวงการศึกษาวัฒนธรรม โดยเฉพาะกระแสความสนใจต่อวัฒนธรรมที่อยู่นอกปริมณฑลของคำว่า หลวง รัฐ ชาติ และราชการ เป็นต้นว่า วัฒนธรรมราษฎร์ วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมชนกลุ่มน้อย วัฒนธรรมหมู่บ้าน วัฒนธรรมชุมชน ฯลฯ

ดังนั้นจึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการศึกษาวัฒนธรรมนั้นอยู่ภายใต้บริบทของการถกเถียงเรื่อง "วัฒนธรรมไทย" "ความเป็นไทย" และ "ความมั่นคงแห่งชาติ(ไทย)" มาโดยตลอด และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะที่ภูมิภาคนี้ถูกปกคลุมด้วยม่านหมอกความขัดแย้งระหว่างค่ายเสรีประชาธิปไตยและสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ในยุคสงครามเย็นก็ยิ่งเป็นประเด็นทางการเมืองที่สำคัญร้อนแรงยิ่งขึ้นไปอีก

ความสนใจที่จะศึกษา "วัฒนธรรมท้องถิ่น" ในแวดวงการพัฒนาที่เพิ่มมากขึ้นนี้มีมุมมองในการศึกษาจะแตกต่างออกไปงานศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยนักประวัติศาสตร์ที่ได้กล่าวข้างต้น กระแสความสนใจที่จะศึกษาท้องถิ่นเชื่อมโยงกับกระแสวิพากษ์ทิศทางการพัฒนาและข้อโต้แย้งเกี่ยวกับแนวคิดและวิวิธวิทยาของการพัฒนา ประกอบกับแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมานั้นก็ได้ก่อให้เกิดปัญหามากมายตามมา ทำให้เกิดความตื่นตัวที่จะค้นหาวิธีการและทางเลือกการพัฒนาที่ต่างออกไปจากการพัฒนากระแสหลักที่เป็นอยู่ ซึ่งโดยรายละเอียดแล้วกระแสความสนใจท้องถิ่นในแวดวงพัฒนานั้นยังมีความหลากหลายอยู่ไม่น้อยอีกทั้งแนวคิดมุมมองและวิธีการศึกษาก็แตกต่างกันออกไป ซึ่งพอจะสรุปได้เป็น 3 กลุ่มหลัก ๆ ซึ่งก็มีพัฒนาการที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกันอยู่ ได้แก่

1) แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนโดยแวดวงนักพัฒนาเอกชน

กลุ่มพลังทางสังคมกลุ่มหนึ่งที่เติบโตอย่างมากในช่วงนี้คือ องค์กรพัฒนาเอกชน (Non Government organizations) หรือที่นิยมเรียกกันสั้น ๆ ว่า เอ็นจีโอ (NGO) โดยเฉพาะในแวดวงการพัฒนาชนบทที่มีความเข้มแข็งขึ้นมา ท่ามกลางสภาพการณ์ปัญหาจากพัฒนาประเทศที่ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1-4 ในช่วง 20 กว่าปีที่ผ่านมาจากที่สมัยหนึ่งที่เชื่อมั่นในทฤษฎีที่ว่า “การเติบโตทางเศรษฐกิจย่อมเป็นวิถีทางสู่ชีวิตที่ดีกว่าและเป็นการบรรลุความสุขได้” ได้เกิดข้อกังขาและสั่นคลอนความน่าเชื่อถือที่มีต่อแนวคิดเช่นนั้นยิ่งขึ้นทุกที โดยเฉพาะแนวทางการพัฒนาที่ยึดเอาสังคมตะวันตกต้นแบบและผูกขาดรวมศูนย์อำนาจในการพัฒนาไว้ที่รัฐส่วนกลางและระบบราชการ โดยมองว่าวัฒนธรรมชาวบ้านเป็นความล้าหลังและเป็นสาเหตุของความด้อยพัฒนาและเป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนา

ในขณะที่ฝ่ายนักพัฒนาเอกชนนั้นมองเห็นตรงกันข้ามว่า แนวคิดและวิธีการของรัฐเองต่างหากที่เป็นตัวปัญหาของการพัฒนา และเป็นตัวทำลายทำร้ายวัฒนธรรมเดิมที่มีรากเหง้าอยู่เก่าก่อนดังจะเห็นได้ว่ายิ่งพัฒนายิ่งเกิดปัญหา นั่นคือวัฒนธรรมชุมชนนั้นมีได้เป็นปัจจัยขัดขวางการพัฒนา หากแต่เป็นปัจจัยสำคัญที่จะสนับสนุนการพัฒนา ซึ่งการทำความเข้าใจปัญหาจำเป็นที่จะต้องตระหนักถึงความแตกต่างระหว่างมุมมองของคนนอกกับคนในซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรม

ช่วงต้นทศวรรษ 2520 นี้ถือได้ว่าเป็นระยะก่อตัวของกระแสความคิดการพัฒนาชนบทแนววัฒนธรรมชุมชนซึ่งสัมพันธ์กับองค์กรพัฒนาเอกชน คือ สภาคณาธิปไตยแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา โดยมีปัจจัยส่งเสริมให้เกิดแนวความคิดนี้ จาก ปัจจัยภายนอกประเทศ คือ การเปลี่ยนแปลงในการอธิบายคำสอนของศาสนาคริสต์ อันเป็นผลมาจากการประชุมวาติกันที่ 2 (2505-2508) และการเพิ่มของการให้ความช่วยเหลือระหว่างประเทศผ่านองค์กรพัฒนาเอกชน ส่วนปัจจัยภายในประเทศสืบเนื่องมาจากการคุกคามของระบบทุนนิยมต่อชุมชนหมู่บ้าน แนวโน้มการสลายตัวของชุมชนขณะที่วัฒนธรรมของชุมชนยังคงเข้มแข็งอยู่ รวมถึงการตื่นตัวของปัญญาชนและผู้มีการศึกษาต่อการมีส่วนร่วมในทางการเมืองของประเทศ รวมทั้งการพัฒนาระบบประชาธิปไตยหลังการเปลี่ยนแปลง 14 ตุลาคม 2516 ปัญญาชนที่เสนอความคิดและร่วมพัฒนาความคิดที่สำคัญได้แก่

บาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหาร ซึ่งเริ่มมีแนวความคิดวัฒนธรรมชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2520 ความคิดของบาทหลวงนิพนธ์อาจสรุปได้ 2 ประการ คือ ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ววัฒนธรรมนี้ให้คุณค่าแก่ความเป็นคนและแก่ชุมชนที่มีความผสมกลมกลืน และวัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุด จะใช้เป็นประโยชน์ได้เมื่อมีการปลูกให้สมาชิกแห่งชุมชนมีจิตสำนึก

รับรู้ในวัฒนธรรมของตน วัฒนธรรมชุมชนเป็นแรงผลักดันการพัฒนาที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นสิ่งที
ประชาชนสร้างขึ้นมาเอง

อีกท่านหนึ่งคือ น.พ.ประเวศ วะสี ความคิดของหมอประเวศสอดคล้องกับความคิดของ
บาทหลวงนิพนธ์ที่นำหลักศาสนาและพระมาประสานกันกับความเชื่อของชาวบ้านในการพัฒนาเช่น
เดียวกันกับบาทหลวงนิพนธ์ที่ใช้แนวความคิดศาสนาคริสต์มาผสานกับความเชื่อท้องถิ่น ลักษณะ
เด่นของความคิดของหมอ ประเวศ โดยสรุปก็คือ 1) ต่อต้านรัฐ 2) ส่งเสริมชุมชน 3) ศาสนธรรม

ขณะที่ บำรุง บุญปัญญา มีความคิดว่ามีวัฒนธรรมอยู่สองกระแส ตั้งแต่ปี 2521 กระแส
หนึ่งเรียกว่าวัฒนธรรมชาวบ้าน อีกกระแสคือวัฒนธรรมทุนนิยม เขามองว่าวัฒนธรรมชาวบ้านมี
ความเป็นอิสระจากวัฒนธรรมชนชั้นกลางและชนชั้นสูง ชุมชนหมู่บ้านมีระบบความเชื่อและวิถีการ
พัฒนาที่เป็นอิสระของตัวเองอยู่แล้ว แต่แนวพัฒนาการเศรษฐกิจที่ประเทศไทยยึดถืออยู่เป็นแนว
ความคิดที่มาจากภายนอกประเทศซึ่งประสานเข้ากับอำนาจรัฐในประเทศ เป็นแนวพัฒนาแบบทุน
นิยม เขาเสนอให้ชาวบ้านกลับไปพึ่งตนเองเลียนแบบที่เคยทำมาในอดีต เริ่มจากเป็นตัวของตัวเอง
ในทางความคิด และในการผลักดันแนวทางวัฒนธรรมชุมชน คนชั้นกลางมีหน้าที่นำเอาแนวความ
คิดนี้เผยแพร่และแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านมิใช่สั่งหรือครอบงำความคิดชาวบ้าน คัดค้านการบีบ
บังคับการกระทำของรัฐที่ทำต่อหมู่บ้าน

อภิชาติ ทองอยู่ มีความคิดสอดคล้องกับบำรุงในเรื่องที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน
ในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ โดยเสนอมิติทางการเมือง คือเสนอให้ชาวบ้านต่อสู้โดยการ
ประสานกับชนชั้นกลาง สิ่งที่แตกต่างกันคือ อภิชาติเน้นการพรรณนาลักษณะที่ดึงมาของสังคมและ
วัฒนธรรมของชุมชนชาวนาไทย เรียกร้องให้นักพัฒนารักษาและส่งเสริมคุณค่าวัฒนธรรมพื้นบ้าน
ให้นักพัฒนารักษาและส่งเสริมคุณค่าวัฒนธรรมพื้นบ้านให้สืบเนื่องต่อไป¹

แนวความคิดวัฒนธรรมชุมชนนี้มีใจความสำคัญคือ มองว่า "คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน"
วิวาทะสำคัญที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ วัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นมีคุณค่าแค่ไหนในการพัฒนา เวทีหนึ่งที่มี
ส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการถกเถียงแลกเปลี่ยนและก่อรูปแนวคิดนี้อย่างเป็นทางการได้แก่ การประชุม
สัมมนาเรื่อง "วัฒนธรรมไทยกับงานพัฒนาชนบท" เมื่อวันที่ 23-24 ตุลาคม พ.ศ. 2524 ณ
สรวงคนิวาส จ. สมุทรปราการ ซึ่งจัดโดยสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา สาระสำคัญ
ของการประชุมสัมมนานี้โดยสรุปเป็นการชี้ให้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมต่อการพัฒนาชนบท

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, "แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน" ใน สายธารแห่งความคิด, ชาติกริต ชุมวัฒนธรรม และ อุกฤษฏ์
ปีทมานันท์, 2532, น. 57-59.

และการนำเสนอประสบการณ์ของนักพัฒนาเอกชนในการพัฒนาชนบท โดยอาศัยวัฒนธรรมของชาวชนบทเองเป็นเครื่องมือสำคัญ¹ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนนี้ให้คุณค่าอย่างสูงต่อภูมิปัญญาชาวบ้านและปราชญ์ชาวบ้าน ลดความสำคัญของรัฐ ลดการพึ่งพิงรัฐและระบบราชการ แล้วหันมาให้ความสำคัญกับสมาชิกของชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่นของตน

แนวความคิดนี้มีส่วนในการก่อกระแสความสนใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้าน และมีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยอีกชุดหนึ่ง รวมถึงได้จุดประกายความสนใจให้กับนักวิชาการในมหาวิทยาลัยอีกเป็นจำนวนไม่น้อยที่รับเอาเมล็ดพันธุ์ความคิดนี้ไปปลูก และผลิตดอกออกผลเป็นผลงานวิชาการอีกชุดหนึ่งที่ทั้งจุดร่วมและแตกต่างดังที่ได้กล่าวต่อไป

2) แนวคิดวัฒนธรรมหมู่บ้านไทย

งานศึกษาของกลุ่มนี้ในช่วงต้นทศวรรษ 2520 ยังคงเน้นหนักที่การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจโดยใช้ทฤษฎีมาร์กซิส และเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวประวัติศาสตร์² ความสนใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนนั้นเริ่มปรากฏชัดขึ้นในช่วงกลางทศวรรษ 2520 นั่นคือ การศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านไทย ซึ่งส่วนหนึ่งได้รับเมล็ดพันธุ์ความคิดจากแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนของนักพัฒนาเอกชนที่ได้กล่าวข้างต้น โดยในระยะแรกๆ นั้นไม่ได้ใช้คำว่า "วัฒนธรรมชุมชน" แต่เน้นไปที่การศึกษา "วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย" นักวิชาการที่เป็นแกนหลักของกลุ่มนี้ได้แก่งานของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เช่น เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต (2527) เป็นต้น และงานของกาญจนา แก้วเทพ เรื่อง จิตสำนึกของชาวนา (2527) ให้ความสำคัญต่อจิตสำนึกและอุดมการณ์³

---

¹ สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา. "วัฒนธรรมไทยกับการพัฒนาชนบท", มปท. เอกสารถ่ายสำเนา, 2524 ข้างใน ยุคดิ มุกดาวิจิตร .

² ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. "แนะนำสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวประวัติศาสตร์" ใน ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ชุมชน และชนชาติไทย, กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2540. และสามารถดูรายละเอียดเกี่ยวกับแนวทางการศึกษาของกลุ่มนี้ รวมถึงข้อวิพากษ์ และการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับแนวทางการศึกษาอื่นได้ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์. "สังคมไทยตามความคิดและความใฝ่ฝันของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา", เอกสารประกอบการสัมมนา เมืองไทยในความใฝ่ฝันของนักคิดอาวุโส, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539.

³ อ่านเพิ่มเติมได้จาก ยศ สันตสมบัติ. จากวรรณกรรมเทวดา: มาร์กซิสต์และมานุษยวิทยามาร์กซิสต์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530, น 274.

นักวิชาการกลุ่มนี้เสนอแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวประวัติศาสตร์ ในการศึกษาหมู่บ้านและวัฒนธรรมหมู่บ้านไทย โดยได้รับอิทธิพลอย่างสูงจากแนวคิดมาร์กซิสต์ว่าด้วยวิถีการผลิตแห่งเอเชีย ซึ่งในแง่หนึ่งก็เป็นการริเริ่มใหม่ที่น่าสนใจและเป็นความพยายามจะศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทยที่อยู่นอกกรอบของรัฐและปฏิเสธรัฐดังที่อาจารย์ฉัตรทิพย์มักกล่าวถึงเสมอว่ามีลักษณะเป็น "อนาธิปไตย" งานศึกษาของกลุ่มนี้มิได้สร้างมิติใหม่ให้กับวงการศึกษาในแง่ของการนำเสนอผลงานและสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ผลลัพธ์โดยมิได้ตั้งใจและอาจสำคัญยิ่งกว่าสาระของงานที่นำเสนอคือ งานวิชาการกลุ่มนี้ได้ก่อให้เกิดกระแสการถกเถียงและวิวาทะทางวิชาการอย่างกว้างขวาง และส่งผลให้วงการศึกษาวัฒนธรรมมีความคึกคักไม่น้อย รวมถึงก่อให้เกิดงานศึกษาแนวใหม่ ๆ ที่มีลักษณะโต้แย้งวิพากษ์วิจารณ์ และประกวดประชันกันระหว่างนักวิชาการกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งหากเปิดใจให้กว้างแล้วก็จะส่งผลในด้านบวกและเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งสำหรับความก้าวหน้าของวงวิชาการและการทำความเข้าใจวัฒนธรรมในมิติที่หลากหลายยิ่งขึ้น

3) มโนทัศน์วัฒนธรรม : มุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

งานศึกษาวัฒนธรรมกลุ่มนี้ก็มีความหลากหลายในตัวเองสูง สืบเนื่องมาจากแนวคิดและวิธีการที่ใช้ในการศึกษาปรากฏการณ์ และอาจรวมถึงกระบวนการทัศน์เกี่ยวกับการพัฒนา และจุดยืนทางการเมืองที่แตกต่างกันด้วย งานศึกษาทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมก็ให้ความสนใจกับการศึกษาท้องถิ่นและประวัติศาสตร์หมู่บ้านเช่นกัน แม้ว่าจะยังไม่มียานวิจัยที่รูปธรรมมากนักในช่วงกลางทศวรรษ แต่ก็กล่าวได้ว่าเป็นระยะพักตัวที่สำคัญของงานศึกษาแนวนี้ ซึ่งจะปรากฏให้เห็นมากขึ้นในช่วงรอยต่อทศวรรษ 2520 - 2530 และมีความหลากหลายในแง่มโนทัศน์และวิธีการศึกษาวัฒนธรรมที่ชัดเจนมากขึ้นหลังจากนั้น รวมถึงการโต้แย้งและวิวาทะที่เพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน เป็นที่น่าสังเกตว่ากลุ่มนี้ก็ใช้คำว่า "การศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้าน" เช่นเดียวกัน ความแตกต่างที่เด่นชัดมาก ๆ ไม่ได้อยู่ที่สาระของข้อค้นพบทางประวัติศาสตร์เท่านั้น หากแต่อยู่ที่วิธีการศึกษาซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน

การศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านของนักวิชาการกลุ่มนี้เน้นหนักมาการศึกษาภาคสนาม โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ นักมานุษยวิทยาและสังคมวิทยากลุ่มนี้ถือได้ว่าเป็นกลุ่มที่บุกเบิกวิธีการศึกษาแนวนี้ ทั้งในแง่การศึกษาวิจัย การจัดทำหนังสือและคู่มือเผยแพร่ และจัดอบรมวิธีการวิจัยให้กับนักวิจัยซึ่งกลุ่มเป้าหมายส่วนหนึ่งได้แก่นักพัฒนาขององค์กรเอกชนพัฒนาชนบท และขยายความสนใจให้กว้างขวางออกไปทั่วประเทศผ่านสถาบันวิจัยต่าง ๆ เช่น สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ฯลฯ

ในตอนปลายของช่วงปี 2520-2529 นี้ได้เริ่มมีกระแสความสนใจวัฒนธรรมในมิติที่เกี่ยวกับการพัฒนาซึ่งเป็นมิติสำคัญยิ่งอีกประการหนึ่ง มุมมองเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง "วัฒนธรรมกับการพัฒนา" สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่น่าประหลาดใจอยู่ไม่น้อย เพราะก่อนหน้านี้ในยุคเริ่มต้นการพัฒนาประเทศไทยเพื่อมุ่งสู่ความทันสมัยนั้น แนวคิดและองค์ความรู้หลักในการพัฒนามักอิงอยู่กับมโนทัศน์คู่ตรงข้ามคือ ประเพณี - ความทันสมัย ซึ่งแฝงนัยการยึดเอาสังคมตะวันตกเป็นอุดมคติและมาตรฐานที่พึงปรารถนา ขณะที่ลักษณะของสังคมวัฒนธรรมไทยมักถูกมองว่าเป็นตัวถ่วงหรือปัจจัยขัดขวางการพัฒนามาโดยตลอด

กระแสความสนใจที่มีต่อบทบาทของวัฒนธรรมในการพัฒนาในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ซึ่งเกิดจากแรงผลักดันภายในของวงการนักคิดของสังคมไทยเองที่ตั้งคำถามกับการพัฒนา และมีส่วนอย่างมากในการปรับเปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับ "วัฒนธรรมกับการพัฒนา" เป็นที่น่าสังเกตว่าแรกเริ่มเดิมทีการตั้งคำถามถึงความเหมาะสมของการพัฒนากระแสหลักที่ดำเนินการอยู่นั้นมิได้มาจากสถาบันวิชาการโดยตรง และหน่วยงานวิจัยของราชการ หากแต่มาจากคนนอกสถาบันวิชาการอุดมศึกษาโดยตรง กล่าวคือ มาจากนักพัฒนาในวงการพัฒนาเอกชน เช่น บาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหาร บำรุง บุญปัญญา เป็นต้น รวมถึงนักปราชญ์ในวงการสงฆ์ ที่สำคัญได้แก่ พระราชวรมุนี (ปยุต ปยุตโต) ดังที่ท่านได้เขียนหนังสือเล่มสำคัญชื่อ "มองอเมริกาผ่านปัญหาไทย"¹(2525) ตอนหนึ่งว่า

".. ดูจากสภาพสังคมอเมริกันแล้วจะเห็นว่าเขาเองก็กำลังประสบปัญหาวิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรม (cultural crisis) ทั้ง ๆ ที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุ แต่กลับมีปัญหามากทั้งความยากจน โรคภัยไข้เจ็บ โดยเฉพาะโรคหัวใจที่เป็นสาเหตุการตายอันดับหนึ่งของคนอเมริกันในสมัยนั้น สถิติคนเป็นโรคจิตก็สูงมากเช่นเดียวกัน อีกทั้งยังมีสถิติการฆ่าตัวตายสูง โดยเฉพาะการฆ่าตัวตายของเด็กวัยรุ่น ..

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการพัฒนาเพียงด้านเดียวคือด้านวัตถุมักจะกลบปัญหาด้านสังคมวัฒนธรรมซึ่งจะกลายเป็นปัญหานั้นทอนสภาพชีวิตและสังคมของผู้คน แล้วประเทศไทยจะยังเดินตามการพัฒนาอย่างไร้สติเช่นนี้อีกหรือ .."

---

¹ พระราชวรมุนี (ปยุต ปยุตโต). มองอเมริกาผ่านปัญหาไทย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2525.

และท่านเองยังเสนอให้นำแนวทางพุทธธรรมมาแก้ปัญหาสังคมไทย หนังสือเล่มนี้ถือเป็นหนังสือทวนกระแสเล่มแรก ๆ ที่ชวนให้เราคิดถึงแนวทางการพัฒนาประเทศที่เป็นอยู่ นอกจากนี้ยังมีการจัดสัมมนาทางวิชาการขึ้นด้วยหัวข้อ "วัฒนธรรมกับการพัฒนา"¹ ขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ในวันที่ 11-12 มกราคม 2529 จัดโดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แม้ว่ามหาวิทยาลัยจะเป็นผู้จัดขึ้นแต่ข้อสำคัญก็คือเป็นกำเนิดของรูปแบบใหม่ของกิจกรรมทางวิชาการระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนกับชุมชนวิชาการพัฒนาในมหาวิทยาลัย โดยมุ่งที่การนำเอาแนวความคิดวัฒนธรรมจากชุมชนที่หลากหลายในปฏิบัติการพัฒนา มาร่วมกันอภิปรายเสนอความคิด จุดประสงค์เพื่อให้เกิดการนำไปใช้ในการศึกษาและพัฒนาสังคมชนบท ซึ่งได้ถูกเอารัดเอาเปรียบโดยนโยบายที่กำหนดโดยโครงสร้างรัฐมาตลอด ถึงเวลาที่ชาวชนบทจะได้ร่วมกันคิดร่วมกันทำให้เกิดประโยชน์ร่วมกันในชุมชนของตน วิธีที่จะนำพาให้ชาวชนบทคือการเข้าใจตนเองเข้าใจวัฒนธรรมของตนเองเชื่อมั่นและภูมิใจในภูมิปัญญา วัฒนธรรมของตนที่สั่งสมกันมาแต่บรรพบุรุษ และสามารถปรับใช้ให้เข้ากับชีวิตในกาลข้างหน้า

ความตื่นตัวเกี่ยวกับการศึกษาท้องถิ่น และประวัติศาสตร์หมู่บ้านในแวดวงวิชาการที่สนใจการพัฒนานั้น กล่าวได้ว่าเป็นมิติใหม่ของการศึกษาวัฒนธรรมในช่วงนี้และชี้ให้เห็นว่า หากวงวิชาการและวงการวิจัยด้านวัฒนธรรมดำเนินการกันอยู่เพียงในกรอบของสถาบันวิชาการแบบราชการและปิดตัวเองโดยไม่ปฏิสัมพันธ์กับวงการภายนอกแล้วก็ล่อแหลมที่จะตกอยู่ในภาวะชะงักงันทางความคิดได้ กระแสความสนใจชุมชนและท้องถิ่นยังคงสืบเนื่องต่อมาและปรากฏงานศึกษาที่เป็นรูปธรรมมากขึ้นทั้งที่เป็นโครงการวิจัยของสถาบันวิจัยต่างๆ รวมถึงงานเขียนของนักพัฒนาเอกชน ปราชญ์ชาวบ้าน ในช่วงรอยต่อของทศวรรษ 2520 - 2530 มีโครงการวิจัยที่สนใจด้านเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นเกิดขึ้นหลายโครงการ โดยการดำเนินการของสถาบันวิจัยหลายแห่งทั่วประเทศ ตัวอย่างของโครงการศึกษาวิจัยที่สนใจด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชนท้องถิ่น เช่น โครงการวิจัยอยุธยา โดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โครงการวิจัยประวัติศาสตร์หมู่บ้านของชุมชนหลายแห่งที่ดำเนินการโดยสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โครงการศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้าน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

---

¹ รายงานการสัมมนาทางวิชาการ "วัฒนธรรมกับการพัฒนา" เอกสารชุดวัฒนธรรมกับการพัฒนา ลำดับที่ 1 จัดพิมพ์โดย โครงการข้อเสนอเทศบาล้านาคคีศึกษา โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529.

2.4 วิธีการศึกษาวัฒนธรรม (พ.ศ. 2520 - 2529)

งานศึกษาของสถาบันวิชาการหรือมหาวิทยาลัยจำนวนมากทั้งในช่วงนี้และก่อนหน้านี้มีลักษณะเป็นการศึกษาองค์ประกอบทางวัฒนธรรม (cultural traits) ที่เน้นการบันทึกรวบรวมลักษณะ ค่านิยม คำพังเพย แนวทางพฤติกรรมบางอย่าง เช่น การศึกษาแบบชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) ที่เน้นการพรรณนา การรวบรวมข้อมูลและบันทึกรายละเอียดต่างๆ ของวัฒนธรรม รวมไปถึงการศึกษาในเชิงคติชนวิทยาที่เน้นการเล่าเรื่อง และวิเคราะห์ตีความจากนิทานปรัมปรา ตำนาน เทพนิยายที่มีในท้องถิ่นนั้น ๆ แนวการศึกษานี้เชื่อว่าเป็นกระจกส่องให้เห็นวัฒนธรรมหรือให้รายละเอียดเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และทัศนคติของชาวบ้าน¹

มิติใหม่ของวิธีวิทยาในการศึกษาวัฒนธรรมเกี่ยวข้องโดยตรงกับปัญหาการพัฒนาและอำนาจการพัฒนา ในช่วงแรก ๆ การพัฒนาประเทศขึ้นอยู่กับวิชาการของราชการมาก และได้รับอิทธิพลอย่างสูงจากวิธีการและระเบียบวิธีวิจัยแนวปฏิฐานนิยม (positivist methods) และเป็นศาสตร์ที่เน้นเชิงเทคนิควิชาการ (Technocratic Social Science) ที่มุ่งเอาองค์ความรู้ต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้จัดการเป้าหมายตามความประสงค์ของมนุษย์ โดยเชื่อมั่นว่าต้องมีวิธีการเดียวที่ดีที่สุดสำหรับการแก้ปัญหาหนึ่ง ๆ เสมอ และใช้วิธีวิจัยที่เน้นเทคนิควิธีการเชิงปริมาณ (quantitative techniques) เป็นหลักในการแสวงหาความรู้และ รวบรวมข้อมูล ที่ใช้กันมากคือ การสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม (survey questionnaire) และใช้ค่าสถิติในการประมวลผลข้อมูล วิธีการศึกษาแบบนี้เป็นองค์ความรู้กระแสหลักในวงการพัฒนาภาคราชการมาตลอดนับแต่เริ่มต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรก โดยในช่วงทศวรรษ 2520 อิทธิพลของการศึกษากระแสหลักนี้ก็ยังคงมีให้เห็นอยู่มากโดยเฉพาะในงานศึกษาที่เกิดขึ้นในรั้วมหาวิทยาลัย มีงานศึกษาวัฒนธรรมที่ใช้วิธีการศึกษาแนวนี้อยู่เป็นจำนวนมาก แม้ว่าประเด็นและมโนทัศน์ที่ใช้ในการศึกษาจะมีการเปลี่ยนแปลงไปก็ตาม

กระแสเรียกร้องให้มีการทบทวนการพัฒนาที่ผ่านมาซึ่งเด่นชัดมากขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2520 มีส่วนมากในการจุดประกายความคิดในการค้นหาวิธีการศึกษาแบบใหม่ ๆ เนื่องจากเริ่มเป็นที่ตระหนักกันมากขึ้นว่าการพัฒนาบนฐานความรู้และวิธีวิทยาแบบที่ผ่านมานั้นมีปัญหาและกำลังถึงจุดติดตัน ขณะที่ก็เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์และความไม่มั่นใจต่อข้ออ้างความเป็นวิทยาศาสตร์ของวิชาการและแวดวงนโยบายการพัฒนาภาครัฐ ที่มีทั้งอ้างความแม่นยำในการวัดเชิงปริมาณและความเป็นปรนัย หรือวัตถุวิสัย (objectivity) จนละเลยมิติความหมายแห่งพฤติกรรม (โดยผู้กระทำ

---

¹ ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.

หรือกลุ่มสังคมผู้กระทำ) ได้แก่ ด้านสังคมและจิตใจ การละเลยประวัติศาสตร์หรือความต่อเนื่องที่จะ ทำให้เข้าใจความเป็นไปและเป็นมา การมุ่งหาปัจจัยหรือสาเหตุอย่างขาดความเชื่อมโยงกับบริบทที่ แวดล้อม และที่สำคัญยิ่งคือความตระหนักถึงปัญหาค่านิยมและฐานคติของการตั้งโจทย์การวิจัยที่ แฝงอยู่ในรูปการเก็บข้อมูล การตีความและการเผยแพร่ข้อมูลของตน ซึ่งอาจส่งผลให้คุณให้โทษ ต่อผู้ถูกวิจัยหรือต่อชุมชนที่ถูกวิจัยเสมอ อีกทั้งนักวิชาการผู้วิจัยมักจะไม่เคยใส่ใจให้ความสำคัญแก่ ชุมชนมีส่วนร่วมคิดพิจารณาในขั้นต้น ๆ รวมทั้งขั้นการตั้งคำถาม ผลปรากฏคือ ยิ่งชุมชนใดถูกวิจัย มากเพียงใด ชุมชนนั้นก็ยิ่งเป็นเป้าของการถูกกระทำจากภายนอกมากขึ้นเพียงนั้น สภาพการณ์ เหล่านี้ทำให้เกิดคำถามว่าวิธีการวิจัยและเทคนิคการวิจัยแบบนี้กลายเป็นการลดอำนาจต่อรองของ ชุมชนลงไปหรือไม่ทั้ง ๆ ที่ผู้วิจัยเองก็อาจมิได้มีเจตนาให้เป็นไปเช่นนั้น

แนวทางการพัฒนาแบบที่ให้ราชการเป็นฝ่ายพัฒนาหรือเป็นฝ่ายกระทำมากเกินไปเช่นที่ ผ่านมานั้นไม่ว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐจะเก่งแค่ไหนก็ไม่มีทางสำเร็จ เพราะเป็นการพัฒนาที่กำหนดโดย คนนอก คำถามที่เกิดขึ้นตามมาก็คือว่า ใครควรเป็นผู้นำหรือองค์กรหลักในการพัฒนา กระแส ความสนใจประเด็น "คนนอก - คนใน" (emic - etic) ในแวดวงการพัฒนาได้ก่อให้เกิดความสนใจ วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ที่เน้นการตีความและทำความเข้าใจ ปรากฏการณ์จากสายตา "คนใน" มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพการณ์ที่กลุ่มสังคมกำลัง เผชิญกับการพัฒนาเศรษฐกิจที่รวดเร็วที่มีส่วนคุกคามความอยู่รอดทางวัฒนธรรมและสังคมของคน ท้องถิ่นต่าง ๆ

บทที่ 3

การศึกษาวัฒนธรรมในช่วง พ.ศ.2530 – พ.ศ.2535

การศึกษาวัฒนธรรมในช่วงนี้อยู่ท่ามกลางบรรยากาศของการพัฒนาที่เริ่มค้ำึงถึงมิติทางวัฒนธรรมมากขึ้น รวมไปถึงผลกระทบและความล้มเหลวของการพัฒนาที่เน้นเฉพาะด้านวัตถุหรือเศรษฐกิจแต่เพียงด้านเดียว โดยมีได้พิจารณาถึงสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของแต่ละหมู่ชนร่วมด้วย ความตื่นตัวในเรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา” ปรากฏให้เห็นทั้งในระดับสากลและระดับประเทศที่เด่นชัดมากคือ การที่องค์การยูเนสโกประกาศให้ ปี พ.ศ. 2531 - 2540 เป็น “ทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม” ซึ่งก็เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการประชุมขั้นสุดยอดระดับโลกขององค์การยูเนสโก เรื่อง “นโยบายวัฒนธรรม” ณ กรุงเม็กซิโกซิตี ในปี พ.ศ. 2525 และในครั้งนั้นได้มี “ปฏิญญาสากลแห่งนครเม็กซิโกว่าด้วยนโยบายวัฒนธรรมโลก” ขึ้นด้วย¹ การดำเนินกิจกรรมภายใต้แผนดังกล่าวนี้เป็นความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิกของยูเนสโก ซึ่งก็มีส่วนกระตุ้นความสนใจในระดับชาติโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับนโยบายด้านวัฒนธรรมด้วย

ในส่วนของภาครัฐนั้น สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) เองก็มีส่วนสำคัญในการเปิดเวทีการสัมมนาว่าด้วยวัฒนธรรมขึ้นในหลายวาระโดยเฉพาะในส่วนภูมิภาค ทำให้เกิดการขยายความสนใจของการศึกษาวัฒนธรรมแก่ท้องถิ่นในวงกว้างบวกกับมีการให้ทุนวิจัยที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม การสัมมนาที่จัดขึ้นโดย สวช. ก็คึกคักอย่างมากในช่วงที่มี ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง เป็นเลขาธิการ หัวข้อการจัดการสัมมนาที่สำคัญและน่าสนใจหลายหัวข้อเป็นต้นว่า “เพื่อความเข้าใจวัฒนธรรม” “การวิจัยและวางแผนเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม” “ทิศทางวัฒนธรรมในการพัฒนา” “ปัจจัยด้านวัฒนธรรมในการพัฒนา” รวมถึงการจัดปาฐกถาของพระธรรมปิฎก เรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา” หรือการสัมมนาที่ได้รับการตีพิมพ์เป็นบทความในวารสารศิลปวัฒนธรรม เช่น การสืบทอดและปรับปรุงวัฒนธรรมให้สมสมัย (2532) และ “สิ่งเหนือ (นิธิ เอียวศรีวงศ์) พบเสือได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม) : วิพากษ์วัฒนธรรมไทย” (2532) ซึ่งเป็นการสรุปการสัมมนาที่จัดโดย สวช. เป็นต้น ในช่วงเดียวกันนี้มีการตั้งคณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคทั้ง 4 ภาค สืบเนื่องมาจนถึงประมาณปี พ.ศ. 2537 ถือได้ว่าเป็นช่วงที่มีการส่งเสริมการวิจัยวัฒนธรรมที่หลากหลายมาก

สถานการณ์ภายในประเทศในช่วงนี้ก็กำลังเผชิญกับความผันผวนทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ ในช่วงปี พ.ศ. 2527-2529 เกิดปัญหาราคาข้าวตกต่ำควบคู่กับภาวะฝนแล้งที่มีต่อเนื่องในภาคอีสาน ทำให้เกิดการคิดค้นดินร่นหาทางออกแก้ไขวิกฤติการณ์ต่าง ๆ โดยการเสนอ

---

¹ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จากหนังสือ ประเทศไทยกับทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม, กรุงเทพฯ :

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2533.

ทางเลือกการพัฒนาในระดับหมู่บ้านในหลายตัวอย่าง และยกระดับมาเป็นกระแสการเคลื่อนไหว เป็นทางเลือกในระดับภูมิภาค เช่น การทำเกษตรแบบไร้นาสวนผสมเพื่อการพึ่งตนเอง

ช่วงต้นทศวรรษ 2530 เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญอันหนึ่งของระบบเศรษฐกิจของประเทศ รัฐบาลได้เน้นนโยบายการพัฒนาไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NICs) ผลจากนโยบาย ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมและการรุกรานแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอย่าง กว้างขวางไปทั่วประเทศ และนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติใน หลายพื้นที่โดยเฉพาะในชนบท ไม่ว่าจะเป็นปัญหาป่าไม้ ที่ดินและแหล่งน้ำธรรมชาติ ในหลาย พื้นที่ที่เกิดกระแสการเคลื่อนไหวของชาวชนบทเพื่อต่อสู้เรียกร้องให้รัฐเข้ามารับผิดชอบและแก้ ไขปัญหาดังกล่าว ตัวอย่างสำคัญได้แก่ โครงการ คจก. การสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ มลพิษจาก อุตสาหกรรม กระแสความเคลื่อนไหวเหล่านี้ขยายวงกว้างขวางขึ้น และมีการรวมตัวกันกลายเป็น เครือข่ายขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนขึ้นมาที่โดดเด่นเช่น สมัชชาเกษตรกรรายย่อย ภาคอีสาน (สกยอ.) ซึ่งมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าร่วมทำงานพัฒนา ชนบทในระดับรากหญ้ามาเป็นเวลากว่าทศวรรษ

3.1 ประเด็นของการศึกษาวัฒนธรรม (พ.ศ. 2530 – 2535)

3.1.1 ประเด็นเกี่ยวกับท้องถิ่น

การศึกษาท้องถิ่นก็ยังเป็นประเด็นที่มีผู้สนใจศึกษาอย่างมากสืบเนื่องต่อมาจากช่วงที่ แล้วและยังได้รับความสนใจทั้งจากการศึกษาโดยมุมมองที่กล่าวไว้ช่วงที่แล้ว แนวการศึกษา แบบวัฒนธรรมชุมชน หรือการศึกษาประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลง เช่น การเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจการเมือง สังคมและวัฒนธรรม ในชุมชนบ้านเยอ บ้านไทยดำ และบ้านไทยลาว : การ ศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี (2530) แต่ก็มีมิติใหม่ที่น่าสนใจประการหนึ่งก็คือ การศึกษา ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะการศึกษาด้านโบราณคดี ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงในตัวเองอยู่ไม่น้อย และให้ความสนใจกับการศึกษาทางสังคมวิทยาและ มานุษยวิทยามากขึ้น โดยเฉพาะงานของศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวคือ มิได้มุ่งสนใจแต่การสืบหา ระยะเวลาของหลักฐานหรือตีความอายุสมัยเท่านั้น หากแต่มีการศึกษาความสัมพันธ์ไปกับมิติ ด้านต่างๆ ทางสังคมและวัฒนธรรมอีกด้วย ทำให้มองเห็นภาพที่เคลื่อนไหว และสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบัน เช่น แอ่งอารยธรรมอีสาน (2533) เป็นต้น ซึ่งชื่อหนังสือก็สะท้อน มโนทัศน์เกี่ยวกับลักษณะนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรมอย่างเด่นชัด หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือรวม บทความทางโบราณคดีเกี่ยวกับภาคอีสาน อาณาจักรที่ตั้งอยู่เดิม สภาพวิถีชีวิตของชาวอีสาน ที่ได้จากการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดี

ส่วนในงานวิทยานิพนธ์ด้านมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาที่สนใจศึกษาท้องถิ่นเพิ่มขึ้นอย่างมากเช่นกัน และมีแง่มุมที่สนใจผลกระทบของเทคโนโลยีที่เข้าไปกระทบวัฒนธรรมในสังคมท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น ผลกระทบของรายการวิทยุโทรทัศน์ที่มีต่อวรรณกรรมท้องถิ่น: ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลหางดง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ (2531) ความน่าสนใจของการศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นในช่วงนี้อยู่ที่ความเคลื่อนไหวในแง่โมทัศน์และวิธีการศึกษาที่มีความหลากหลายมากขึ้นด้วย

3.1.2 ประเด็นการเมือง การปกครอง

บรรยากาศทางการเมืองในระยะหลังจาก พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ได้เปิดกว้างและผ่อนคลายลงกว่าที่ผ่านมาอย่างมาก การเติบโตอย่างสูงของเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีโดยเฉพาะสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ธุรกิจสื่อสารมวลชนมีการขยายตัวสูงมาก และมีเสรีภาพมากขึ้นด้วย งานศึกษาวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการเมืองมีลักษณะวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้น เริ่มมีการทบทวนวิเคราะห์ถึงประวัติศาสตร์และเหตุการณ์ทางการเมืองที่ผ่านมาอย่างกว้างขวางมากขึ้น โดยจะปรากฏให้เห็นได้ตามสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ตัวอย่างที่โดดเด่นเช่น บทความของนิธิ เอียวศรีวงศ์ เรื่อง “ชาติไทย และเมืองไทย ในแบบเรียนประถมศึกษา (2534), “รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย” (2534) ซึ่งตีพิมพ์ในวารสารศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

ตัวอย่างเช่น บทความเรื่อง รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย เป็นการชำแหละประวัติศาสตร์การเมืองไทยและมองรัฐธรรมนูญของไทยในแง่ที่เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองซึ่งไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ร่างขึ้นไม่ได้ และไม่มีใครฉีกทิ้งได้ ผู้เขียนได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจและวัฒนธรรมในการกำหนดรัฐธรรมนูญ¹ ไว้ว่า

“..ถ้าเป็นกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเข้ามากำหนดแล้วรัฐธรรมนูญนั้นก็อยู่ไม่นาน แต่ถ้าเป็นรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นจากวัฒนธรรมของสังคมนั้นสอดคล้องกับวัฒนธรรมทางการเมืองซึ่งเป็นที่ยอมรับกันแล้วก็จะเป็นรัฐธรรมนูญวัฒนธรรมที่ยั่งยืน ทั้งที่ไม่ได้เป็นลายลักษณ์อักษร วัฒนธรรมทางการเมืองนี่แหละที่เป็นข้อกำหนดสูงสุดจริง ๆ ในเรื่องสัมพันธภาพทางอำนาจ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า วัฒนธรรมทางการเมือง คือ รัฐธรรมนูญฉบับแท้จริง รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมนี้ “ร่าง” ขึ้นไม่ได้ แต่ต้องใช้ประสบการณ์อันยาวนานเป็นศตวรรษของสังคมก่อให้เกิดขึ้น ..”

ขณะเดียวกันนี้ก็ปรากฏงานศึกษาที่เกี่ยวกับการเมืองและอำนาจในท้องถิ่นมากขึ้น มิใช่เป็นการศึกษาในส่วนกลางหรือในเมืองเช่นเดิมหรือใช้เฉพาะแนวความคิด

¹นิธิ เอียวศรีวงศ์. “รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย”, ศิลปวัฒนธรรม 13: 1, พ.ย. 2534.

วัฒนธรรมทางการเมืองในการศึกษา เช่น กลุ่มท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนาชนบท : กรณีศึกษาน้ำบ้านห้วยเม็ง อ. เชียงของ จ. เชียงใหม่ (2532) การศึกษาความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติกับการปรับตัวทางการเมืองในหมู่บ้านชาวลีซอ เขาค้อ จ. เพชรบูรณ์ (2532) เจ้ามือห้วยใต้ดิน : ศึกษาเฉพาะกรณีอิทธิพลทางการเมือง (2534) จะเห็นว่าการที่ยกตัวอย่างนี้จะเป็นการมองความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มที่มีอำนาจในท้องถิ่นกับความสัมพันธ์ทางสังคมในท้องถิ่นนั้น ๆ หรือการพัฒนาชนบทที่ส่งผลต่อการแสดงพฤติกรรมทางการเมือง มิได้อยู่เฉพาะความสนใจในแง่อำนาจของรัฐเท่านั้น

3.1.3 ประเด็นศาสนา ประเพณี พิธีกรรม

การศึกษาเกี่ยวกับศาสนา ประเพณี พิธีกรรม เป็นการศึกษาในแวดวงของการศึกษาทางด้านมานุษยวิทยาที่มีการขยายตัวทางการศึกษาเพิ่มมากขึ้น และความสนใจของนักวิชาการที่อยู่ในภูมิภาคได้ทำวิจัยเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรมขึ้นในท้องถิ่นนั้น ตัวอย่างทางภาคอีสานได้เกิด ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาขึ้น ในภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่ถือกำเนิดมาจากนักเรียนมานุษยวิทยา กลุ่มหนึ่งที่มีความสนใจเกี่ยวกับ "สังคมวัฒนธรรมของชาวชนบทอีสาน" และได้มีการศึกษาทางวัฒนธรรมจากมุมมองทางมานุษยวิทยา เช่น ผู้อีสานจากมิติทางมานุษยวิทยา (2532) สัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟ : การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา (2533) บุญผะเหวดของชาวอีสาน : การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา (2534) บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก : พิธีกรรม ข้าว และมนุษย์ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของอีสาน (2534)

นอกจากนี้ยังมีงานวิทยานิพนธ์จำนวนไม่น้อยโดยเฉพาะในช่วงประมาณ ปี 2532 เป็นต้นมา ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาประเพณี พิธีกรรมของท้องถิ่นโดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์เกือบทั้งหมดเป็นการศึกษาสาขามานุษยวิทยา ตัวอย่างงานศึกษากลุ่มนี้ เช่น พิธีลอยเรือ : ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมของชาวลี : กรณีศึกษาน้ำบ้านห้วยเม็ง เกาะลันตา จ. กระบี่ (2532) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในชุมชนกะเหรี่ยง : ศึกษาเปรียบเทียบกรณีบ้านไร่ป่า อ. ทองผาภูมิ กับบ้านสะเนฟอง อ. สังขละบุรี จ. กาญจนบุรี (2535)

3.1.4 ประเด็นเกี่ยวกับกลุ่มวัฒนธรรมย่อย

ประเด็นนี้ครอบคลุมหลายประเด็นย่อย ๆ ทั้ง เพศ อาชีพ ในที่นี้ต้องการแสดงให้เห็นลักษณะร่วมบางประการของงานในกลุ่มนี้ซึ่งเป็นการศึกษาวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่มักจะถูกมองในแง่ลบว่าเป็นปัญหาของสังคม เป็นผู้ที่เบี่ยงเบน และไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่มีอาชีพขายบริการทางเพศอย่าง โสเภณี หมอนวด งานศึกษาที่เด่นมากในเรื่องนี้เช่น งานวิจัยเรื่อง แม่หญิงศิษย์ตัว (2534) และวิทยานิพนธ์สาขาสังคมวิทยาเรื่อง กระบวนการกลายเป็นหมอนวด : กรณีศึกษาหญิงบริการในสถานบริการอบนวด (2530) รวมไปถึงกลุ่มรักร่วมเพศ ตัวอย่างงานเกี่ยวกับรักร่วมเพศชาย (เกย์) และรักร่วมเพศหญิง (เลสเบี้ยน) เช่น เกย์ : กระบวนการพัฒนาและดำรงเอกลักษณ์รักร่วมเพศ (2532) กระบวนการพัฒนาและดำรงเอกลักษณ์ของหญิงรักร่วมเพศ (2532)

ขณะที่งานศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ก็ยังคงเป็นประเด็นที่มีการศึกษากันมาก เช่น ความสำนึกในความเป็นคนไทยของชาวเขา (2530) วัฒนธรรมชาวไทยย้อยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : ศึกษากรณีบ้านโพนสิม อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์ (2531) การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวไทยที่พูดภาษาลาว กวย และเขมร ศึกษากรณีบ้านเกาะแก้ว อ.ลำโพง จ.สุรินทร์ (2531) เป็นต้น และยังมีอีกบางส่วนที่ซ้อนทับกับประเด็นอื่นๆ เช่นที่ปรากฏในประเด็นศาสนา ประเพณี พิธีกรรม

3.1.5 ประเด็นสุขภาพ

การศึกษาวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับสุขภาพนั้น มีมาอย่างต่อเนื่องในระยะ 10 ปีที่ผ่านมาแม้ว่าจะไม่โดดเด่นมากนัก แต่ที่น่าสังเกตคือการศึกษาในประเด็นสุขภาพนั้นมุ่งที่สุขภาพของคนในท้องถิ่น การแพทย์พื้นบ้าน ทั้งนี้เนื่องจากการตระหนักถึงความสำคัญของสมุนไพรไทยที่เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาพื้นบ้าน และมีบทบาทเจียบ ๆ อยู่ในชุมชนมาตลอด เป็นทางเลือกของคนจนในชุมชน รวมถึงความเชื่อถือในการรักษามาแต่โบราณ แม้ว่าการแพทย์แผนใหม่จะก้าวเข้ามาจัดการรักษาตามนโยบายรัฐ โดยการจัดตั้งสถานีอนามัยไว้เกือบแทบทุกตำบลและมีอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน การศึกษาในประเด็นนี้ส่วนใหญ่จะจำกัดวงอยู่ในหมู่บ้านและผู้เกี่ยวข้องและสนใจ แต่ก็มีการศึกษาเกี่ยวเนื่องมาโดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับหมอพื้นบ้าน แพทย์แผนโบราณสมุนไพร ฯลฯ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเหล่านี้เช่น บทบาทหมอพื้นบ้านในสังคมชนบทอีสาน (2531) สภาพและปัญหาการแพทย์แผนโบราณและกลวิธีพัฒนาในงานสาธารณสุขมูลฐาน (2532) การศึกษาเกี่ยวกับโรคไหลตายของชาวอีสานทางด้านวัฒนธรรมทางการแพทย์ (2533) เป็นต้น รวมไปถึงวิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขามานุษยวิทยาอีกหลายเรื่อง เช่น หมอธรรมกับ

การรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน (2535) การรักษาโรคด้วยยาแผนโบราณ กรณีศึกษา : ร้านขายยาเจ้ากรมเป็ด (2535)

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาในประเด็นย่อย ๆ ที่คาบเกี่ยวกันอีกประเด็นหนึ่งนั่นคือเรื่องอาหารการกิน งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาเกี่ยวกับอาหารและพฤติกรรมผู้บริโภคที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เป็นต้นว่า ลาบจีน : บทบาททางสังคมและวัฒนธรรม กรณีศึกษาหมู่บ้านสันหลวงเหนือ หมู่ 10 อ.แม่จัน จ.เชียงราย" (2527)

3.1.6 ประเด็นทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศเพื่อมุ่งสู่การเป็นนิคม หรือประเทศอุตสาหกรรมใหม่ได้ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อสภาพแวดล้อม และก่อให้เกิดความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรอย่างรุนแรงและกว้างขวางไปทั่วประเทศ ปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่า นโยบายการจัดการพื้นที่และทรัพยากรป่าไม้ เช่น กรณีนโยบายป่าไม้แห่งชาติ โครงการปลูกป่ายุคาลิปัตส โครงการ คจก. โครงการสร้างเขื่อน รวมไปถึงปัญหามลพิษจากอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำ อากาศ เช่น กรณีแม่น้ำพองเน่าเสีย กรณีสารเคมีระเบิดที่คลองเตย เป็นต้น

ความตื่นตัวต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ปรากฏให้เห็นในแวดวงการศึกษาด้านวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน มิติทางวัฒนธรรมของปัญหาการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องใหญ่และมีการพูดถึงกันอย่างกว้างขวางมากขึ้น เพราะเกี่ยวข้องกับความเข้าใจที่มาของปัญหาและกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งที่ผ่านมาการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยภาครัฐกลับเป็นการสร้างปัญหาใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นตามมามากกว่า เช่น ปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ดิน มีการวิจัยประเด็นสิ่งแวดล้อมที่เน้นมิติวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรอีกไม่น้อยเป็นต้นว่า งานวิจัยของสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ป่าชุมชนอีสาน (2535) ป่าชุมชนอีสานตอนบน (2535) ป่าชุมชนอีสานตอนกลาง (2535) ป่าชุมชนอีสานตอนล่าง (2535) การจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาป่าดงมูล อ.หนองสูงศรี และอ.ท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ (2535) วิทยานิพนธ์สาขามานุษยวิทยาเรื่อง องค์ความรู้นิเวศวิทยาของชุมชนเกษตรกรรมในเขตป่าศึกษากรณีชุมชนกระเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร (2534)

การถกปัญหาสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรที่สะท้อนถึงมิติทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น คือ ประเด็น "ป่าชุมชน" และ "สิทธิชุมชน" ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเคลื่อนไปพร้อมกับการตื่นตัวในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน และการพัฒนาอย่างยั่งยืน งานศึกษาที่พยายามเปิดประเด็นเหล่านี้ที่สำคัญได้แก่ การวิจัยเรื่อง วิวัฒนาการของการอนุรักษ์

ที่ดินทำกินในเขตป่า² (2535) ซึ่งเป็นความร่วมมือจากองค์กรสถาบัน ได้รับการสนับสนุนจากระหว่างกรมป่าไม้, ธนาคารโลก, รัฐบาลญี่ปุ่น, MIDAS AGRONOMICS Co., LTD., และ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยมีนักวิจัยจากทั่วทุกภาคของประเทศมาร่วมงานทั้งที่เป็นนักวิชาการในสถาบันการศึกษา และนักพัฒนาที่ทำงานในพื้นที่ทำการศึกษาย่อยตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศรวม 5 โครงการ ได้แก่ *วิวัฒนาการของการบุกรุกที่ดินทำกินในเขตป่า ภาคกลาง* โดยอนัญญา ภูซงกุลและนิพนธ์ พัวพงศกร, *ภาคเหนือตอนล่าง* โดยเบญจพรรณ ชินวัตร ฉลาดชาย รมิตานนท์ และเบญจวรรณ ทองศิริ, *ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ* โดย ประยงค์ เนตยารักษ์ และบัณฑิต อ่อนดำ, *ภาคเหนือตอนบน* โดย อานันท์ กาญจนพันธ์ และมิ่งสรรพ์ ขาวสอาด, *ภาคใต้* โดย สมนึก ทับพันธุ์ และฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ

เป็นโครงการวิจัยที่เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสความขัดแย้งเรื่อง "คนกับป่า" ที่ร้อนระอุยิ่งในช่วงก่อนหน้านั้นโดยเฉพาะความขัดแย้งเกี่ยวกับการปิดป่า และการอพยพคนออกจากป่า เช่น โครงการ คจก. โครงการอพยพชาวบ้านจากพื้นที่ป่าต้นน้ำ

3.2 มโนทัศน์และแนวคิดในการศึกษาวัฒนธรรม (พ.ศ. 2530 - 2535)

แม้ว่าการศึกษาวัฒนธรรมจะเริ่มมีกระแสการตื่นตัว และมีตีใหม่ ๆ เกี่ยวกับมุมมอง และ มโนทัศน์ปรากฏให้เห็นบ้างในสิบปีที่ผ่านมา แต่ก็ยังมีลักษณะ "ภาพนิ่ง" ให้เห็นอยู่อย่างต่อเนื่องในช่วงต้นทศวรรษ 2530

งานศึกษาด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยา รวมถึงประวัติศาสตร์ที่ปรากฏมากขึ้นในระยะหลัง ๆ มีส่วนอย่างมากในการวิพากษ์วิจารณ์และปลดปล่อยคำว่า "วัฒนธรรม" ออกจากนิยามที่ผูกขาดภายใต้อำนาจของหลวง รัฐ และราชการมาโดยตลอด จุดเปลี่ยนที่สำคัญคือการแพร่หลายมากขึ้นของนิยาม "วัฒนธรรม" ที่มีความหมายกว้างขวางครอบคลุมวิถีชีวิตมนุษย์ในสังคมซึ่งเกี่ยวข้องกับทุกมิติของชีวิตมนุษย์

การมองวัฒนธรรมตามความหมายนี้แม้ว่าจะยังจำกัดอยู่ในวงที่ไม่กว้างขวางมากนัก แต่ก็เป็นที่มาของการสร้างสรรค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมที่หลากหลายขึ้นกว่าแต่ก่อน และได้จุดประกายให้มีการถกเถียงเกี่ยวกับแนวคิดและวิธีการในการศึกษา และดำเนินนโยบายทางด้านวัฒนธรรมมากขึ้น โดยในตัวสาขาวิชาเหล่านี้เองก็มีความแตกต่างในแง่แนวคิดและแนวทางการศึกษาและมีพลวัตที่น่าสนใจในตัวเองไม่น้อย

การศึกษาวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมานับว่ามีความคึกคักอย่างมาก อาจกล่าวได้ว่าเป็นช่วงที่เกิดกระแส "วัฒนธรรมนิยม" ก็ว่าได้ วัฒนธรรม

---

² เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และคณะ, *วิวัฒนาการของการบุกรุกที่ดินทำกินในเขตป่า*, กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2535.

ดูจะเป็นประเด็นที่หลายฝ่ายให้ความสนใจ ทว่ากระแสความตื่นตัวนี้จะเป็นไปในท่วงทำนองเดียวกันหรือเห็นพ้องต้องกันทั้งในแง่ नियามและมุมมองด้านวัฒนธรรม ตรงกันข้ามเป็นช่วงที่มีการปะทะโต้แย้งในเรื่องการมองวัฒนธรรมรวมถึงปฏิบัติการทางวัฒนธรรมอย่างมาก และขณะเดียวกันก็เป็นช่วงที่เกิดมิติใหม่ ๆ หลายประการเกี่ยวกับแนวคิดหรือมโนทัศน์ด้านวัฒนธรรม

3.2.1 มโนทัศน์วัฒนธรรมเชิงบูรณาการ : ทศนะแนวโครงสร้างการหน้าที่

มโนทัศน์ทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่ใช้กันมากในระยะแรกโดยเฉพาะในงานวิทยานิพนธ์ได้แก่ "แบบแผนทางวัฒนธรรม" "การผสมผสานทางวัฒนธรรม (acculturation) "การกลืนกลายทางวัฒนธรรม" (Assimilation) รวมถึงมโนทัศน์เกี่ยวกับ "บทบาท" ในการทำนุบำรุงวัฒนธรรม การอนุรักษ์วัฒนธรรม การส่งเสริมวัฒนธรรม และการพัฒนาวัฒนธรรม ข้อที่น่าสังเกตก็คือ แม้ว่าจะให้ความสนใจกับวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่หลากหลายมากขึ้น แต่งานศึกษาจำนวนมากก็มีลักษณะการมองวัฒนธรรมจากสำนักคิดเชิงโครงสร้างการหน้าที่ (structural - functionalism) ที่เน้นบูรณาการทางสังคม และการผนวกวัฒนธรรมย่อยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมกระแสหลักเพื่อธำรงค์โครงสร้างสังคมที่เป็นอยู่เดิมเอาไว้ และไม่ให้ความสนใจกับความขัดแย้งทางวัฒนธรรม

3.2.2 มโนทัศน์วัฒนธรรมย่อย (subculture)

มโนทัศน์ที่โดดเด่นในช่วงต้นทศวรรษ 2530 คือ มโนทัศน์ที่เกี่ยวกับ "กลุ่มวัฒนธรรมย่อย" ซึ่งมองได้หลายแง่ และครอบคลุมหลากหลายกลุ่ม รวมทั้ง "กลุ่มชาติพันธุ์" กล่าวคือ มีทั้งมโนทัศน์ที่ยังอิงอยู่กับการมองวัฒนธรรมไทยว่ามีเอกภาพเป็นเนื้อเดียว และวัฒนธรรมนั้นต้องเป็นสิ่งที่สูงส่งถูกต้องดีงาม ซึ่งแฝงนัยว่ามีวัฒนธรรมบางกลุ่มบางแบบเป็นบรรทัดฐาน อันได้แก่ วัฒนธรรมของศูนย์กลางอำนาจซึ่งก็เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทกาลเทศะ เป็นต้นว่า วัฒนธรรมราชสำนัก วัฒนธรรมแบบรัฐนิยม หรือวัฒนธรรมแบบราชการ การมองวัฒนธรรมในลักษณะนี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้นเรื่อยว่าเป็นการมองที่ละเลยข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ และหลุดลอยจากบริบทของสังคม เศรษฐกิจการเมืองทั้งหลายอย่างสิ้นเชิง ข้อเท็จจริงที่สำคัญประการหนึ่งของสังคมไทยซึ่งมักถูกมองข้ามไปก็คือ พื้นที่ภูมิศาสตร์ของประเทศไทยเป็นเขตที่มีการอพยพโยกย้ายประชากรกลุ่มต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องและมีความแตกต่างในด้านชาติพันธุ์มานานในประวัติศาสตร์ ดังนั้นสมมติฐานเกี่ยวกับเอกลักษณ์และเอกภาพวัฒนธรรมไทย จึงไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง และการดำเนินนโยบายด้านวัฒนธรรมของรัฐบนสมมติฐานเช่นนี้ย่อมนำไปสู่ "อคติทางชาติพันธุ์" และ "ชาตินิยมคับแคบ" ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งทางสังคมได้โดยง่าย

การศึกษาวัฒนธรรมโดยมองผ่านมโนทัศน์ "วัฒนธรรมย่อย" ได้ให้พื้นที่แก่วัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย หรือคนส่วนน้อยที่มีวัฒนธรรมแตกต่างจากวัฒนธรรมกระแสหลักมากขึ้น ซึ่งว่ากันตามจริงน่าจะเรียกว่าเป็นกลุ่มที่มีอำนาจน้อย หรืออยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจมากกว่า และที่ผ่านมากลุ่มคนเหล่านี้มักไม่เป็นที่ยอมรับ หรือไม่ก็ถูกมองว่าเป็นผู้เบี่ยงเบน (Deviant) เป็นปัญหาของสังคม ทั้งนี้ด้วยสมมติฐานที่ว่าสังคมไทยมีเอกลักษณ์ที่มีแบบแผนชัดเจนมีเอกภาพ ทำให้กลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมแตกต่างไปจากแบบแผนที่ยึดถือหรือยอมรับกันอยู่ถูกมองอย่างมีอคติเชิงลบและเป็นที่น่ารังเกียจเสียทีเดียว

มโนทัศน์ "วัฒนธรรมย่อย" นั้นนอกจากจะครอบคลุมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ยังครอบคลุมอีกหลายลักษณะและเกี่ยวข้องกับอีกหลายกลุ่มคน เช่น วัฒนธรรมแรงงานอพยพ วัฒนธรรมผู้ย้ายถิ่น วัฒนธรรมอาชีพ วัฒนธรรมทางเพศ วัฒนธรรมวัยรุ่น ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษากลุ่มวัฒนธรรมย่อยตามทฤษฎีสังคมวิทยาแนว "ปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์" (symbolic interactionism)³ ซึ่งถูกนำไปใช้อย่างมากในการศึกษากลุ่มรักร่วมเพศ กลุ่มอาชีพขายบริการ ฯลฯ ผ่านมโนทัศน์ "กระบวนการพัฒนาและธำรงค์เอกลักษณ์" ของกลุ่มวัฒนธรรมย่อย ซึ่งเริ่มปรากฏความหลากหลายเพิ่มมากขึ้นในสังคม และมีการแสดงออกถึงเอกลักษณ์ของกลุ่มที่ชัดเจนขึ้น

3.2.3 มโนทัศน์ "ชาติพันธุ์" (ethnicity) และ "กลุ่มชาติพันธุ์" (ethnic groups)

ในการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ งานส่วนใหญ่ที่พบเป็นการนำเสนอวัฒนธรรมของกลุ่มต่างวัฒนธรรมที่เป็นคนต่างชาติพันธุ์ผ่านมโนทัศน์ด้านมานุษยวิทยาได้แก่ "การผสมผสานทางวัฒนธรรม" รวมไปถึง "การสำนึกในชาติพันธุ์" "ความเป็นชาติพันธุ์" "การปรับตัวทางวัฒนธรรม" แต่ต่อมาก็มีความสนใจในมิติความไม่เท่าเทียมกันในระหว่างวัฒนธรรมมากขึ้น ๆ เช่นในการศึกษาเรื่องชนกลุ่มน้อย-ชนกลุ่มใหญ่ "การธำรงค์รักษาเอกลักษณ์และพรมแดนชาติพันธุ์" เป็นต้น ขณะที่ยังมีผลงานที่ใช้มโนทัศน์การผสมผสานทางวัฒนธรรมแบบเดิมอยู่แต่ก็เริ่มมีกระแสความสนใจมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างวัฒนธรรมชัดเจนขึ้นในระยะหลัง รู้สึกว่ากลุ่มชาติพันธุ์ถูกกันออกไปจากความเป็นคนส่วนใหญ่ ซึ่งหมายรวมถึงสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคในการจัดการกับชุมชนของตนเอง ไม่สิทธิทางกฎหมายเพราะไม่ใช่คนไทย ทั้งที่อยู่ผืนแผ่นดินนี้มาตั้งแต่บรรพบุรุษ ความไม่มีสิทธิ ไม่มีพื้นที่ในสังคม ถูกกันให้ออกไปจากความเป็น

³ พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์. "พื้นฐานทางระเบียบวิธีสำหรับการวิเคราะห์ความเบี่ยงเบนตามกรอบทฤษฎีการปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์", บทความเสนอในเวทีประชุมเพื่อพัฒนานักวิจัยด้านเพศพาณิชย์ในมิติทางวัฒนธรรม โรงแรมรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ โดยคณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร และคณะสังคมสงเคราะห์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีนาคม 2537.

"คนไทย" ได้ถูกเรียกและศึกษาในมโนทัศน์ที่ยกขึ้นใหม่ว่า "คนชายขอบ" หรือ "ภาวะชายขอบ" ในงานศึกษาวัฒนธรรมอีกด้วยดังจะเห็นได้ชัดเจนมากขึ้นในช่วงต่อไป

3.2.5 มโนทัศน์ "การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม"

มิติใหม่ที่น่าสนใจและสำคัญยิ่งประการหนึ่งก็คือ การมองวัฒนธรรมในแง่ที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงมากขึ้นกว่าเดิมที่มักจะสนใจลักษณะที่เป็นภาพนิ่ง เป็นแบบแผนชัดเจนตายตัว และคงทนข้ามกาลเวลาโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงดังเช่นการมองวัฒนธรรมในแง่ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมจากอดีต การศึกษาประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะด้านโบราณคดี และการศึกษาทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยา ในช่วงนี้แสดงถึงความสนใจมิติการเปลี่ยนแปลงและภาพของสังคมวัฒนธรรมที่มีความเคลื่อนไหวมากขึ้น เห็นได้ในงานวิจัยระยะนี้เป็นต้นว่า รายงานวิจัยของสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่นที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงในชนบทภาคอีสาน รวมถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ที่สนใจลักษณะ "การสืบทอดวัฒนธรรม" ของกลุ่มชนมากขึ้น ในการศึกษาทางด้านมานุษยวิทยามีการประยุกต์ใช้แนวคิดที่มีลักษณะที่เคลื่อนไหวมากขึ้นเช่นแนวคิดวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม (evolutionism) และ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (cultural diffusion) โดยเฉพาะในงานวิทยานิพนธ์สาขา มานุษยวิทยา

การกล่าวถึง "การสืบทอดและปรับปรนทางวัฒนธรรม"⁴ ก็เป็นมิติใหม่ที่สำคัญซึ่งสะท้อนถึงการมองวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปจากเดิมที่มักจะเน้นในเรื่องเอกภาพและเอกลักษณ์วัฒนธรรมไทยที่ตายตัวมาให้ความสนใจกับการปรับตัวและปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมที่หลากหลายมากขึ้น

3.2.7 สัญญาวิทยา และ พิธีกรรมวิเคราะห์

การศึกษาอีกแนวทางหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นมากขึ้นในทศวรรษ 2530 นั้นได้แก่ การศึกษาแนวตีความหรือการวิเคราะห์สัญลักษณ์และความหมาย เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม เช่น ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ การกระทำทางสังคมต่าง ๆ แนวทางการศึกษาที่เรียกรวมอย่างกว้าง ๆ ว่าแนวตีความนี้มีความหลากหลายในตัวเองอยู่ไม่น้อย กล่าวคือมีทั้งที่เป็นการศึกษาด้านมานุษยวิทยา เช่น "สัญญาวิทยา" "พิธีกรรมวิเคราะห์" ซึ่งมีงานศึกษาเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะการศึกษาพิธีกรรมวิเคราะห์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความหลากหลายอย่างมากดังที่ได้นำเสนอไว้ในหัวข้อประเด็นศึกษา ซึ่งให้มุมมองที่แตกต่างจากการศึกษาเชิงโครงสร้างการหน้าที่มุ่งค้นหาว่าพิธีกรรมเหล่านี้มีบทบาทหน้าที่อย่างไรต่อสังคม ขณะที่การ

⁴ เอกวิทย์ ณ ถลาง , "การสืบทอดและปรับปรนวัฒนธรรมให้สมสมัย", ศิลปวัฒนธรรม 10:7, พ.ศ. 2532.

ศึกษาแนวสัญญาวิทยาหรือพิธีกรรมวิเคราะห์นี้เน้นที่การวิเคราะห์สัญลักษณ์เพื่อค้นหาความหมายที่อยู่เบื้องหลังพิธีกรรมหรือการกระทำ

3.2.8 มโนทัศน์ "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" "องค์ความรู้พื้นถิ่น"

เห็นได้ชัดว่าในช่วงทศวรรษ 2530 มีการศึกษาวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มวัฒนธรรมย่อยเกิดขึ้นจำนวนมากทั้งรายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ในมหาวิทยาลัย รวมถึงงานศึกษาโดยองค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันวิชาการนอกระบบราชการ เช่นเดียวกับการศึกษาท้องถิ่นและชนบทซึ่งก็เพิ่มขึ้นอย่างมากเช่นกัน รวมไปถึงงานศึกษาที่ให้ความสนใจกับ "องค์ความรู้พื้นถิ่น" หรือ "ระบบความคิดดั้งเดิม" (Indigenous knowledge) "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" และ "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" (local wisdom)

3.2.9 มโนทัศน์ "วัฒนธรรมไท"

มโนทัศน์เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นประเด็นถกเถียงกันอย่างมากในวงวิชาการวัฒนธรรมและในแวดวงการพัฒนา ก็คือ มโนทัศน์ "วัฒนธรรมชุมชน" ซึ่งเริ่มก่อตัวเป็นกระแสความคิดที่เด่นชัดขึ้นในแวดวงนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน และต่อมาได้รับความสนใจจากนักวิชาการกลุ่มหนึ่งที่โดดเด่นมากคือ ดร. จักรทิพย์ นาถสุภา ซึ่งได้นำมโนทัศน์นี้ไปใช้และขยายจำนวนและขอบเขตงานศึกษาออกไปไม่น้อย จากความสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านที่ขยับมาสู่ความสนใจเรื่องวัฒนธรรมหมู่บ้านไทยดังที่ได้กล่าวแล้วในช่วงก่อนหน้านี้ ในช่วงนี้กล่าวได้ว่ามีการก่อตัวเป็นกระแสความคิดวัฒนธรรมชุมชนอย่างชัดเจน และเริ่มที่จะขยายความสนใจและขอบเขตการศึกษาออกไปนอกพรมแดนประเทศโดยหันไปให้ความสนใจกับการค้นหารากเหง้า "วัฒนธรรมไท" ด้วยการไปศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เชื่อว่ามีความสัมพันธ์กับอดีตของไทย

อย่างไรก็ตามมีหลายประเด็นที่งานศึกษากลุ่มนี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์โดยเฉพาะจากนักวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเป็นต้นว่า การติดยึดกับวิธีคิดแบบทวิทัศน์ (dichotomy) และภาพหมู่บ้านในเชิงอุดมคติที่หยุดนิ่ง เป็นการมองวัฒนธรรมชุมชนในลักษณะ "Romantic" ซึ่งอาจไม่เคยมีอยู่จริง ทว่าถูกสร้างขึ้นผ่านกระบวนการสร้างวาทกรรมในรูปแบบงานเขียนและภาษาทางวิชาการ⁵

⁵ ดูข้อวิพากษ์ที่มีต่อกระแสแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในประเด็นนี้ได้จาก ยุกติ มุกดาวิจิตร. การก่อตัวของกระแสวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

3.3 วิธีการศึกษาวัฒนธรรม (พ.ศ. 2530 - 2535)

ในช่วงนี้มีการตื่นตัวของการศึกษาวิจัยนอกระบบราชการ เช่นงานขององค์พัฒนาเอกชน และประชาชนชาวบ้านมากขึ้น รวมไปถึงมีการศึกษาที่ควบคู่เชื่อมโยงไปกับปฏิบัติการทางสังคมของชาวบ้าน และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมกลุ่มต่าง ๆ มากขึ้น ที่สำคัญเริ่มมีการศึกษาวิจัยที่เกิดขึ้นโดยความร่วมมือกันระหว่างนักวิชาการในมหาวิทยาลัย องค์กรพัฒนาเอกชนและชาวบ้านมากขึ้นโดยอยู่ในสถานะของผู้ร่วมศึกษาวิจัยมิใช่เป็นเพียงผู้ถูกศึกษาวิจัยเช่นที่แล้ว ๆ มา ซึ่งเป็นทั้งเหตุและผลของการเกิดมิติใหม่ ๆ ในแง่วิธีการศึกษามากขึ้นในช่วงทศวรรษ 2530 นั่นคือ การใช้วิธีการศึกษาใหม่ ๆ ที่ยังไม่แพร่หลายนัก เช่น การวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) การวิจัยเชิงมานุษยวิทยา (Antropological research) ที่เน้นการลงพื้นที่ศึกษาภาคสนามและศึกษาจากมุมมองผู้ถูกศึกษา หลักการและลักษณะของงานวิจัยคุณภาพเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับงานวิจัยเชิงปริมาณแล้ว ลักษณะเด่นของงานวิจัยเชิงคุณภาพ⁶ คือ ..

“.. งานวิจัยที่สามารถรวบรวมข้อมูลให้ได้ภาพรวมทั้งหมด (holistic) การศึกษาปรากฏการณ์ หรือสภาพปัญหาจะต้องเป็นการทำความเข้าใจปรากฏการณ์หรือสภาพของปัญหาในบริบท หรือสภาพแวดล้อมที่ปรากฏการณ์หรือปัญหานั้นเกี่ยวข้องอยู่ (contextual) .. การเน้นให้ความสำคัญในเรื่องการศึกษาภาพรวมและบริบทของปรากฏการณ์ที่ศึกษา นับเป็นลักษณะเด่นของงานวิจัยเชิงคุณภาพ เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยเชิงเศรษฐศาสตร์ หรือ วิทยาศาสตร์ที่ตั้งสมมุติฐานหรือคิดตัวแบบ (model) โดยแยกออกมาจากบริบท เพื่อลดจำนวนตัวแปรให้เหลือน้อยที่สุด ..

.. ในขณะที่งานวิจัยเชิงปริมาณอ้างความเป็นวิทยาศาสตร์ และให้ความสำคัญกับความเป็นกลางของข้อมูล งานวิจัยเชิงคุณภาพให้ความสำคัญกับแหล่งข้อมูล และความหมายของข้อมูลจากทัศนะของผู้ให้ข้อมูล (emic view) การมองปรากฏการณ์จากทัศนะของผู้ที่อยู่ในปรากฏการณ์นั้นช่วยให้เข้าใจความหมายและเหตุผลว่า อะไรเกิดขึ้น เพราะอะไร ตามตรรกะของผู้ให้ข้อมูล (meaning) บางครั้งปรากฏการณ์ หรือข้อมูลมีความหมายลึกซึ้งเกิน

2538 และ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. รัฐศาสตร์ การบริหารรัฐกิจ ทฤษฎี : หนึ่งทศวรรษรัฐศาสตร์แนววิพากษ์. กรุงเทพฯ ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2540. และ วาทกรรมกับการพัฒนา, กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2542

⁶ อมรา พงศาพิชญ์, ความหมายของงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใน จุฑัย ดุลยเกษม (บก.). คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อการพัฒนา, ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.

กว่าที่ปรากฏให้เห็น หน้าหน้าของนักวิจัยเชิงคุณภาพ ก็คือ การพยายามทำความเข้าใจปรากฏการณ์โดยการตีความ ทำให้งานวิจัยเชิงคุณภาพมีลักษณะของการให้คำอธิบายที่ลึกซึ้งซึ่งจากความหมายที่ซ่อนอยู่ (interpretive) .."

วิธีการศึกษาอีกแนวหนึ่งที่มีการกล่าวถึงในช่วงนี้ก็คือ วิถีวิทยาแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง⁷ ในที่นี้จะขอยกข้อเขียนของอาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์ ที่ได้อธิบายถึงวิธีการศึกษาแนวนี้ไว้ซึ่งก็สะท้อนมิติใหม่ในแง่วิธีการศึกษาที่น่าสนใจ โดยเฉพาะในส่วนที่เปรียบเทียบกับแนวการศึกษาอื่นสรุปได้ดังนี้

แนวการศึกษาแบบเศรษฐศาสตร์การเมืองมีวิธีการศึกษาที่หลากหลาย และไม่จำเป็นต้องเป็นแบบมาร์กซิสเสมอไป มีพื้นฐานอยู่แล้วในหลายสาขาวิชา เช่น ประวัติศาสตร์ และมานุษยวิทยา เน้นการศึกษาพัฒนาการของสังคมจากหลายมิติ มีจุดร่วมอยู่บนพื้นฐานการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงหรือความเคลื่อนไหวของสังคมนั้นเป็นทั้งวิธีการศึกษาเนื้อหา และเป้าหมายของการศึกษาไปพร้อม ๆ กัน ในแง่ของวิธีการศึกษาจำแนกออกเป็นหลายวิธีการย่อยๆ ซึ่งจะต้องพิจารณาไปพร้อม ๆ กันเสมอเมื่อลงมือศึกษาจริง วิธีการดังกล่าวได้แก่

1) การศึกษาแบบประวัติศาสตร์ มุ่งศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงที่เป็นจริงของสังคม โดยมีข้อสมมุติฐานว่าการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอำนาจและอุดมการณ์ในสังคม ดังนั้นจึงไม่ยึดทฤษฎีเป็นสรณะ แต่จะใช้ทฤษฎีเป็นเพียงกรอบของการตั้งคำถามแก่ยุคสมัยหนึ่งเท่านั้น ซึ่งแตกต่างจากวิธีการศึกษาทางสังคมศาสตร์กระแสหลักที่จะวนเวียนอยู่กับการสร้างและพิสูจน์ทฤษฎี และมักจะเป็นการวิเคราะห์ข้อสมมุติฐานที่มีคำตอบอยู่แล้วในแทบทุกปัญหาสำคัญ ต้องการรักษาสถานภาพเดิมมากกว่าต้องการเปลี่ยนแปลง โดยนัยคือการยืนยันหรือสร้างความชอบธรรมให้แก่อุดมการณ์และอำนาจของผู้ศึกษา

2) การศึกษาอย่างมีบริบท คือ การให้ความสำคัญแก่ภาวะเงื่อนไขแวดล้อมแก่ประเด็นหรือหน่วยที่ศึกษา ทำให้ไม่ด่วนสรุปว่ามีลักษณะทั่วไปแบบกำปั้นทุบดิน โดยคำนึงถึงความละเอียดอ่อนของปัญหาว่าไม่ได้เหมือนกันทั่วไปหมด แต่มีลักษณะจำเพาะที่ต่างกันไปตามสภาวะแวดล้อมและขั้นตอนของการพัฒนาการ วิธีการเช่นนี้ทำให้มองท้องถิ่นในฐานะที่เป็นเนื้อหาและวิธีการศึกษาไปพร้อม ๆ กัน ต่างจากวิธีการศึกษากระแสหลัก และแนววัฒนธรรมชุมชนที่มักพิจารณาจากแง่มุมที่มีลักษณะเป็นสากลทำให้มองข้ามการคลี่คลายของสังคมที่มีลักษณะ

⁷ อานันท์ กาญจนพันธุ์. การวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมไทย : แนวเศรษฐศาสตร์การเมือง ใน จาตุรงค์ บุญรัตนสุนทร (บ.ก.) , วิถีวิทยาศึกษาสังคมไทย : วิถีใหม่แห่งการพัฒนา , กรุงเทพฯ : ฝ่ายข้อมูลและเผยแพร่ โครงการส่งเสริมองค์กรพัฒนาเอกชน , 2535. และดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน กนกศักดิ์ แก้วเทพ (บ.ก.) , วิถีวิทยาศึกษาสังคมไทย : วิถีใหม่แห่งการพัฒนา , โครงการหนังสือเล่ม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529. และ สมเกียรติ วันทะนะ. สังคมศาสตร์วิภาษวิธี, กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2524.

เฉพาะบางประการไป เป็นต้นว่า วิธีการศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองในสังคมไทยจะมีลักษณะเป็นไทยตามไปด้วยทั้งในแง่เนื้อหาและวิธีการ ไม่ใช่มองเมืองไทยเป็นเพียงเนื้อหาของกรณีศึกษาภายใต้กรอบสากลอยู่ตลอดเวลา

3) การศึกษาแบบข้ามสาขา คือ การที่จะไม่แยกหน่วยที่ต้องการศึกษาออกมาอย่างอิสระตามความชำนาญพิเศษเฉพาะสาขาใดสาขาหนึ่ง หากแต่จะแยกแยะประเด็น เงื่อนไข และปัจจัยต่าง ๆ ออกมาให้เด่นชัดแล้วโยนหาความสัมพันธ์กันอีกครั้งหนึ่งอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยแนวทางจากหลายสาขาที่เกี่ยวข้อง วิธีการนี้จะทำให้ประเมินได้ว่าส่วนย่อยที่แตกต่างมีความสัมพันธ์กับทั้งระบบแตกต่างกันอย่างไร วิธีการเช่นนี้ทำให้มีความสนใจศึกษาท้องถิ่นมากขึ้นแทนที่จะศึกษาสังคมโดยรวม ๆ และไม่ศึกษาท้องถิ่นเป็นการเฉพาะ หากจะต้องตระหนักถึงความสัมพันธ์ของท้องถิ่นกับสังคมภายนอกที่เป็นระบบใหญ่รวมด้วย .

4) การศึกษาแบบวิภาษวิธี เป็นตรรกวิธีที่เน้นการมองของสองสิ่งที่แตกต่างกันว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร และนำไปสู่สภาวะใหม่ได้อย่างไร อันเป็นลักษณะธรรมชาติของสังคมที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเป็นแก่นสาร ตรรกวิธีเช่นนี้จะช่วยลดการมองอย่างสุดขั้วที่มองข้ามลักษณะตรงกันข้ามในสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปในระยะหนึ่ง

วิภาษวิธีในทางปฏิบัติประการแรก หมายถึง การสามารถมองทะลุ เงื่อนไข ปัจจัยระดับ และมิติของการมองปัญหาต่าง ๆ ได้ โดยไม่ยึดติดอยู่กับลักษณะใดลักษณะหนึ่งอย่างไม่มีเงื่อนไข แต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา

วิภาษวิธีเป็นหลักการและกระบวนการคิดที่ไม่ได้วางอยู่บนการมองความสัมพันธ์แบบระนาบเดียว (unlinear) และเป็นสาเหตุ-ผลลัพธ์ (causation) ที่เห็นว่าปัจจัยหนึ่งหรือหลายปัจจัยมีอิทธิพลทำให้เกิดผลหนึ่งหรือหลายอย่าง หากแต่เน้นที่การมองความสัมพันธ์ที่ต่างระดับต่างมิติ ซึ่งอาจมีความขัดแย้งทั้งในระดับเดียวกันและต่างระดับ ต่างมิติกันได้

วิภาษวิธีในทางปฏิบัติประการที่สองคือ วิธีการสังเคราะห์ หรือการยกระดับนามธรรมของความสัมพันธ์ระดับต่าง ๆ จากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม เทคโนโลยี ความสัมพันธ์ในแง่สถาบันทางสังคม ไปจนถึงความสัมพันธ์ทางการควบคุมอำนาจ อุดมการณ์ และวิธีการที่เปลี่ยนแปลง

บทที่ 4

การศึกษาวัฒนธรรมในช่วง พ.ศ.2536 – ปัจจุบัน

บริบทโลกาภิวัตน์ ความผันผวนทั้งทางเศรษฐกิจการเมือง และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมตลอดระยะเวลาเกือบสิบปีที่ผ่านมา มีผลอย่างยิ่งต่อการศึกษาวรรณกรรมทั้งในแง่ประเด็นศึกษา มโนทัศน์ และวิธีการศึกษา นับแต่ต้นทศวรรษ 2530 จนถึงปัจจุบันประเทศไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากทั้งที่สืบเนื่องมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และการลงทุนภายในประเทศ ขณะเดียวกันก็เผชิญหน้ากับกระแสลมแรงกล้าของโลกาภิวัตน์ที่มาพร้อมกับเทคโนโลยีสื่อสารสนเทศทั้งหลาย และการเปิดเสรีทางการค้าในด้านต่าง ๆ ในช่วงนี้มีการเปลี่ยนแปลงที่เป็นมิติใหม่ๆ เกิดขึ้นมากมายพร้อม ๆ ไปด้วยปัญหาสังคมในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สุขภาพ สิ่งแวดล้อม และประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจแบบฟองสบู่ที่วิวัฒนาการควบคู่ไปกับการเติบโตของชนชั้นกลางและธุรกิจทางด้านสื่อสารมวลชนได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของผู้คนมากขึ้น

ช่วงนี้มีงานเขียนเกี่ยวกับวัฒนธรรมแพร่หลายตามสื่อต่าง ๆ มากขึ้นอย่างผิดหูผิดตา ซึ่งก็คงสืบเนื่องมาจากเป็นช่วงที่มีกระแสการรณรงค์และสืบสานวัฒนธรรมไทยตามนโยบายสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ ตัวอย่างเช่น งานเขียนเชิงวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรมที่เข้มข้นจากคอลัมนิสต์วารสารศิลปวัฒนธรรมอย่างไมเคิล ไรท์ หรือ เมฆ มณีวาจา เช่น Culture “วัฒนธรรม” คือ วิญญาณมนุษย์หรือ เครื่องثمان (2537) ไมเคิล ไรท์ วิพากษ์ Culture (2538) “การรณรงค์วัฒนธรรมไทย” มองในแง่บวก(บ้าง) (2538) รวมถึงนักเขียนคอลัมนิสต์ที่สนใจศึกษาวรรณกรรมอีกมาก โดยสะท้อนผลงานการเขียนเชิงวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรมในกระแสโลกาภิวัตน์ออกมาที่น่าสนใจได้แก่ งานของ ชัชวรินทร์ ไชยวัฒน์ หนังสือรวมบทความเรื่อง มุมมองและความคิด (2537) หรืองานของชะวัชชัย ภาคินธุ์ หนังสือ สาระที่ถูกมองข้ามทางวัฒนธรรม (2533) ณัฐกานต์ ลิ้มสถาพร ในหนังสือ กลับคืนสู่รากเหง้า (2537) หรืองานของนักวิชาการที่ได้แสดงความคิดเห็นผ่านคอลัมน์ตามนิตยสารหลายต่อหลายเล่ม งานเขียนของอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่มีคอลัมน์สะท้อนมุมมองทางวัฒนธรรมในหนังสือนิตยสารต่าง ๆ เช่น หน้า 47 ในมติชนสุดสัปดาห์ เนื้อหาของบทความส่วนใหญ่เป็นการหยิบยกวัฒนธรรมร่วมสมัยต่าง ๆ เข้ามาสะท้อนแง่มุมทางสังคม ซึ่งมีการพิมพ์รวมเล่มออกมาแล้วหลายชุด เป็นต้นว่า หนังสือรวมบทความชื่อ เชิงอรรถสังคมไทยในสายต่านักวิเคราะห์ (2532) หมายเหตุวัฒนธรรมร่วมสมัย (2537) กระทิงล่าสุด วัฒนธรรมความจน (2542) และ ยุคสมัยไม่เหลืออยู่ (2542) หรืองานของ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ ก็มีหนังสือรวมบท

ความ เรื่อง รอยต่อแห่งยุคสมัย (2540) งานของ เกษียร เตชะพีระ เช่น วิสามันต์สำนึก (2537) งานของรังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ เช่น อนิจลักษณะของสังคมไทย (2538) ทุนวัฒนธรรม (2539) งานของชัยอนันต์ สมุทวณิช เช่น ยังเติร์กกับทหารประชาธิปไตยโดยกววิเคราะห์บทบาททหารในการเมืองไทย (2525) วัฒนธรรมคือทุน (2540) หรืองานที่ทำให้คิด และยั่วให้แย้งของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เช่น วัฒนธรรมและอิทธิพลความคิดแบบฝรั่งต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย (2537) เป็นต้น

4.1 ประเด็นของการศึกษาวัฒนธรรมในช่วง (พ.ศ.2536 – 2543)

4.1.1 ประเด็นการเมือง การปกครอง

ภายหลังการยึดอำนาจโดยคณะ รสช. ในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์นองเลือดจากการชุมนุมประท้วงการสืบทอดอำนาจของรัฐบาลพลเอกสุจินดา คราประยูร ในเดือนพฤษภาคมปี พ.ศ.2535 ก็ยังเกิดความตระหนักถึงความล้มเหลวของระบบการเมืองที่เป็นอยู่ และเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความพยายามที่จะคิดค้น แสวงหาทางออกจากวิกฤตการณ์ด้านการเมืองการปกครอง มีงานวิชาการและบทความจำนวนมากที่แสดงถึงการเคลื่อนไหวของความคิดทางการเมืองที่คึกคักมากในช่วงนี้ ดังเห็นได้จากแนวคิดเรื่อง ธรรมรัฐ ประชาสังคม สำนึกพลเมือง การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น การปฏิรูปการเมือง ตัวอย่างงานที่เด่น ๆ ได้แก่ งานของรังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ เรื่อง วัฒนธรรมประชาธิปไตยอุปถัมภ์ (2535) อนิจลักษณะของการเมืองไทย (2536) ธีรยุทธ บุญมี เรื่อง จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ (2535) สังคมเข้มแข็ง (2536) บทความของธเนศ อาภรณ์สุวรรณ เรื่อง การเมืองกับการเลือกตั้ง : วัฒนธรรมที่กำลังเปลี่ยนแปลง (2535) ปฏิรูปการเมือง ทางออกของประเทศไทย (2538) รวมถึงการศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มอำนาจ เช่น บทบาทของ “เจ้าพ่อ” ในการเมืองไทย พ.ศ. 2517 – 2535 (2539)

ส่วนงานที่ศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองก็ยังคงมี เช่น วิทยานิพนธ์เรื่อง นโยบายการรวมพวกชาวเขากับเอกลักษณ์ประจำเผ่าศึกษาเชิงวัฒนธรรมทางการเมือง (2536) วัฒนธรรมการเมืองของกลุ่มบุคลากรทางการแพทย์ในโรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ (2538) เป็นต้น ขณะเดียวกันก็เริ่มปรากฏมุมมองที่แตกต่างออกไปด้วยเช่น วิทยานิพนธ์ด้านรัฐศาสตร์เรื่อง การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วย “ประชาธิปไตย”(2541) หรือบทความของยุคติ มุกดาวิจิตร การเมืองเรื่องวัฒนธรรมในสังคมไทย พ.ศ. 2501-2537 (2537)

4.1.2 ประเด็นเกี่ยวกับกลุ่มวัฒนธรรมย่อย

การศึกษาวัฒนธรรมย่อยในช่วงนี้มีความหลากหลายมากขึ้น มีทั้งการศึกษาที่เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์และเชื้อชาติ กลุ่มชนชั้น กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มอาชีพ และกลุ่มรักร่วมเพศ

การศึกษาประเด็นเกี่ยวกับเชื้อชาติและกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น พิธีกรรมเพื่อสืบทอดความเป็นชาติพันธุ์ของชาวเขายากจน : การศึกษาการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าลีซอในจังหวัดเชียงใหม่ (2538) วัฒนธรรมชาวเขากับสารเสพติด : ศึกษากรณีชาวเขาเผ่าแม้ว (2541) งานของ เกษียร เตชะพีระ เช่น จินตนาการชาติที่ไม่เป็นชุมชน: คนชั้นกลางลูกจีนกับชาตินิยมโดยรัฐของไทย (2537) และ แอลกอฮอล์มั่งกร (2537) นอกจากนี้มีวิทยานิพนธ์เรื่อง สถานภาพและบทบาทของสตรีในครอบครัวจีนในสังคมไทยปัจจุบัน: กรณีศึกษากลุ่มอนุรักษ์นิยมในกรุงเทพมหานคร (2531) บท ความ เรื่อง การรวมกลุ่มของจีนสยาม (2540) รวมทั้งคอลัมน์ วิสามัญสำนึก ในหนังสือพิมพ์ผู้จัดการ แล้วต่อมาได้รวมพิมพ์เป็นหนังสือ วิสามัญสำนึก ที่มีบทความวิพากษ์วิจารณ์ความเป็นชาติไทย เช่น บทความ ความเป็นไทยที่เปลี่ยนแปลง ตอน สาธารณกรรม ความเป็นไทยที่เปลี่ยนแปลง ตอน การเปิดเสรีทางวัฒนธรรม ซึ่งพูดถึงอะไรคือวัฒนธรรมไทย แล้ววัฒนธรรมไทยที่รัฐนิยามนั้นเป็นวัฒนธรรมไทยจริงหรือ? และรัฐเท่านั้นหรือที่จะตอบว่าคนไทย ความเป็นไทยคืออะไร? ¹

ช่วงก่อนหน้านี้นักวิชาการเศรษฐกิจได้เอื้อให้เกิดการก่อร่างทางชนชั้นกลางให้มีปริมาณมากขึ้นและมีพลังเข้มแข็งมากขึ้น เกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เรียกว่าชนชั้นกลางไทยที่เข้ามามีอิทธิพลทางเศรษฐกิจและการเมือง งานเขียนที่ปรากฏออกมาในระยะนั้นจึงสนใจวิถีชีวิตและทัศนคติของชนชั้นกลางมาก เช่น บทความของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เรื่อง ทัศนคติทางการเมืองของชนชั้นกลางในไทย (2534) เป็นต้น

การศึกษากลุ่มอาชีพนั้นมีการศึกษากลุ่มอาชีพในเมืองในลักษณะเป็นการศึกษาเชิงมานุษยวิทยา เช่น หมอดู: กระบวนการสร้างตัวตนและความสัมพันธ์ทางสังคม (2536) การสื่อสารกับการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มเด็กป๊อป ในกรุงเทพมหานคร (2539) ชีวิตแม่ค้า: บทบาททางเศรษฐกิจและครอบครัว (2540) เป็นต้น ที่น่าสนใจคือการศึกษากลุ่มอาชีพที่กลุ่มศึกษาเป็นกลุ่มน้อยในอาชีพนั้น โดยศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวในอาชีพ เช่น พยาบาลชาย: วิถีชีวิตและการปรับตัว (2538) เป็นต้น นอกจากนี้มีการศึกษากลุ่มอาชีพในอดีต สกุลช่างต่าง ๆ เช่น ช่างเมืองเพชร: วิถีชีวิตร่วมสมัยของช่างปูนปั้นเพชรบุรี (2541) เป็นต้น

¹ เกษียร เตชะพีระ. "ความเป็นไทยที่เปลี่ยนแปลง ตอน การเปิดเสรีทางวัฒนธรรม", หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ 21 มี.ค. 2537.

รวมถึงการศึกษากลุ่มอาชีพขายบริการทางเพศ และกลุ่มที่เสี่ยงกับการขายบริการทางเพศ โสภณี หมอนวด ได้แก่ เช่น วัฒนธรรมชุมชนกับการแก้ไขปัญหาค้าประเวณีของหญิงชาวเขาเผ่ามูเซอ : กรณีความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้เกิดการค้าประเวณีกับวัฒนธรรมชุมชนและการแก้ไขปัญหาค้าประเวณี (2538) หนุมิตใหม่ที่ขายตัว : บริบททางสังคมวัฒนธรรมของหญิงบริการทางเพศ (2537) ชุมชนค้าประเวณี (2541) และบทความ เรื่อง ตำนานดอกค้ำได้ ยุทธการสยบการค้าประเวณี (2537) รวมไปถึงการขายบริการทางเพศของชาย เช่น วิทยานิพนธ์เรื่อง กระบวนการการกลายเป็นผู้ขายชายตัว : ศึกษาเฉพาะกรณีผู้ขายชายตัวให้เกย์ในเขตกทม. (2537) และไฮสคูล : ขายขายบริการในบาร์สำหรับผู้หญิง (2539)

การศึกษาวัฒนธรรมวัยรุ่น มีการศึกษากลุ่มวัยรุ่นทั่วไปกับการศึกษากลุ่มวัยรุ่นที่เป็นนักศึกษา โดยการศึกษาจะเน้นที่การใช้ชีวิตของวัยรุ่น การเที่ยวเตร่ พฤติกรรมทางเพศ ซึ่งการศึกษาในประเด็นนี้เป็นการศึกษาตามการวิจัยเชิงปริมาณ ในระยะแรก เช่น ชีวิตนักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น (2531) อิทธิพลของดิสโก้เธคที่มีต่อเยาวชนวัยรุ่น : ศึกษากรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนมัธยมสังกัดกองการมัธยม กรมสามัญศึกษาในเขต กทม. (2531) เป็นต้น ความรุนแรงที่เพิ่มมากขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน ปัจจัยทางวัฒนธรรมที่มีต่อพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เสี่ยงของวัยรุ่น (2538) เงื่อนไขทางสังคมที่มีผลต่อปรากฏการณ์การก่อเหตุทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวะ : ศึกษากรณีโรงเรียนอาชีวะแห่งหนึ่งในเขต กทม. (2539) เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของเพศที่สาม ซึ่งสามารถแบ่งการศึกษาเป็นการศึกษาเกี่ยวกับรักร่วมเพศชาย (เกย์) และรักร่วมเพศหญิง (เลสเบี้ยน) เช่น วิถีชีวิตของชายรักร่วมเพศ : ศึกษาเฉพาะกรณีในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก (2540) วิถีชีวิตและชีวิตครอบครัวของหญิงรักร่วมเพศ (2539)

4.1.3 ประเด็นเกี่ยวกับสังคมเมือง

สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนับจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในเมืองอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรอบยี่สิบปีที่ผ่านมา มีการขยายของเมืองออกไปทั้งในเชิงกายภาพ การใช้พื้นที่ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมกลุ่มย่อยในเมือง ความสนใจในการศึกษาเมืองที่เด่นชัดขึ้นมาในปี 2537 มีการสัมมนาเรื่อง วัฒนธรรมเมือง ขึ้น โดยนำเสนอบทความทางวิชาการที่สะท้อนปัญหาเรื้อรังและปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในกรุงเทพมหานคร ทั้งด้านการเข้ารับการรักษาพยาบาล ปัญหาทางการจราจร ปัญหาการละเมิดกฎหมาย เช่น บทความเรื่อง ชนชั้นกับการรักษาพยาบาล, กรุงเทพฯสังคมไร้ระเบียบ : ปัญหาการ

จรรยา, กรุงเทพฯสังคมไร้ระเบียบ : ปัญหาละเมิดกฎหมาย ในอีกด้านหนึ่งเป็นการนำเสนอการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในเมืองหลวง รวมทั้งวัฒนธรรมกลุ่มย่อยที่น่าสนใจ เช่น บทความเรื่องชุมชนเมืองและการเปลี่ยนแปลงในกรุงเทพฯและปริมณฑล, วัฒนธรรมกับความยากจน, การล่มสลายของวัฒนธรรมชาวสวนในกรุงเทพฯและปริมณฑล, ผู้ชายชายตัว, นั้มดารี: กลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพฯ, 40 ปีสังคมกรุงเทพฯ²

ประเด็นเมืองยังมีบทความที่น่าสนใจ ที่นำเสนอทัศนะในการปรับปรุงกรุงเทพฯ อย่างบทความเรื่อง *เปลี่ยนกรุงเทพฯให้น่าอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์* ได้เสนอแนวทางในการแก้ไขวิกฤตเมืองทั้งในด้านที่เป็นกายภาพ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ว่า ต้องมีกระบวนการและสถาบันที่ทำให้เกิดประชาสังคม (Civil Society) ซึ่งเป็นประชาธิปไตยที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน จะทำให้ผู้คนในสังคมเห็นสภาพปัญหาในสังคมที่ซับซ้อนยากแก่การแก้ไขจึงต้องมารวมตัวกันแก้ปัญหาด้วยความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย อีกด้านหนึ่งคือต้องผลักดันให้เกิดมีการปฏิรูปการเมืองท้องถิ่นให้มีอำนาจและเป็นอิสระทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในยุคโลกาภิวัตน์ ทำให้การเมืองท้องถิ่นเป็นเรื่องของการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและกำหนดนโยบายสาธารณะในท้องถิ่นหรือชุมชน ดังนั้นการทุ่มเทความสนใจให้แก่การพัฒนาศักยภาพของกลุ่มประชาสังคม การค้นคว้าวิจัยเพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพการทำงานขององค์กรและการสร้างเครือข่ายของกลุ่มทำงานที่หลากหลาย จึงเป็นกุญแจสำคัญในการไขไปสู่ความสำเร็จในการจัดการกับเมืองแบบไทย ๆ ในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีทั้งภาคสังคมสารสนเทศ สังคมอุตสาหกรรม และสังคมเกษตรกรรม ปะปนอยู่ในเมืองเดียวกัน การทำงานของกลุ่มประชาสังคม ซึ่งมีทั้งชุมชนท้องถิ่นและชุมชนทางความคิดที่อิงภูมิปัญญาท้องถิ่น จะช่วยทำให้เมืองมีรากทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมสอดคล้องกับความต้องการของละแวกย่านนั้นจริงๆ กลุ่มประชาสังคมจะเป็นเสมือน “พันธุกรรมทางวัฒนธรรม” (culture DNA) ที่วิวัฒน์ทางกระบวนการสังคมวัฒนธรรมและวัฒนธรรมการเมืองอันหลากหลาย เพื่อเอาชนะความคิดมิติเดียวที่เป็นกระแสหลักครอบงำสังคมเมืองอยู่ในเวลานี้³

ความเคลื่อนไหวในการศึกษาเมืองได้มีการศึกษาเรื่องเมืองที่เน้นการศึกษาชุมชนแออัดเริ่มมีงานทั้งวิทยานิพนธ์เช่น *การปรับตัวของผู้ย้ายถิ่นในกรุงเทพฯมหานคร : กรณีศึกษาชุมชนแออัดเชื้อ*

² สรูปการสัมมนาวิชาการเรื่อง วัฒนธรรมเมือง : ว่าด้วยชุมชนเมืองและการเปลี่ยนแปลงในกรุงเทพฯและปริมณฑล, กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, 7-8 กรกฎาคม, 2537.

³ ชัยวัฒน์ ติระพันธุ์. "เปลี่ยนกรุงเทพฯให้น่าอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์", *สารคดี* 13:148, มิ.ย. 2540, น.185-186.

เพลิงพัฒนา (2527) และม้งงานวิจัยที่น่าสนใจคือ ชีวิตและจุดจบของสลัมแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ (2537) ซึ่งเป็นการศึกษาในเชิงมานุษยวิทยา แสดงให้เห็นถึง ความสัมพันธ์ระหว่าง ลูกพี่-ลูกน้องในสลัมกรุงเทพฯที่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกันเพื่อความอยู่รอดในเขตที่กฎหมายเข้าไปจัดการได้ไม่ทันการณ และความเคลื่อนไหวล่าสุดคือการศึกษาชุมชนแออัด คือ หนังสือ ชุมชนแออัด : องค์ความรู้กับความเป็นจริง(2542) ซึ่งเป็นการศึกษาด้านประวัติความเป็นมาของชุมชน สภาพสังคมและวิถีชีวิต ความสัมพันธ์กับส่วนอื่น ๆ ของสังคมเมือง โดยนำเสนอในมุมมองที่แตกต่างไปจากเดิม คือ มองจากความเข้าใจในความหลากหลายของของชุมชนแออัด ซึ่งมีกรณีศึกษาตามเมืองใหญ่ตามภูมิภาคทั้ง 4 ภาคดังนี้ เมืองเชียงใหม่ เมืองขอนแก่น เมืองสงขลา และกรุงเทพมหานคร⁴

4.1.4 ประเด็นเกี่ยวกับสตรี

การศึกษาเกี่ยวกับสตรีเป็นประเด็นที่มีผู้ให้ความสนใจมานานโดยเฉพาะในแนวการศึกษาที่เรียกว่า Feminism ซึ่งปรากฏบทความทางวิชาการในที่ทำให้ความเข้าใจในแนวนี้ เช่น จิตติศาสตร์ (2535) มายาพิณิจ : การเมืองทางเพศของละครโทรทัศน์ (2536) ผู้หญิงกับอำนาจที่จะแปรเปลี่ยน (2537) สตรีศึกษา (2541) เท่าหลังย่างก้าว (2542) เป็นต้น ซึ่งบทความในหนังสือได้สะท้อนการถูกเอารัดเอาเปรียบทางเพศ การครอบงำอำนาจไว้แต่เพศชาย ไม่ว่าจะในกิจกรรมใด ทั้งในครัวเรือน อาชีพการงาน การเมืองการปกครอง การศึกษา รวมถึงวิชาการความรู้ ซึ่งผู้หญิงมีบทบาทและความสามารถไม่ยิ่งหย่อนแต่กลับไม่ได้รับความเป็นธรรมทางสังคม ขณะเดียวกันก็ให้ความรู้ในการศึกษาทางด้านสตรีศึกษา แนวความคิด ทฤษฎี ต่าง ๆ

ในช่วงหลังปี2536ที่ประเทศเริ่มมีปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมก็มีงานศึกษาที่เน้นประเด็นผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงสตรีกับสังคมท้องถิ่นซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันกับสิ่งแวดล้อมที่แยกไม่ออกจากกันเพิ่มมากขึ้นด้วย เช่น ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมในสังคมที่ปรับเปลี่ยน : กรณีศึกษา บ้านดอนสำราญ หมู่ 4 ต. ยางคำ อ. โพนทรายจ. ร้อยเอ็ด (2537) สตรีอีสานกับการจัดทรัพยากรน้ำ (2538) เป็นต้น การศึกษาสตรีในสังคมโบราณ เช่น นางโน : ชีวิตทางสังคมและบทบาทในสังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 5 (2540) การศึกษาสตรีชนบทกับการปรับตัวในเมือง เช่น การปรับตัวของสตรีชนบทต่อวิถีชีวิตในกรุงเทพมหานคร : ศึกษาเฉพาะกรณีแม่ค้าดอกไม้ย่านปากคลองตลาด (2537) บทความเรื่อง วัฒนธรรมไทย? ลูกสาว – หาดเงิน ลูกชาย – ใช้เงิน (2537) ผ้าจีน ผ้าขาวม้า กางเกงใน (25** ข่มขืน ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมในสังคมไทย(2542) ซึ่งสะท้อนการมองการข่มขืนใน

⁴ อคิน รพีพัฒน์. ชุมชนแออัด: องค์ความรู้กับความเป็นจริง, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542.

ลักษณะของความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม ทำให้เห็นทั้งมายาคติ และรากฐานของความเชื่อเกี่ยวกับการข่มขืนในสังคม ที่เป็นสาเหตุให้การข่มขืนดำรงอยู่ในสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ และทำให้คนในสังคมมองไม่เห็นอีกหลายแง่มุมของการข่มขืน การแก้ไขปัญหาโดยมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเป็นที่ตั้ง จะทำให้เกิดปัญหาที่ซับซ้อนขึ้น และจะนำไปสู่ความรุนแรงเชิงโครงสร้างในรูปของการควบคุมพฤติกรรมของผู้หญิงด้วย⁵

4.1.5 ประเด็นศาสนา ประเพณี พิธีกรรม

การศึกษาประเด็นศาสนา ประเพณี พิธีกรรมในช่วงนี้ พบว่ามีวิทยานิพนธ์จำนวนมาที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับประเด็นนี้โดยเฉพาะสาขามานุษยวิทยา เช่น ศาสนาพุทธข้าง : ภาพสะท้อนมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวลาว กว๋นศึกษาชุมชนบ้านหาดเลี้ยว อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย (2537) พิธีทำบุญก่าฟ้าของชาวลาวพวน : ศึกษากรณีหมู่บ้านพวน ต.บางน้ำเขียว อ.พรหมบุรี จ.สิงห์บุรี (2537) กรือแตะ : ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ ปรัมปรานิยาย และพิธีกรรม (2537) วัตถุประสงค์ : บทบาทด้านพิธีกรรมและความสัมพันธ์ที่มีต่อชุมชนในเขตกทม.(2537) บทบาทหน้าที่ของพิธีแก้ลมอของชาวกูย บ้านลำโรงทาน อ.ลำโรงทาน จ.สุรินทร์ (2537) ชิงเปรต: ประเพณีเทศกาลเดือนสิบในภาคใต้ (2538) ผีปะกำ : คติความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของชาวไทย-กวย (ส่วย) เลียงช้าง จ.สุรินทร์ (2539) นาคคติ อีสานลุ่มน้ำโขง : ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย (2539) เป็นต้น

ในระยะหลัง ๆ มีความสนใจศึกษาพิธีกรรมร่วมสมัยมากขึ้น เช่น ลัทธิเสด็จพ่อ ร. 5 (2536) ศาลท่านท้าวมหาพรหมโรงแรมเอราวัณ : การแสดงเชิงพิธีกรรมยุคโลกาภิวัตน์ (2540) ความเชื่อเรื่องฮวงจุ้ยในวิถีชีวิตของชาวไทยเชื้อสายจีนใน กทม. (2539) ซึ่งสอดคล้องกับกระแสนิยมอย่างมากในพิธีกรรมเหล่านี้อย่างมากโดยเฉพาะในชุมชนชั้นกลางในเมือง นอกจากนี้ยังมีบทความที่น่าสนใจอีกหลายเรื่องที่น่าสนใจวิเคราะห์พิธีกรรมร่วมสมัย เช่น "พระภูมิ หมอผี เจ้า เทพ และพรหมในสังคมโลกาภิวัตน์" , "การสักการะบูชาพระบรมรูป ร. 5"⁶ หนังสือรวมบทความของ

⁵ ชลิดาภรณ์ ส่งสัมพันธ์. "ข่มขืน: ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมในสังคมไทย", รัฐศาสตร์สาร ฉบับ "ความรุนแรงในสังคมไทย", 19 : 3, 2539, น. 179.

⁶ ยุคติ มุกดาวิจิตร. "การสักการะบูชาพระบรมรูป ร. 5", สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 19 : 1, กค.- ธค. 2540.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ เรื่อง ยุคสมัยไม่เชื่ออย่าลบหลู่ (2542)⁷ และรายงานวิจัยเรื่อง ทรงเจ้าเข้าผี : วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิกฤติการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย⁸ (2543)

4.1.6 ประเด็นศิลปะและนันทนาการ

งานการศึกษาทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในช่วงนี้ที่สำคัญเป็นประเด็นการท่องเที่ยวซึ่งโดดเด่นขึ้นมาท่ามกลางการชะงักงันของเงินตราในธุรกิจท่องเที่ยวที่ส่งผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยวรวมถึงชุมชนอย่างมาก โดยเฉพาะด้านวัฒนธรรมซึ่งเป็นจุดขายสำคัญของการท่องเที่ยวไทย โดยเฉพาะภาคเหนือซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของประเทศ เป็นพื้นที่หนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวอย่างมากโดยเฉพาะด้านวัฒนธรรม ด้วยความตระหนักปัญหานี้ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้จัดการอภิปรายทางวิชาการเรื่อง "เวทีผู้ถูกท่องเที่ยว" ขึ้น มีการอภิปรายถึงผลของการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่มาในรูปของการท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรม ซึ่งส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมดั้งเดิม และก่อปัญหาให้แก่ชนเผ่าและชนกลุ่มน้อยทั่วทุกภาคของประเทศไทย

โดยเปิดเวทีให้ "ผู้ถูกท่องเที่ยว" ซึ่งเป็นฝ่ายผู้ถูกกระทำได้ขึ้นมาพูด และหยิบยกประเด็นที่เห็นว่าสำคัญ หรือก่อปัญหาผลกระทบจากมุมมองของผู้ถูกท่องเที่ยว ร่วมด้วยนักวิชาการ หน่วยงานราชการ และองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นเสียงสะท้อนถึงอีกแง่มุมหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบที่เป็นอยู่ซึ่งมักยึดเอานักท่องเที่ยวเป็นศูนย์กลาง และคำนึงถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมาย วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวจึงถูกวิจารณ์อย่างหนักว่าเป็นเพียงรูปแบบที่ไร้จิตวิญญาณและเป็นการทำลายวัฒนธรรมนั้น ๆ

นอกจากการสัมมนาดังกล่าวยังมีงานศึกษาเรื่องวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยวในพื้นที่ภาคเหนือที่น่าสนใจอีก 2 เล่ม โดยสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่อีก นั่นคือ ประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว : จุดเปลี่ยนของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม (2539) และ ผลกระทบจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว กรณีศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน (2539)

งานศึกษาในภาคอื่น ๆ ส่วนใหญ่เป็นงานวิทยานิพนธ์นักศึกษาระดับปริญญาโท เช่น การท่องเที่ยวกับการพัฒนาหัตถกรรมหนังตะลุงในเขต อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช (2537) ผลกระทบของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพสังคมเศรษฐกิจที่ตลาดน้ำดำเนินสะดวก อ.ดำเนินสะดวก

⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์. ยุคสมัยไม่เชื่ออย่าลบหลู่, กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2542.

⁸ สุริยา สมุทคุปติ และคณะ. ทรงเจ้าเข้าผี : วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิกฤติการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย, กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.

จ.วชนบุรี (2533) แนวทางการกำหนดแผนการประชาสัมพันธ์งานท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านวัฒนธรรม (2539)

อีกเวทีหนึ่งที่เป็นที่อภิปรายประเด็นนี้ก็คือ นิตยสารต่าง ๆ ตัวอย่างบทความที่น่าสนใจเช่น "ท่องเที่ยวงานบุญบั้งไฟในอีสาน : บุญบั้งไฟต้องรับใช้ชาวยโสธร.. ไม่ใช่ชาวยโสธรรับใช้บุญบั้งไฟ"⁹ "ศิลปวัฒนธรรม : จากความแปลกแยกสู่กระบวนการทำให้ศิลปวัฒนธรรมไทยกลายเป็นสินค้า"¹⁰ และ "ปีแห่งการขายความเป็นไทย"¹¹ เป็นต้น

4.1.7 ประเด็นสุขภาพ

การศึกษาวัฒนธรรมที่เป็นรายงานวิจัยและวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับสุขภาพจำนวนมากเป็นการศึกษาเรื่อง "การแพทย์แผนโบราณ" และ "การรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน" เช่น หมอธรรมกับการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน (2535) การรักษาโรคด้วยยาแผนโบราณ : กรณีศึกษาร้านขายยาเจ้ากรมเป็ด (2535) การรักษาพยาบาลพื้นบ้านในชนบทภาคอีสาน : ศึกษากรณี อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์ (2539) มีบ้างที่สนใจศึกษาเรื่องโภชนาการ เช่น ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อพฤติกรรมการบริโภคเกลืออนามัย (2535) และที่เป็นการศึกษาพฤติกรรมสุขภาพ เช่น วัฒนธรรมและค่านิยมของครอบครัวผู้ป่วยจิตเวชในภาคเหนือที่มีผลต่อการเลือกวิธีการบำบัดรักษา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงพยาบาลสวนปรุง จ.เชียงใหม่ (2538) ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับการใช้ยาแอมเฟตามีนของประชากรวัยแรงงาน (2539) เป็นต้น

ในระยะหลัง ๆ งานศึกษาวัฒนธรรมในประเด็นสุขภาพได้ปรากฏให้เห็นมิติใหม่ที่น่าสนใจหลายกรณีเช่น กรณีผู้ติดเชื้อเอดส์ เนื่องจากสถานการณ์เกี่ยวกับโรคนี้มีความรุนแรงขึ้นโดยเฉพาะในแง่ทางสังคมของผู้ติดเชื้อ

งานศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์ที่โดดเด่นเรื่องหนึ่งคือ "เผยแพร่สร้างตัวตน : การเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้ติดเชื้อเอดส์" โดย ดร. ชยันต์ วรรธนภูติ¹ เป็นการศึกษาความเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์ในภาคเหนือเพื่อต่อสู้ทั้งกับโรคร้าย การรังเกียจ การเบียด ขับ และ

⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ท่องเที่ยวงานบุญบั้งไฟในอีสาน*, ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, กรุงเทพฯ : มติชน, 2536.

¹⁰ ลิซ่า ฮอง. "ศิลปวัฒนธรรม: จากความแปลกแยกสู่กระบวนการทำให้ศิลปวัฒนธรรมไทยกลายเป็นสินค้า", *ศิลปวัฒนธรรม* 20 : 1 , พ.ย. 2541.

¹¹ เกษียร เตชะพีระ. "ปีแห่งการขายความเป็นไทย", *Hi-Class* , ม.ค. 2538.

¹ ชยันต์ วรรธนภูติ. "เผยแพร่สร้างตัวตน : การเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้ติดเชื้อเอดส์", เอกสารประกอบการสัมมนา สถานภาพและทิศทางองค์ความรู้ทางสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

การกีดกันทางสังคมที่รุนแรง โดยพยายามรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายเพื่อเรียนรู้ปัญหาาร่วมกัน เชื้อ
อาหารต่อกันจนสามารถพลิกสถานการณ์ที่เลวร้ายอันจนมาสู่การมีความหวังในชีวิต และเป็นที่ยอมรับ
รับของครอบครัว ชุมชน และสังคมมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีงานของ ศจ.นพ. ประเวศ พลังสว่างสุวรรณ
สังคมเพื่อการทำงานในสถานการณ์โรคเอดส์ (2538)

นอกจากนี้ก็มีงานวิจัยของสำนักวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ เรื่อง วัฒนธรรมกับ
พฤติกรรมทางเพศและสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคเอดส์ในชุมชนชาวเขาเผ่าถิ่นและเผ่าขมุ
(2541) และวิทยานิพนธ์คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เรื่อง ผลกระทบของการรับรู้
เรื่องโรคเอดส์ต่อสภาวะเศรษฐกิจ การเมือง การปกครองและกระบวนการทางสังคมในภาคเหนือ
(2541)

ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับสุขภาพที่น่าสนใจอีกอันหนึ่งในช่วงนี้คือ กรณี "ชีวิต"
ซึ่งเป็นกระแสเฟื่องฟูมากโดยเฉพาะในหมู่มุขชั้นกลางในเมืองในช่วงไม่กี่ปีมานี้ และเป็นกระแสที่สืบ
เนื่องต่อมาในกลุ่มผู้ที่สนใจดังที่ได้เกิดนิตยสารที่เกี่ยวกับสุขภาพแนวชีวิตจิตขึ้นชื่อว่า นิตยสารชีวิต
โดยเครือสำนักพิมพ์อมรินทร์ พรินติ้ง ซึ่งเจ้าของประสบกับโรคมะเร็งโดยตรงและได้รับการรักษาตาม
แนวชีวิตจิต นิตยสารเล่มนี้ถือได้เป็นสื่อกลางระหว่างกลุ่มที่สนใจการดำเนินชีวิตตามแนวชีวิตจิต รวม
ทั้งงานเขียนของนายแพทย์สาทิส อินทรกำแหงที่เป็นผู้ให้การรักษาตามแนวชีวิตจิตขึ้นได้เขียนหนังสือ
อีกหลายเล่มเป็นต้นว่า ชีวิต: การใช้ชีวิตอย่างเข้าใจธรรมชาติ (2536) ซึ่งสะท้อนถึงการตื่นตัว
อย่างมากในเรื่อง "การดูแลสุขภาพ" ในหมู่มุขชั้นกลางในเมือง และที่สำคัญคือปรากฏให้เห็นนัยการ
ปฏิเสธการรักษาที่ผูกขาดโดยแพทย์สมัยใหม่หรือแพทย์แผนปัจจุบัน คำว่า "วัฒนธรรมสุขภาพ"
โดดเด่นขึ้นมาควบคู่ไปกับคำอีกหลาย ๆ คำอาทิ แพทย์ทางเลือก การแพทย์แบบพหุลักษณะ รวมถึง
ความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพ ฯลฯ

งานเขียนที่วิเคราะห์ปรากฏการณ์ได้อย่างน่าสนใจคือ "ปรากฏการณ์ "ชีวิต" บอกอะไรแก่
สังคมไทย"(2542) รวมไปถึงงานวิทยานิพนธ์ที่หันมาสนใจปรากฏการณ์ชีวิตจิต เช่น วิทยานิพนธ์เรื่อง
การแพร่กระจายนวัตกรรมกรแพทย์ทางเลือก "ชีวิต" ในสังคมไทย: การศึกษาในแนวทัศนะแบบ
องค์รวม (2542) ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรดูแลสุขภาพตนเองโดยใช้หลักกร
ชีวิตจิต (2542) เป็นต้น

นัยที่ร่วมกันประการหนึ่งของทั้งสองปรากฏการณ์นี้ คือ การแสวงหาทางเลือกในการรักษา
พยาบาล และจัดการกับความเจ็บป่วย มีความตื่นตัวอย่างมากเรื่องแพทย์พื้นบ้าน การใช้สมุนไพร
รักษาโรค หรือใช้ธรรมชาติบำบัด โดยเฉพาะโรคที่แพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถรักษาได้ เช่น โรค
เอดส์ โรคมะเร็ง เป็นต้น

4.1.8 ประเด็นทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

การศึกษาวัฒนธรรมในประเด็นการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมยังคงเป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจอย่างมาก ด้านหนึ่งสืบเนื่องมาจากสภาพการณ์ปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเอง ซึ่งนับวันจะกลายเป็นปัญหาที่สลับซับซ้อนและทวีความรุนแรงมากขึ้นทั้งในแง่การทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และการเผชิญหน้าและการใช้กำลังรุนแรงระหว่างฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งก็ผนวกกับกระแสความตื่นตัวเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก เป็นต้นว่าความวิตกกังวลต่อปัญหาภาวะโลกร้อนหรือภาวะเรือนกระจก การสูญเสียพื้นที่ป่าฝนเขตร้อนซึ่งกระทบถึงความหลากหลายทางชีวภาพของโลก ส่งผลให้เกิดกระแสตื่นตัวในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นอย่างมากในสังคมไทยทั้งในหมู่คนชั้นกลางในเมือง และประชาชนในชนบทซึ่งมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับธรรมชาติและได้รับผลกระทบปัญหาสภาพแวดล้อมโดยตรง

มีงานวิจัยเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่น่าสนใจเป็นจำนวนมากเกิดขึ้นในช่วงนี้ก็คือ ที่สำคัญอันหนึ่งได้แก่ โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ "ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา" โดยความร่วมมือของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.) ภาคเหนือและภาคอีสาน สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา โดยศึกษาพื้นที่ภาคเหนือ และภาคอีสาน

นอกจากโครงการวิจัยดังกล่าวแล้ว ยังมีงานวิจัยของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่เกี่ยวกับป่าชุมชนอีกเช่น งานวิจัยของสันติธิดา กาญจนพันธ์ุ เรื่อง ความร่วมมือในการจัดการป่าระหว่างวัดกับรัฐกรณีป่าชุมชน วัดพระธาตุดอยจอมแจ้ง อ.ดอยสะเก็ด (2540), รายงานการวิจัยเอกสารเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยองค์กรท้องถิ่นในภาคอีสาน (2537) โดย เดชา เปรมฤดีเลิศ และคณะ, งานวิจัยของประสิทธิ์ คุณรัตน์ การศึกษาสภาพแวดล้อมและการใช้ประโยชน์ของป่าทุ่งป่าทามบริเวณแม่น้ำมูลตอนกลาง (2537)

จุดร่วมกันประการหนึ่งของงานเหล่านี้คือ ความพยายามที่จะมองปัญหาเรื่องป่าจาก มุมมองของชาวบ้านและชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า โดยเฉพาะเรื่อง "ป่าชุมชน : แนวทางการพัฒนา" นั้นให้ความสนใจอย่างยิ่งกับประเด็นเรื่องศักยภาพและสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากร เพื่อนำไปสู่ผลสะท้อนในระดับนโยบายและกฎหมายที่เป็นรูปธรรมคือ การนำเสนอร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนรวมถึงการผลักดันประเด็นสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญประการหนึ่งในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน

นอกจากนี้ยังมีวิทยานิพนธ์จำนวนไม่น้อยที่สนใจศึกษาวัฒนธรรมในประเด็นที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาแง่ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรม ความเชื่อ

วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น วัฒนธรรมความเชื่อของหมู่บ้าน อีสานในการอนุรักษ์ป่าชุมชน : กรณีศึกษาหมู่บ้านใน อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี (2539) การศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนกับป่า : กรณีศึกษาป่าชุมชนหมู่บ้านปากอ ต.แสงภา อ.นาแห้ว จ.เลย (2539) การรับรู้ของชาวบ้านโคกที่มีต่อโครงการปลูกไม้ยืนต้นโดยวิธีการเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพแบบยั่งยืน (2539) การจัดการป่าขององค์กรชุมชนในเขตอุทยานแห่งชาติ : ศึกษากรณีหมู่บ้านก้อทุ่ง ต.ก้อ อ.ลี้ จ.ลำพูน (2540) ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มฮักป่าศรีถ้อย ต.ศรีถ้อย อ.แม่ใจ จ.พะเยา (2540)

นอกจากงานวิจัยของสถาบันวิชาการต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าการตื่นตัวของการศึกษาวิจัยนอกระบบราชการของ อพช. ชาวบ้าน มากขึ้น รวมไปถึงมีการศึกษาที่ควบคู่เชื่อมโยงไปกับปฏิบัติการทางสังคมของชาวบ้าน และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมกลุ่มต่าง ๆ มากขึ้น มีมิติวัฒนธรรมเข้ามามากขึ้น มีมิติวัฒนธรรมท้องถิ่น และชนกลุ่มน้อยที่อยู่ชายขอบของสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องมากขึ้น เป็นต้นว่าวัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับคุณค่าของพืชผักพื้นบ้านภาคเหนือ” (2536)

การศึกษาประเด็นสิ่งแวดล้อมมิได้หยุดอยู่แค่เรื่อง “ป่าชุมชน” ทว่ายังสืบเนื่องต่อไปถึงเรื่อง “ความหลากหลายทางชีวภาพ” อีกด้วย งานหลายชิ้นปรากฏขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นถึงแง่มุมทางสังคมวัฒนธรรมของประเด็นนี้โดยเฉพาะที่เน้นไปในเรื่องของ “ความหลากหลายทางชีวภาพ” กับ “ความหลากหลายทางวัฒนธรรม” ได้แก่ “วัฒนธรรมกับความหลากหลายทางชีวภาพ”¹² รายงานวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน¹³ (2542) ความหลากหลายทางชีวภาพ: มิติทางสังคมและนิเวศ¹⁴ การจัดการความหลากหลายทางชีวภาพในป่าวัฒนธรรม จ. สุรินทร์ (2540) พลวัตของชุมชนล้านนาในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ (2541) เป็นการศึกษาจากมุมมองของชนพื้นเมือง และสาร์ตอะแห่งสิทธิชุมชนในทรัพยากรธรรมชาติและชุมชนท้องถิ่น (2541) เป็นต้น สังเกตว่าในระยะหลังนี้ได้มีการศึกษาทางด้านสิ่งแวดล้อมกัน

¹² ฉลาดชาย รมิตานนท์. “วัฒนธรรมกับความหลากหลายทางชีวภาพ” ใน ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน วิวัฒน์ คติธรรมนิธย์ (บ.ก.), กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536.

¹³ ยศ สันตสมบัติ. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน , กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2542.

¹⁴ ยศ สันตสมบัติ และ วิฑูรย์ ปัญญากุล (แปล) ความหลากหลายทางชีวภาพ: มิติทางสังคมและนิเวศ. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536.

มากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด อาจเป็นด้วยแรงโหมของสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในประเทศ โดยเฉพาะความขัดแย้งระหว่างรัฐ หรือระบบราชการกับชาวบ้าน หรือวิถีภูมิปัญญาท้องถิ่น

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยทางวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งเน้นไปที่ "ข้าว" ซึ่งเป็นธัญญาหารที่สำคัญที่สุดในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ เพราะทุกสังคมในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ล้วนบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก นั่นคืองานวิจัยเรื่อง ข้าว : วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง¹⁵ ซึ่งได้กล่าวถึงวัฒนธรรมข้าวไว้ตอนหนึ่งว่า

".. ข้าวและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนา เป็นเหตุปัจจัยเป็นบ่อเกิด เป็นเสาค้ำ เป็นรากฐานของแบบแผนพฤติกรรม และผลงานต่าง ๆ ของชาวนาชาวไร่ ทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ให้เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และพัฒนาเปลี่ยนแปลงมาสู่ปัจจุบัน เรื่องราวของข้าวและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้าวจึงเป็น "วัฒนธรรมหนึ่ง" ที่แตกต่างจากวัฒนธรรมอื่น โดยมีพืชหลักคือข้าวที่คนส่วนใหญ่ในสังคมนั้นเพาะปลูกเป็นเอกลักษณ์สำคัญของวัฒนธรรมหรือเป็นเอกลักษณ์สำคัญของวัฒนธรรมหรือเป็นเกณฑ์กำหนดความเป็นวัฒนธรรม"

"เรื่องราวของวัฒนธรรมข้าวส่วนที่เป็นนามธรรม" ได้แก่ แบบแผนการแสดงออก ความเชื่อ ความคิดอุดมการณ์ ระเบียบ ข้อปฏิบัติ วิธีการแก้ปัญหา วิธีการคิด ฯลฯ "ส่วนวัฒนธรรมข้าวที่เป็นรูปธรรม" ได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย อาหาร วัสดุควาย ไร่นา ยารักษาโรค ฯลฯ ของสังคมชาวนาชาวไร่

วัฒนธรรมข้าวทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมดังกล่าวข้างต้นล้วนเป็นเอกลักษณ์ที่สังคมชาวนาชาวไร่เข้าใจ ชาบซึ้งและใช้ร่วมกันและชาวนาชาวไร่ได้สั่งสมเลือกสรรปรับปรุงแก้ไข จนเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมสามารถใช้ป้องกันและนำพาชีวิตไปสู่เป้าหมายได้ ซึ่งแบบแผนพฤติกรรมและผลงานต่าง ๆ ดังกล่าวนี เป็นวิถีชีวิตและเอกลักษณ์ของชนส่วนใหญ่ของสังคมไทย"

¹⁵ เอี่ยม ทองดี. ข้าว : วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2538.

4.1.9 ประเด็นสื่อสารมวลชน

ท่ามกลางกระแส “โลกาภิวัตน์” ที่เริ่มเป็นที่กล่าวขานถึงมาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2535 วงการสื่อสารมวลชนเป็นแวดวงหนึ่งที่ขยายตัวอย่างมาก การศึกษาวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสื่อเพิ่มขึ้นอย่างมากนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 เป็นต้นมา ส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์คณะนิเทศศาสตร์ และวารสารศาสตร์ มีการศึกษาประเด็น “วัฒนธรรมกับสื่อ” ทั้งที่ศึกษาสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์อย่าง วิทยุ โทรทัศน์ มากขึ้น นอกจากนี้มีหนังสือหลายเล่มที่น่าสนใจ เช่น สื่อสองวัฒนธรรม (2539) ประเด็นที่ศึกษามักเป็นเรื่องของวัฒนธรรมร่วมสมัย โดยเฉพาะวัฒนธรรมของชนชั้นกลาง เช่น วัฒนธรรมบริโภค วัฒนธรรมโลก (Global Culture) เป็นประเด็นที่มีการศึกษากันมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด หรืองานเรื่อง ฐานันดรที่สี่:จากระบบโลกถึงรัฐไทย ของบุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา (2537)

ในอีกมุมหนึ่งก็มีวารสารที่เสนอตัวเป็นเวทีนำเสนอประเด็น “สื่อกับวัฒนธรรม” ซึ่งไม่ใช่เป็นการศึกษาเพียงเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในวงที่จำกัดเหมือนเช่นเคย แต่มองสื่อในแง่ภูมิที่มีความสัมพันธ์และมีผลต่อสังคมในด้านต่าง ๆ ที่น่าสนใจในรูปแบบของบทความวิชาการ เช่น วารสารโลกของสื่อวารสารนิเทศศาสตร์ บทความที่เด่น ๆ เช่น “ผี พุทธ พราหมณ์และสื่อ” (2542) “ความทรงจำใหม่กับหัวใจดวงเดิม : มายาคติ ความคิดความเชื่อ และโลกทัศน์ร่วมสมัยในละครโทรทัศน์” (2542) “ปัญหาทัศนวิสัยของสังคมท่ามกลางวิกฤต : คนชายขอบกับนัยเชิงสังคมวิทยาการสื่อสาร” (2539)

การศึกษาวรรณกรรมมิได้มีเพียงเกิดการเคลื่อนไหวในประเทศเท่านั้นยังมีรายงานวิจัยและวารสารที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือระหว่างประเทศ เช่น SPAFA (1978) รวมถึงงานศึกษาของนักวิชาการต่างประเทศที่สนใจสังคมวัฒนธรรมของชนบทไทย เช่น Shigeharu Tanabe เรื่อง Historical geography of the canal system in the Chao Phraya Delta from The Ayutthaya period to the fourth reign of the Ratanakosin Dynasty (1977) Ideological practice within peasant rebellions : the case of siam around the turn of century (1982), Ecology and practical technology (1994) นอกจากนี้ได้มีงานร่วมกันระหว่างนักวิชาการชาวไทย และชาวอังกฤษในการศึกษาและรวบรวมเป็นบทความภาษาอังกฤษในหนังสือรวมบทความชื่อ Thai Constructions of Knowledge (1991) รวมถึงผลงานของนักวิชาการต่างประเทศที่มีความสนใจด้านวัฒนธรรมและไทยศึกษาก็มีอีกไม่น้อย

4.2 มโนทัศน์และแนวคิดในการวัฒนธรรม (พ.ศ. 2536 - 2543)

4.2.1 มโนทัศน์ "ศิลปวัฒนธรรม" "สังคมวัฒนธรรม" และ "ชีวิตวัฒนธรรม"

ในช่วงนี้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวางงานศึกษาวัฒนธรรมที่ผ่านมา นั้น นอกจากจะเป็นการศึกษาวัฒนธรรมในลักษณะหยุดนิ่งไม่มีการเปลี่ยนแปลงแล้วยังมองวัฒนธรรมหลุดลอยจากบริบทสังคมและสถานการณ์ปัญหาที่แวดล้อม (contextless) ขาดความเชื่อมโยงกับชีวิตจริงมนุษย์และสังคม รศ. ศรีศักร วัลลิโภดม เป็นผู้หนึ่งที่วิพากษ์ประเด็นนี้ไว้ และได้กล่าวถึงวัฒนธรรมว่ามีทั้งที่เป็น "ศิลปวัฒนธรรม" "ชีวิต-วัฒนธรรม" และ "สังคม-วัฒนธรรม"¹⁶ ซึ่งที่ผ่านมากการศึกษาวัฒนธรรมมักจะเน้นไปที่ประเด็นแรกมากกว่าโดยยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นสังคมวัฒนธรรม และชีวิตวัฒนธรรม ซึ่งให้ความสำคัญกับการมองวัฒนธรรมทั้งในแง่ที่เป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคม และในแง่ที่ต้องสัมพันธ์กับชีวิตจริงของผู้คนเจ้าของวัฒนธรรม

การจำแนกวัฒนธรรมเป็น 3 ลักษณะเช่นนี้ช่วยในการจำแนกแยกแยะและทำความเข้าใจถึงสถานภาพและทิศทางการศึกษาวัฒนธรรมที่ผ่าน ๆ มาอย่างมาก และเป็นจุดเปลี่ยนผ่านที่สำคัญในการทบทวนถึงสิ่งที่ดำเนินมาเพื่อก้าวต่อไปข้างหน้าของแวดวงการศึกษาวัฒนธรรม นอกจากนี้ในฐานะผู้อาวุโสที่คร่ำหวอดอยู่ในแวดวงวิชาการมายาวนาน ผู้เขียนได้กล่าวถึงจุดอ่อนของนักวิชาการไทยไว้อย่างแหลมคมชนิดที่ไม่อาจจะมองข้ามไปได้ว่า ..

"..สิ่งที่ข้าพเจ้ามักพบเห็นเป็นประจำก็คือ ในการพบปะกันหรือในการประชุมร่วมกันของนักวิชาการนั้นจะมีคนสองพวก

พวกหนึ่งรู้ดีในเรื่องแนวคิดทฤษฎี มักจะเป็นพวกที่ได้เล่าเรียนมาโดยเฉพาะ สำเร็จได้ปริญญาสูง ๆ มาจากต่างประเทศ มักมีปมเด่น มีอัตตาสูง เชื้อมั่นและยึดมั่นในแนวคิด ทฤษฎี และวิธีการที่ตนได้เล่าเรียนมา ถ้าสิ่งไหนไม่เข้ากับที่ตนได้รู้มาแล้ว มักไม่สนใจ และเห็นว่าไม่ถูกต้องไปหมด

ส่วนอีกพวกหนึ่ง เรียนมาน้อย ไม่มีแนวคิดทฤษฎีอย่างไร แต่มีประสบการณ์และมีข้อมูล มักมีปมด้อยหรือเกิดปมด้อยขึ้นเมื่อมีการปะทะสังสรรค์กับพวกแรก ก็มักพุดอะไรต่ออะไรเป็นรายละเอียดจากสิ่งที่ตนได้พบมาเห็นมา พร้อม

¹⁶ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ศรีศักร วัลลิโภดม. "ชีวิตวัฒนธรรมกับความเชื่อในสังคมไทย" ใน มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางสังคมไทย, กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา, 2536.

ทั้งเกิดความไม่แน่ใจหรือไม่มั่นใจในการที่จะรับเอาแนวคิด ทฤษฎี และวิธีการไปปรับใช้ เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ซับซ้อน ซึ่งตนไม่ได้ร่ำเรียนมาอย่างพวกเขา

ผลที่ตามมาทำให้สิ่งที่ เป็นแนวคิดทฤษฎี และเนื้อหาเข้ากันไม่ได้ ไปคนละทางแบบน้ำไปทาง เนื้อไปทาง ความไม่พอดีกันของสิ่งเหล่านี้เอง คือ สาเหตุหนึ่งที่เป็นจุดอ่อนในการสร้างผลงานทางวิชาการของคนไทย .."

ในทำนองเดียวกัน ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการศึกษาค้นคว้าเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย¹⁷ ซึ่งสะท้อนแง่มุมที่น่าสนใจเกี่ยวกับทิศทางการศึกษาวัฒนธรรมไว้ตอนหนึ่งว่า ..

"เป้าหมายหลักของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ ความพยายามที่จะอธิบายเชื่อมโยงและพรรณนาวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมที่เป็นเป้าหมายให้มีการเกิดขึ้น พัฒนาการ การสืบทอดหรือกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญา การเปลี่ยนแปลง การผลิตซ้ำ และการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรมในสังคมไทย ซึ่งเป็นเมืองเปิดให้มีการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลา"

"ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งที่ได้เรียนรู้จากการศึกษาค้นคว้าเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ การได้ค้นพบความจริง ได้แก่ พลังและศักยภาพของประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม พลังและศักยภาพนี้ได้พัฒนาแล้วฝังรากลึกอยู่ในตัวสามัญชน และดำรงอยู่เป็นชุมชนข่ายทางปัญญาทุกหนแห่ง ในพื้นภูมิประเทศไทย"

4.2.2 "วัฒนธรรมพหุลักษณะ" และ "ความหลากหลายทางวัฒนธรรม"

มโนทัศน์สำคัญที่ปรากฏชัดขึ้นในช่วงนี้ ได้แก่ มโนทัศน์ "วัฒนธรรมพหุลักษณะ" "พหุวัฒนธรรม" และ "ความหลากหลายทางวัฒนธรรม" โดยเฉพาะความหลากหลายทางวัฒนธรรมในเรื่องเชื้อชาติหรือกลุ่มชาติพันธุ์ มโนทัศน์ลักษณะนี้มีส่วนอย่างมากในการทำทนายแนวคิดที่มองวัฒนธรรมในลักษณะรวมศูนย์ภายใต้กรอบของความเป็นไทยแบบเชิงเดี่ยว และความมั่นคงแห่งชาติ(ไทย)อย่างมาก เพราะความหลากหลายทางวัฒนธรรมมิได้ถูกมองในเชิงลบว่าเป็น

¹⁷ เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2540.

ปัญหาคุณภาพเสถียรภาพและความมั่นคงอีกต่อไป หากเป็นบ่อเกิดของการสร้างสรรค์ใหม่ๆ และให้ทางเลือกที่เพิ่มมากขึ้นแก่สังคม ความตื่นตัวในเรื่องนี้มีส่วนอย่างมากในการปรับนิยามความสัมพันธ์ของ "วัฒนธรรมกับการพัฒนา" จากที่เป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนามาสู่ฐานะที่เป็นพลังสร้างสรรค์ในการพัฒนา¹⁸ และต้องเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน อีกด้วย

แนวคิดเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับแนวคิดด้านนิเวศวิทยา มโนทัศน์ "ความหลากหลายทางวัฒนธรรม" ปรากฏขึ้นท่ามกลางบริบทการถกเถียงเรื่อง "ความหลากหลายทางชีวภาพ" การกล่าวถึงประเด็นความหลากหลายทางชีวภาพในระยะแรก ๆ โดยเฉพาะมุมมองของภาครัฐเป็นการมองที่เน้นในเชิงวิทยาศาสตร์อย่างยิ่ง ควบคู่ไปกับทัศนะเชิงเศรษฐศาสตร์ การพาณิชย์รวมถึงแง่มุมด้าน กฎหมายและการเมืองระหว่างประเทศ ทว่ามิได้มีมุมมองทางสังคม วัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องกับสักเท่าใดนัก แม้ว่าจะมีการให้ความต่อนิเวศวิทยา ก็เป็นนิเวศวิทยาแบบที่ที่มองไม่เห็นคนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบของสังคม ซึ่งมีได้สอดคล้องไปกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยโดยเฉพาะในชนบท และขยายไปสู่การถกเถียงเรื่ององค์ความรู้ด้านนิเวศวิทยาที่วางอยู่บนฐานความรู้และประสบการณ์ที่แตกต่างกันอย่างมากระหว่างความรู้ของผู้เชี่ยวชาญตามแบบแผนวิทยาศาสตร์ที่อ้างความเป็นสากลกับความรู้ที่สัมพันธ์กับพื้นที่หรือวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละสภาพแวดล้อมซึ่งก็คือวัฒนธรรมนั่นเอง กรณีความหลากหลายทางชีวภาพเป็นตัวอย่าง ที่ชัดเจนประการหนึ่ง

4.2.3 "คนชายขอบ" "คนจน" และ "ความเป็นอื่น"

มิติใหม่ที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งคือ การมีส่วนร่วมของเจ้าของวัฒนธรรมในการพูดหรือปฏิบัติการทางวัฒนธรรมโดยกลุ่มเจ้าของเรื่องหรือเจ้าของปัญหาเอง เช่น กรณี "เวทีผู้ถูกท้อแท้" "เสียงจากคนชายขอบ" ซึ่งเกิดขึ้นบนเวทีสัมมนา หรือเสียงที่ดังขึ้นท่ามกลางการเคลื่อนไหวทางสังคมบนท้องถนนหรือหน้าทำเนียบรัฐบาลอย่างกรณีของ สมัชชาคนจน เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายป่าชุมชน สมัชชาชนเผ่า เป็นต้น มโนทัศน์ที่น่าสนใจซึ่งเกิดขึ้นท่ามกลางบริบทเหล่านี้ที่สำคัญ ๆ ได้แก่ "ภาวะชายขอบ (marginality)" "คนชายขอบ" และ "ภาวะถูกผลักไสไปอยู่ชายขอบ (marginalized) "ความเป็นอื่น" (the otherness) ซึ่งมีได้จำกัดอยู่เฉพาะภาวะชายขอบทางวัฒนธรรม แต่ขยายความไปถึงภาวะชายขอบของการพัฒนา และภาวะ

¹⁸ อานันท์ กาญจนพันธุ์, วัฒนธรรมกับการพัฒนา : มิติของพลังที่สร้างสรรค์, กรุงเทพฯ: สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538.

ชายขอบสังคมในระดับต่าง ๆ หนังสือที่ชูประเด็นนี้อย่างโดดเด่นเล่มหนึ่งก็คือ **สังคมศาสตร์กับการศึกษาคนชายขอบ**¹⁹

การปรากฏขึ้นของมโนทัศน์เหล่านี้มิได้เริ่มต้นจากการศึกษาหรือแวดวงวิชาการแต่เกิดขึ้นท่ามกลางปฏิบัติการทางสังคมและขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนต่อกรณีปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศ ปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร ปัญหาสิทธิของกลุ่มผู้ด้อยโอกาส เป็นต้นว่า กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่สูง ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน และนโยบายจัดการป่าไม้ที่ดินของรัฐ

4.2.4 วัฒนธรรมแบบมีสื่อเป็นตัวกลาง (mass-mediated culture)

นอกจากนี้ในแง่ของเวทีความเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจประการหนึ่งในช่วงประมาณปี 2535 มีกระแสตื่นตัวอย่างมากเกี่ยวกับยุคข้อมูลข่าวสาร รวมไปถึงการเติบโตอย่างมากของสื่อประเภทต่าง ๆ ซึ่งได้กลายเป็นเวทีหรือพื้นที่ใหม่ ๆ ที่เปิดให้มีการสร้างสรรค์และสังสรรค์ทางวัฒนธรรมที่กว้างขวางมากขึ้น

งานวิทยานิพนธ์ด้านสื่อสารมวลชนของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากนั้นพอจะจำแนกอย่างกว้าง ๆ ได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

1) การศึกษา “วัฒนธรรมที่นำเสนอผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ” เช่น วิถีชีวิตประจำวันที่แสดงออกทางวาทกรรมในละครวิทยุคณะเกศทิพย์ พ.ศ. 2536 (2537) ค่านิยมทางเพศที่ปรากฏในนิตยสารผู้หญิง (2538) การวิเคราะห์เนื้อหาวัฒนธรรมวัยรุ่นที่ปรากฏในภาพยนตร์ไทยปี พ.ศ.2535” (2539) จินตภาพทางศิลปวัฒนธรรมของกรุงเทพมหานครผ่านสื่อ” (2538) ชาติพันธุ์นิยมในการนำเสนอเรื่องเกี่ยวกับประเทศลาวในหนังสือพิมพ์ไทย” (2539) เป็นต้น

2) การศึกษา “บทบาท” และ “ผลกระทบ” ของสื่อประเภทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและการขัดเกลาทางสังคม เช่น การวิเคราะห์บทบาทหนังสือพิมพ์ในการส่งเสริมวัฒนธรรมไทย (2538) พุทธพาณิชย์ : ผลกระทบจากการใช้สื่อสารมวลชนในการโฆษณาพระเครื่องที่มีต่อทัศนคติและความเชื่อของพุทธศาสนิกชนในเรื่องสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา (2537) บทบาทของสื่อสิ่งพิมพ์ในการสนับสนุนวัฒนธรรมการเสี่ยงโชคจากตัวเลข (2538)

---

¹⁹ ชูศักดิ์ วิทยาภัก บรรณาธิการ. “สังคมศาสตร์กับการศึกษาคนชายขอบ”, วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 10 : 1, 2541.

3) อีกรุ่นเป็นการศึกษาในแง่การวิเคราะห์ความหมาย การวิเคราะห์กลยุทธ์ในการสื่อความหมาย กลยุทธ์ในการสื่อสาร กระบวนการในการใช้สื่อ การสื่อสารกับการสร้างอัตลักษณ์ เช่น กลยุทธ์ในการสื่อความหมาย "ความเป็นไทย" ในชิ้นงานโฆษณาทางสื่อสิ่งพิมพ์ของบริษัทการบินไทย จำกัด (มหาชน) ในช่วง พ.ศ. 2530-2537 (2538) การวิเคราะห์เชิงเนื้อหาวัฒนธรรมวัยรุ่นที่ปรากฏในภาพยนตร์ไทย ปี พ.ศ. 2535 (2539) การวิเคราะห์การถ่ายทอดความหมายเรื่อง "ผี" ในภาพยนตร์ไทย (2539) การสื่อสารกับการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มเด็กป๊อปในกรุงเทพมหานคร (2539) การสร้างความหมายวัฒนธรรมวัยรุ่นในรายการปกิณกะบันเทิงทางโทรทัศน์ (2539) เป็นต้น

4.2.5 แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม²⁰ (cultural ecology) เป็นมิติใหม่ที่น่าสนใจอันหนึ่งในการศึกษาประเด็นที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แนวคิดนี้พยายามที่จะชี้ให้เห็นถึงวัฒนธรรมโดยรวมของชุมชนและให้ความสนใจกับการปรับตัวของภูมิปัญญา และการจัดการของชุมชนเองที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้บริบททางสังคมเศรษฐกิจการเมือง โดยมองสังคมในลักษณะเป็นพลวัตที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และการเปลี่ยนแปลงก็เป็นผลมาจากการปรับตัว (adaptation) ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมโดยมีพื้นฐานที่สำคัญคือ เทคโนโลยีการผลิต โครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ อันเป็นเงื่อนไขหลักที่กำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลง และปรับตัวทางวัฒนธรรม ตัวอย่างงานศึกษาที่ประยุกต์ใช้แนวคิด เช่น พลวัตชุมชนล้านนาในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ (2540)

4.2.6 มโนทัศน์ "ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม"

ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมเป็นสภาพความเป็นจริงของสังคมประการหนึ่งที่ยากจะปฏิเสธได้และเป็นปรากฏการณ์ที่เริ่มเผยตัวชัดเจนยิ่งขึ้นในยุคปัจจุบัน ซึ่งเมื่อหันมามองแวดวงการศึกษาวัฒนธรรมแล้วกล่าวได้ว่ามิติความขัดแย้งถูกละเลยไปอย่างมาก ที่ผ่านมายังไม่มีงานศึกษาที่ให้ความสำคัญกับประเด็นความขัดแย้งเท่าที่ควร งานศึกษาจำนวนมากเน้นที่มิติการบูรณาการและความเห็นพ้องต้องกัน (consensus) มากกว่าที่จะให้ความสนใจในเรื่องความขัดแย้งทางวัฒนธรรมที่

²⁰ ยศ สันตสมบัติ, 2527 : 34, อ้างใน กฤษณา บุญชัย. พลวัตชุมชนล้านนาในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

แฝงเร้นอยู่ในสังคมไทยมายาวนานและสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกจากปัญหาความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมและความไม่เป็นธรรมทางสังคม

แม้ว่าหลายฝ่ายจะไม่อยากพูดถึงหรือยอมรับการดำรงอยู่ของความขัดแย้งทั้งหลายในสังคมไทย แต่สภาพการณ์ที่ปรากฏก็คือสังคมไทยกำลังเผชิญกับความขัดแย้งหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งด้านเชื้อชาติ ความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร และความขัดแย้งทางการเมืองที่มีมาอย่างต่อเนื่องดังเห็นได้จากความรุนแรงที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2514, 6 ตุลาคม 2519 และพฤษภาคม 2535 รวมถึงการต่อสู้ประท้วงประหารกันระหว่างฝ่ายขวาและฝ่ายซ้ายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม ซึ่งก็ล้วนแต่เป็นสมรภูมิที่อยู่ภายในประเทศเราเอง ความสูญเสียและบาดแผลอันสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นรอยบากลึกที่ไม่เคยจางหายของสังคมไทยซึ่งตกอยู่ในภาวะ "อิหลักอิเหลื่อ .. ไม่รู้ว่าจะจดจำเหตุการณ์นี้อย่างไร..เพราะเป็นโศกนาฏกรรมที่นอกเหนือความคาดหมายหรือเกินความสมเหตุสมผลจนอธิบายไม่ได้ เข้าใจได้ยากด้วยศีลธรรมและวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ"²¹

งานเขียนที่เสนอมุมมองต่อความขัดแย้งที่น่าสนใจเล่มหนึ่งได้แก่ อภัยวิถี : มิตร / ศัตรู และการเมืองแห่งการให้อภัย²² (2543) ผู้เขียนได้กล่าวไว้ในคำนำตอนหนึ่งว่า

" .. เวลาผ่านไปและไม่หวนคืนมา ดังนั้นบางคนก็เศร้าสร้อยที่ได้ทำหลายสิ่งที่ไม่ควรไป อีกบางคนก็เสียดายที่มีได้กระทำการสิ่งที่ดีสมควร .. ข้าพเจ้าคิดว่า ถ้าสังคมไทยไม่สะสางความทรงจำของตนเอง เวลา ก็คงต้องร้องไห้ด้วยความเสียใจ แต่ด้วยความสำคัญครุ่นคิดกับ "อภัยวิถี" ในฐานะหนทางหนึ่งที่จะสะสางอดีต บางทีสังคมไทยอาจชุ่มเย็นด้วยหยาดน้ำค้าง คือในความเศร้าสร้อยเพราะอดีตที่หวนคืนมามีได้ ก็แฝงฝังปิติในอรุณรุ่งไว้ด้วย.."

ความสนใจประเด็นความขัดแย้งนั้นปรากฏชัดเจนเป็นรูปธรรมมากขึ้นก็ต่อเมื่อความขัดแย้งที่แฝงเร้นอยู่ได้ปะทุขึ้นเป็นการเผชิญหน้าโดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เด่นชัดและรุนแรงขึ้นทุกที รวมถึงความขัดแย้งทางเชื้อชาติหรือความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ซึ่งแฝงตัวอยู่ตลอดเวลาด้วย แต่ถึงแม้ว่าจะมีการศึกษาประเด็นเหล่านี้อยู่บ้างแต่เป็นการศึกษาที่เน้นในมิติอื่น ๆ ดังที่ได้กล่าวแล้ว ขณะที่การศึกษาวัฒนธรรมที่เน้นมิติความขัดแย้งโดยตรงก็ยังไม่ปรากฏให้เห็นมากเท่าที่ควรเมื่อเปรียบเทียบกับสถานการณ์และความรุนแรง

²¹ ธงชัย วินิจจะกุล. "ความทรงจำกับประวัติศาสตร์บาดแผล : กรณีปราบปรามนองเลือด 6 ตุลาคม 19". รัฐศาสตร์สาร 19 : 3 , 2539.

²² ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. อภัยวิถี : มิตร / ศัตรู และการเมืองแห่งการให้อภัย , กรุงเทพฯ: (2543)

ของปัญหาที่เกิดขึ้นซึ่งต้องการความเข้าใจที่รอบด้านเพื่อแสวงทางออกที่สร้างสรรค์และสันติ ซึ่งย่อมมิใช่การใช้กำลังรุนแรงบนพื้นฐานอคติและความรังเกียจเดียดฉันท์

4.2.7 มโนทัศน์ “ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม”

ในการพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับความขัดแย้งนั้นย่อมเชื่อมโยงไปถึงเรื่องของความรุนแรงด้วย ซึ่งนอกจากการพิจารณาความรุนแรงในแง่ที่เป็นความรุนแรงทางตรงและความรุนแรงเชิงโครงสร้างแล้ว ในปัจจุบันได้มีการพูดถึงความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมด้วย มโนทัศน์ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมนี้พยายามที่จะชี้ให้เห็นว่า “.. ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมนี้เองที่ให้ความชอบธรรมกับความรุนแรงทั้งทางตรงและเชิงโครงสร้าง และทำให้ความรุนแรงเหล่านี้เป็นที่ทานทนได้ในสังคม..”²³

ดังนั้นการมุ่งความสนใจไปที่วัฒนธรรมจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะ “ .. ถ้าสงครามและความอยุติธรรมดำรงอยู่ได้เพราะความรุนแรงทางวัฒนธรรม เพื่อทำให้ความรุนแรงทั้งสองรูปแบบยุติลง ก็จำเป็นต้องใส่ใจกับสันติวัฒนธรรมและจัดให้ส่งอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมในทางที่พึงปรารถนา ..”²⁴

มิติใหม่ที่สำคัญมากอันเป็นอันสูงส่งส่วนหนึ่งจากมุมมองเกี่ยวกับความขัดแย้งและความรุนแรงทางวัฒนธรรมที่กล่าวมานี้ประการหนึ่งก็คือ การจัดการความขัดแย้งทางวัฒนธรรมของหน่วยงานด้านความมั่นคงบนพื้นฐานของการยอมรับการดำรงอยู่ร่วมกันของความหลากหลายทางวัฒนธรรมท้องถิ่น และความแตกต่างของเชื้อชาติ ศาสนา ตัวอย่างเช่น นโยบายสภาพความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ 2540-2546 ที่มีต่อชาวมุสลิมภาคใต้นั้นคือ การยอมรับการดำรงอยู่ของคนมุสลิมในสังคมไทยอย่างคนมุสลิมซึ่งที่ผ่านมาไม่เคยได้รับการยอมรับ ท่าทีเช่นนี้สะท้อนถึงการเรียนรู้ครั้งสำคัญเกี่ยวกับชาติพันธุ์และเป็นการเรียนรู้จากความขัดแย้งทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นมายาวนาน

²³ Johan Galtung, "cultural Violence", Journal of Peace Research 27 : 3 (Oslo ,1990) , p.291 อ้างใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. "สู่สันติวัฒนธรรมแห่งเอเชีย" ใน สันติทฤษฎี / วิทยวัฒนธรรม กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2539

²⁴ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. "สู่สันติวัฒนธรรมแห่งเอเชีย" ใน สันติทฤษฎี/วิทยวัฒนธรรม กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมล คีมทอง, 2539.

4.2.8 มโนทัศน์ "วัฒนธรรมบริโภค"

ปรากฏการณ์ที่เป็นที่กล่าวกันมากท่ามกลางสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในปัจจุบัน ก็คือ การที่สังคมไทยกลายเป็นสังคมบริโภค กล่าวได้ว่าวัฒนธรรมบริโภคเป็นลักษณะประการหนึ่งของสังคมสมัยใหม่ (modernity) เช่นสังคมปัจจุบัน วัฒนธรรมบริโภคในมุมมองทางสังคมวิทยานั้นแตกต่างไปจากมุมมองทางเศรษฐศาสตร์ที่มักจะมุ่งพิจารณาการบริโภคในแง่อำนาจอิทธิปไตยของผู้บริโภคที่มองว่าผู้บริโภคมีอำนาจซื้อและมีอิสระที่จะซื้อสินค้าบริการตามที่เขาต้องการและการผลิตก็เกินไปเพื่อสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคนั่นเอง ขณะที่มุมมองทางสังคมวิทยานั้นให้ความสนใจการบริโภคและสินค้าที่บริโภคในฐานะที่เป็นเครื่องหมายของสถานภาพทางสังคม รสนิยมในการบริโภคของบุคคลต่างๆ นั้นสะท้อนฐานะด้านสังคม ค่านิยม รูปแบบการดำเนินชีวิต (lifestyle) ที่แตกต่างออกไปจากกลุ่มอื่นหรือชนชั้นอื่นๆ ด้วย ตามมุมมองทฤษฎีวิพากษ์ (critical theory) วัฒนธรรมบริโภคเป็นผลสืบเนื่องมาจากกลอุบายการสร้างรสนิยมของธุรกิจและการจัดฉากโฆษณาการตลาดในอุ้งมือของผู้ผลิต โดยเฉพาะผู้ผลิตที่เป็นบรรษัทข้ามชาติ²⁵ ตัวอย่างงานศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ที่น่าสนใจเช่น วัฒนธรรมบริโภคและการวิเคราะห์²⁶ (2538)

4.2.9 มุมมองศาสนาต่อวัฒนธรรมบริโภคนิยม

หนังสือที่ให้มุมมองด้านศาสนาต่อวัฒนธรรมบริโภคที่สำคัญเล่มหนึ่ง ทั้งมุมมองของศาสนาคริสต์ อิสลาม และพุทธศาสนา คือ "เงินตรากับศาสนา : เทพยุทธแห่งยุคสมัย"²⁷ เป็นเนื้อหาของปาฐกถาชินแคลร์ ทอมป์สัน ที่ได้แสดงไว้ตั้งแต่เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2536 ณ มหาวิทยาลัยพายัพ จ. เชียงใหม่ จุดมุ่งหมายและสาระอันเป็นหัวใจของงานชิ้นนี้สะท้อนอยู่ในข้อความที่องค์ปาฐกได้กล่าวไว้ในคำนำตอนหนึ่งว่า ..

²⁵ สุริชัย หวันแก้ว. "ปัญหาของไทยยุคสังคมแห่งการบริโภค: บริโภคนิยม", เอกสารประกอบวิชา "สังคม-วัฒนธรรม" ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

²⁶ สิริพร สมบูรณ์บุรณะ บรรณาธิการ. วัฒนธรรมบริโภคและการวิเคราะห์. กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือเล่ม ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2538.

²⁷ สุวรรณ สดากานันท์. เงินตรากับศาสนา : เทพยุทธแห่งยุคสมัย, กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมล คีมทอง, 2542. ในภาคผนวกของหนังสือเล่มนี้ก็นับว่าน่าสนใจมาก เป็นบันทึกการเสวนาเรื่อง "มุมมองเชิงพุทธต่อเศรษฐกิจฟองสบู่" โดยพระไพศาล วิสาโล และ อ. สุวรรณ สดากานันท์

“..ปาฐกถานี้ถือกำเนิดขึ้นจากความพยายามเหนียวรั้งเดือนสติ ความหลงใหลได้ปลื้มกับเศรษฐกิจอัจฉริยะ ที่ดูเหมือนว่าการแยกแยะเชิงคุณค่าของชีวิตนอกข่ายบริโภคนิยม กลายเป็นสิ่งไร้ความหมาย ปาฐกถานี้มุ่งวิเคราะห์ แจกแจงนัยทางปรัชญาของระบบการเงิน และลัทธิบริโภคนิยมที่มีต่อชีวิตสังคมไทยร่วมสมัย ภารกิจหลักอยู่ที่การตรวจสอบกระบวนการ “นับ” คุณค่าทุกชนิดด้วยตัวเลขในระบบเงิน ซึ่งกลายเป็นกลไกนิยม “ชีวิตที่ดี” ของมนุษย์ด้วยลัทธิบริโภคนิยม สภาพการณ์เช่นนี้นำไปสู่ความสับสนทางจิตวิญญาณอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ศาสนาสามารถตอบสนองต่อวิกฤตการณ์นี้ได้หรือไม่ พระธรรมคัมภีร์ในศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม มีข้อเสนอว่าด้วยทรัพย์สมบัติ และความมั่งคั่งอย่างไร ข้อเสนอเหล่านั้นยัง “สมสมัย” อยู่หรือไม่ เหตุใดมนุษย์จึงยังพึงแสวงหาความหมายทางจิตวิญญาณสำหรับตนเอง ในยุคเศรษฐกิจตกต่ำอย่างในขณะนี้ ข้อเสนอธรรมคำสอนว่าด้วยที่มาแห่งทรัพย์ การใช้จ่ายทรัพย์ คุณค่าเหนือทรัพย์สมบัติ และข้อจำกัดแห่งโภคทรัพย์ น่าจะเป็นเครื่องช่วยกระตุ้นให้หาทางเลือกแก่ชีวิต ที่อาจจะไม่ใช้การโอตครวญหาเศรษฐกิจฟองสบู่อีกคำรบหนึ่งได้หรือไม่ ..”

จุดที่เป็นที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของงานนี้ก็คือ ทักษะในการมองปัญหา และการแสวงหาทางออกของปัญหาที่ให้ความสำคัญกับการคิดร่วมกัน จากหลายมุมมองที่แตกต่าง ดังคำกล่าวที่ว่า ..

" .. ปาฐกถานี้อาจแตกต่างจากปาฐกถาอื่นในชุดเดียวกัน ตรงที่มีใช้ความพยายามที่จะให้ศาสนาทั้งสามพูดคุยสนทนากันเอง มากเท่ากับให้ศาสนาทั้งสามตอบสนองต่อสถานการณ์เดียวกัน จากการขบคิดปัญหาเดียวกัน อาจนำไปสู่การคิดค้นร่วมกันก็เป็นได้ ..”²⁸

4.2.10 มโนทัศน์ "ทุนวัฒนธรรม"

กระแสความคิดที่มาแรงอีกแนวหนึ่งคือ การมองวัฒนธรรมที่เน้นมิติเศรษฐกิจ มโนทัศน์ที่สำคัญของกระแสแนวคิดนี้ได้แก่ มโนทัศน์ "ทุนวัฒนธรรม" ซึ่งถูกนำเสนออย่างเป็นรูปธรรมโดย

²⁸ สุวรรณ สดาอานันท์. เงินตรากับศาสนา : เทพยุทธแห่งยุคสมัย , กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมล คีมทอง , 2542.

อาจารย์รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ ในการแสดงปาฐกถาไชยยัง ลี้มทองกุล หัวข้อ "ทุนวัฒนธรรม"²⁹ ทุนวัฒนธรรม (cultural capital) ในทัศนะของรังสรรค์หมายถึง ทุนที่ใช้ไปในการผลิตสินค้าและบริการที่มีนัยทางวัฒนธรรม และ ทุนวัฒนธรรมนี้จะเติบโตกล้าแข็งได้ ก็แต่โดยการเติบโตของอุตสาหกรรมสินค้าวัฒนธรรม (cultural products) ซึ่งหมายถึง สินค้าและบริการที่วัฒนธรรมฝังตัวในสินค้าและบริการนั้น โดยใช้แนวความคิดว่าด้วยการฝังตัวของวัฒนธรรม (cultural embodiment) ซึ่งเป็นการนำแนวคิดสำนักเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกที่ว่าด้วย technological embodiment หรือ embodied technology มาประยุกต์วิเคราะห์กับวัฒนธรรม และตั้งชื่อว่า cultural embodiment หรือ embodied culture โดยผู้เขียนได้ย้ำว่าแนวคิดเรื่องทุนวัฒนธรรมนี้ "เป็นแนวคิดที่มีได้ปรากฏมาก่อนในงานของเศรษฐศาสตร์ หรือแม้แต่สำนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยา แต่ผู้เขียนนำเสนอแนวความคิดนี้ครั้งแรก ณ ที่นี้"³⁰ ทั้งนี้เพื่อวิเคราะห์การเกิดขึ้นและเติบโตของทุนวัฒนธรรมในระบบทุนนิยมโลกและระบบเศรษฐกิจไทยที่เริ่มปรากฏชัดมากขึ้น โดยพยายามที่จะตอบคำถามพื้นฐานที่ว่า ทุนวัฒนธรรมก่อเกิดได้อย่างไร และเหตุใดจึงเติบโตใหญ่จนกำลังเปลี่ยนโฉมหน้าระบบทุนนิยมโลก ซึ่งผู้เขียนได้อธิบายว่าสืบเนื่องมาจากเหตุปัจจัย 4 ประการ ได้แก่

1. กระบวนการแปรวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า (commoditization of culture)
2. กระบวนการพาณิชย์ยานุวัตร (commercialization of culture)
3. กระบวนการเทคโนโลยียานุวัตร (technologicalization of culture)
4. กระบวนการโทรทัศน์ยานุวัตร (televisionization of culture)

ผู้เขียนได้กล่าวทิ้งท้ายไว้อย่างน่าคิดว่า ทุนวัฒนธรรมนั้นเป็นพัฒนาการขั้นล่าสุดของระบบทุนนิยมโลกซึ่งกำลังทวีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ ถึงขั้นที่จะพัฒนาไปสู่ระบบทุนนิยมวัฒนธรรม (cultural capitalism) และการเติบโตของทุนวัฒนธรรมยังช่วยส่งเสริมกระบวนการสากลยานุวัตรของวัฒนธรรมชาติมหาอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นสหรัฐอเมริกา ยุโรปตะวันตก และญี่ปุ่น การปะทะทางวัฒนธรรมจะมีมากขึ้น แต่ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมจะรุนแรงหรือไม่ขึ้นอยู่กับกระบวนการขัดเกลาทางวัฒนธรรมในแต่ละสังคม³¹ ซึ่งเป็นประเด็นที่ทำทนายอย่างยิ่งต่อแวดวงการศึกษาวิจัยด้านวัฒนธรรมที่จะต้องใส่ใจกับการตั้งคำถามจากแง่มุมเหล่านี้และได้กระตุ้นให้เกิดการอภิปรายถกเถียงเชิงวิชาการสืบต่อมาอีกไม่น้อย

²⁹ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, ทุนวัฒนธรรม ปาฐกถาไชยยัง ลี้มทองกุล ครั้งที่ 2 : 30 พ.ค. 2539 ณ บ้านเจ้าพระยา ถนนพระอาทิตย์, กรุงเทพฯ : มูลนิธิไชยยัง ลี้มทองกุล, 2539

³⁰ รังสรรค์, น.11.

³¹ รังสรรค์, น.14.

กระแสดความสนใจดังกล่าวนี้ด้านหนึ่งก็สะท้อนถึงการให้ความสำคัญของเศรษฐศาสตร์ต่อวัฒนธรรมมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็สะท้อนถึงการครอบงำของมิติเศรษฐกิจและวิธีคิดเชิงเศรษฐศาสตร์ต่อสังคมวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ปรากฏของอาจารย์รังสรรค์แล้ว ยังมีงานเขียนของอาจารย์ชัยอนันต์ สมุทวณิช เรื่อง "วัฒนธรรมคือทุน"³² ซึ่งอภิปรายเกี่ยวกับทุนวัฒนธรรมเช่นกัน ประเด็นสำคัญที่อาจารย์ชัยอนันต์เสนออีกคือ การนิยามคำว่า "ทุนวัฒนธรรม" นั้นต้องให้น้ำหนักกับ "วัฒนธรรม" ว่ามิใช่เป็นเพียง "ทุนวัฒนธรรม" (cultural capital) เท่านั้นแต่ "วัฒนธรรมคือทุนชนิดหนึ่ง" (culture as capital)

ในการสัมภาษณ์หัวข้อ "ทุนทางวัฒนธรรมและมูลค่าทางสังคมในบริบทไทยคดีศึกษา"³³ อาจารย์ชัยอนันต์ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับประเด็นการผนวกวัฒนธรรมเข้ากับทุนไว้อย่างแหลมคม ซึ่งในที่นี้ขอสรุปมาเฉพาะบางส่วนดังนี้

" .. การที่เศรษฐศาสตร์พยายามที่จะให้มูลค่า ตีค่าสิ่งที่ไม่เคยวัด เช่น ธรรมชาติ ป่าไม้ สัตว์ป่า ในกรณีของเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมนั้น เป็นเรื่องที่ยากมาก และก่อให้เกิดปัญหา เพราะน้ำหนักที่ให้กับสัดส่วนของสิ่งที่ไม่ใช่เศรษฐกิจ โดยตรงมักจะน้อยกว่า หรือไม่ได้นำมาพิจารณาเลย ผลที่ตามมาก็คือ กลายเป็นการออกกิ่งก้านสาขาของอะไรก็ตามที่เป็นกระแสใหญ่ ตัวอย่างที่ชัดเจนก็เช่น "แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ" ที่กลายเป็น "แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ" และ "แผนพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมแห่งชาติ"

.. โลกที่เป็นอยู่นี้มีลักษณะ *materialism* เป็นจุดเน้น ไม่ใช่ *spiritual* ดังนั้นจึงไม่เห็น "วัฒนธรรม" อยู่ในสมการของพวกเขา *materialism* ทั้งที่ใช่และไม่ใช่ *marx* ยิ่งไปกว่านั้นยังมองว่าเป็นอุปสรรคขัดขวางการเปลี่ยนแปลงไปสู่ชีวิตที่ดีกว่าอีกด้วย ..

.. การผนวกทุนเข้ากับวัฒนธรรม หรือการพูดถึงทุนวัฒนธรรมนั้นต้องเป็นการเอาแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ไม่ใช่เป็นการเอาวัฒนธรรมไปเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐศาสตร์..

³² ชัยอนันต์ สมุทวณิช. วัฒนธรรมคือทุน , กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540.

³³ เป็นหัวข้อหนึ่งของการสัมมนาทางวิชาการเนื่องในโอกาสครบรอบ 29 ปี สถาบันไทยคดีศึกษา เรื่อง "สหสวรรค์ใหม่ คิดใหม่ กับไทยคดีศึกษา", 2 มีนาคม 2543 ห้องประชุมชั้น 4 ตึกเอนกประสงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

.. ฉะนั้นทำอย่างไร ให้มีการยอมรับความหลากหลายของวัฒนธรรม .. ความหลากหลายของชนกลุ่มน้อย ให้อยู่ร่วมกันได้ หรืออย่างน้อยให้มีการยอมรับ ให้อัตนธรรมมีที่ยืน ให้อัตนธรรมมีอยู่ในสมการ มิใช่เพียงลมปาก ที่ไม่มีผล ในทางปฏิบัติ .. สักแต่ว่าใส่ลงไปเป็นดิ่ง ๆ เท่านั้น .."

นอกจากมโนทัศน์ทุนวัฒนธรรมที่ว่ามีแล้ว ก็ยังมีความสนใจมโนทัศน์ "ทุนทางสังคม" และ "ทุนมนุษย์" ในเวลาต่อมาอีกด้วยโดยเฉพาะหลังจากประเทศไทยประสบกับวิกฤตเศรษฐกิจในช่วงปลายปี พ.ศ. 2540

4.2.11 มโนทัศน์ "เศรษฐกิจพอเพียง"

ภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 แนวคิดหนึ่งที่กล่าวถึงอย่างมากก็คือเรื่อง "เศรษฐกิจพอเพียง" อันสืบเนื่องมาจากพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งถูกมองว่าจะเป็นส่วนที่เข้ามาช่วยผ่อนหนักให้เป็นเบาเป็นหลังพิงในยามที่สังคมกำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์ และมีส่วนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมที่พังทลายลงหลังจากพองสบู่แตก ทว่าก็ยังไม่ปรากฏงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นชิ้นเป็นอันมากนัก แต่ก็เริ่มเป็นที่สนใจศึกษามากขึ้นดังเห็นได้จากการสัมมนาวิชาการในหลายวาระ ที่น่าสนใจมากและเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมโดยตรงก็ได้แก่ การสัมมนาเรื่อง "มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง"³⁴ ในการแสดงปาฐกถาในหัวข้อเดียวกันนี้ อาจารย์ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงไว้ตอนหนึ่งว่า

".. เศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายสัมพันธ์กับ 4 อย่าง คือเป็น อุดมการณ์ โลกทัศน์ ความสัมพันธ์ทางสังคม และค่านิยมบางอย่าง.. โดยมุ่งจัดการให้เกิดความพอเพียง เพราะฉะนั้น "เศรษฐกิจพอเพียง" ก็คือ "วัฒนธรรม" นั่นเอง .. การที่เศรษฐกิจพอเพียงจะมีความหมายในโลกปัจจุบันนี้ได้จะต้องคิดในแง่ที่เป็นวัฒนธรรม .. มิใช่ในแง่ที่เป็นศีลธรรม หรือเทคนิคแคบ ๆ ..

.. เศรษฐกิจพอเพียงมิใช่เรื่องของการนำโดยหน่วยราชการ หรือ NGOs แต่เป็นเรื่องที่ชาวบ้านดำเนินการกันเอง มีอุดมคติอยู่ที่การช่วยเหลือซึ่งกันและ

³⁴ ข้อมูลส่วนนี้ได้มาจากการเข้าร่วมสัมมนา "มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง" ในวันที่ 17 ธันวาคม 2542 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร โดยเลือกสรุปมานำเสนออย่างย่อเพียงบางประเด็นเท่านั้น ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในบทความ "มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง", ศิลปวัฒนธรรม 21 : 4, ก.พ. 2543.

กัน เป็นความสำคัญของการไม่เอาเปรียบ เบียดเบียน เอาตัวรอด หรือทำ ความเดือดร้อนให้ผู้อื่น ให้โอกาสทุกคนสามารถเอาตัวรอดได้ ..

.. การจะทำเศรษฐกิจพอเพียงได้นั้นต้องสร้างเงื่อนไขสนับสนุนให้วัฒนธรรมเศรษฐกิจพอเพียงดำรงอยู่ได้ เป็นวัฒนธรรมทวนกระแส การทำ เศรษฐกิจพอเพียงต้องคิดทั้งในระดับประเทศและระดับโลกด้วย เพราะโลกถูก ครอบงำด้วยวัฒนธรรมที่ตรงข้ามกับเศรษฐกิจพอเพียงอย่างหนาแน่นมาก.. เห็นได้จากแวดวงการเมือง และถ้าเห็นด้วยก็ไม่ใช่ว่าถามว่า.. ทำได้หรือไม่ แต่ ต้องทำให้ได้ .. "

อีกทั้งยังได้ตั้งคำถามรูปธรรมที่ชวนให้ขบคิดไว้ด้วยเป็นต้นว่า เป็นไปได้หรือไม่ที่เศรษฐกิจ พอเพียงจะไปเชื่อมโยงกับส่วนอื่นๆ ได้ เช่น SMEs , ชุมชนจะปกป้องเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างไรใน ภาวะที่รัฐหมดทางสู้, จะปกป้องประเทศจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่เป็นอยู่ได้อย่างไร, ประชาคมโลก จะสร้างตลาดทางเลือกได้หรือไม่ ..

นอกจากนี้ในการสัมมนาครั้งนี้ยังได้มีการนำเสนอกรณีศึกษาที่ดำเนินกิจกรรมตามสาระ สำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง 6 กรณีศึกษา³⁵ อีกด้วย ได้แก่

1. กลุ่มสังข์จะออมทรัพย์ ต. น้ำขาว อ. จะนะ จ. สงขลา
2. มูลนิธิพิพิธประชานาถ ต. ท่าสว่าง อ. เมือง จ. สุรินทร์
3. ชุมชนทุ่งยาว ต. ศรีบัวบาน อ. เมือง จ. ลำพูน
4. ชุมชนยี่สาร ต. ยี่สาร อ. อัมพวา จ. สมุทรสงคราม
5. บริษัท กลุ่มสามมิตร จำกัด
6. ชุมชนประดิษฐ์โทรกรร ช. พหลโยธิน 47-49 เขตจตุจักร กทม.

4.2.12 มโนทัศน์ "การเมืองวัฒนธรรม"

มโนทัศน์ที่น่าเสนอโดยนักรัฐศาสตร์อันหนึ่งที่น่าสนใจมากคือ "การเมืองวัฒนธรรม" (cultural politics) เป็นการมองประเด็นทางวัฒนธรรมเชื่อมโยงกับกับมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่แตกต่างไปจากเดิมที่มักจะเน้นมโนทัศน์ "วัฒนธรรมทางการเมือง" เป็นหลัก

³⁵ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง ; เอกสารประกอบการสัมมนาชื่อเดียวกัน ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุงเทพมหานคร. วันที่ 17 ธันวาคม 2542.

การประยุกต์ใช้มุมมองเชิงการเมืองวัฒนธรรมที่น่าสนใจมากเรื่องหนึ่งได้แก่ งานที่มุ่งความสนใจไปที่กลุ่มชาวจีนในประเทศไทย ทั้งในแง่ที่เป็นประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในสังคมไทย ซึ่งมีทั้งงานที่เป็นการศึกษาของนักวิชาการไทยและนักวิชาการต่างประเทศที่รู้จักกันดี เช่น งานของเกเซียร เตชะพีระ เช่น จินตนาการชาติที่ไม่เป็นชุมชน: คนชั้นกลางลูกจีนกับชาตินิยมโดยรัฐของไทย (2537) และ แลลอดลายมังกร (2537) เป็นต้น งานศึกษาเหล่านี้ตั้งประเด็นว่าสังคมไทยนั้นเป็นสังคมที่หลากหลายวัฒนธรรมทางเชื้อชาติและมีการผสมผสานกันระหว่างเชื้อชาติแต่ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเหล่านี้ตกอยู่ในภาวะที่เรียกว่า *การกดทับกลุ่มวัฒนธรรมย่อยทางเชื้อชาติโดยการสร้างสำนึกชาตินิยม* เกเซียร เตชะพีระ ได้บรรยายถึงกระบวนการดังกล่าวและผลที่ตามมาซึ่งทำให้สังคมต้องสูญเสียภูมิปัญญาที่ควรจะได้รับถ่ายทอดระหว่างเชื้อชาติ

“(โดยการ)ยกเชื้อชาติและวัฒนธรรมอันใดอันหนึ่งขึ้นมาเป็นแกนกลางของชาติ บังคับสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแห่งชาติขึ้นมาบนพื้นฐานเชื้อชาติและวัฒนธรรมอันนั้นพร้อมกันนั้นก็ดกดทับเชื้อชาติและวัฒนธรรมอื่นๆ ลงไป ..

.. เราเสียความรู้มรดกภูมิปัญญา เทคโนโลยี ค่านิยม ศิลธรรม ทักษะ ภาษา และศิลปวรรณกรรมที่ทุกเชื้อชาติวัฒนธรรมมีพร้อมจะหยิบยื่นเสนอให้อย่างกว้างไพศาล.. และท้ายที่สุดเราเสียโอกาสที่จะมีเอกลักษณ์ทางเชื้อชาติวัฒนธรรมหลากหลาย (Ethno-cultural Multi-Identities) ไว้ในมือชาวยุโรปเพื่อเลือกใช้อย่างผสมผสานพลิกแพลงสร้างสรรค์ให้เหมาะสมแก่กาลเทศะ สถานการณ์ และภารกิจที่เปลี่ยนแปลงไปของชาติ ..”¹

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาเกี่ยวกับจีนสยามอื่นๆ อีกเช่น วิทยานิพนธ์ สถานภาพและบทบาทของสตรีในครอบครัวจีนในสังคมไทยปัจจุบัน: กรณีศึกษากลุ่มอนุรักษนิยมในกรุงเทพมหานคร (2531) และ บทความ "การรวมกลุ่มของจีนสยาม" (2540)

¹ อ่านรายละเอียดได้จาก เกเซียร เตชะพีระ. แลลอดลายมังกร. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2537.

4.2.13 "สหสาขาวิชา" และ อาการ "cross-fertilization" ทางวิชาการ

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระยะหลัง ๆ ที่สำคัญมากก็คือ การข้ามเส้นแบ่งพรมแดนบางอย่าง เป็นต้นว่า พรมแดน "การนิยาม" หรือ "สาขาวิชา" รวมถึงพรมแดนทางกายภาพและภูมิศาสตร์ มีการพุดถึงกันมากเกี่ยวกับ สหสาขาวิชา และ อาณาบริเวณศึกษา หรือ วิเทศคดีศึกษา

ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจในช่วงนี้ที่สำคัญมากอันหนึ่งคือ ภาวะที่เรียกว่า cross-fertilization ทางวิชาการ ซึ่งเห็นได้จากการเกิดขึ้นของนักวิชาการที่มีลักษณะ "สหสาขาวิชา" การก้าวข้ามพรมแดนของสาขาวิชา ประวัติศาสตร์ที่มีความเป็นสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ที่มีความเป็นสังคมศาสตร์ มานุษยวิทยาที่มีความเป็นประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ที่มีความเป็นสังคมศาสตร์ งานวิชาการที่มีลักษณะข้ามพรมแดนสาขาวิชาเหล่านี้มีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้วิชาการมีชีวิตดงอกงาม และก่อให้เกิดแนวคิดและมโนทัศน์ที่ตอบสนองต่อปรากฏการณ์ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นได้ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างที่กล่าวไปข้างต้น เช่น ทฤษฎีวิวัฒนาการ การเมืองวัฒนธรรม ฯลฯ

4.2.14 วิเทศคดีศึกษา และอาณาบริเวณศึกษา

ความตื่นตัวต่อความสำคัญของการศึกษาที่มีอาณาบริเวณข้ามพรมแดนประเทศ หรือที่มักเรียกกันว่า วิเทศคดีศึกษา (foreign area studies) หรืออาณาบริเวณศึกษา (area studies) นั้นเพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วงนี้ อันสืบเนื่องมาจากเหตุปัจจัยหลายประการ การสิ้นสุดของยุคสงครามเย็น และนโยบายเปลี่ยนแปลงสนามรบให้เป็นสนามการค้า รวมถึงบริบทโลกาภิวัตน์ที่เคลื่อนเข้าสู่ภาวะโลกที่ไร้พรมแดนมากขึ้น และขณะเดียวกันก็เกิดกระแสการรวมตัวระหว่างประเทศเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองในเวทีโลกมากขึ้นไปพร้อมกัน ได้ผลักดันให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้และเข้าใจถึงความเป็นมาเป็นไปของประเทศ หรือกลุ่มประเทศต่าง ๆ มากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านหรือประเทศที่ต้องติดต่อเกี่ยวข้องกันทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ประกอบกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ก็มิได้จำกัดวงอยู่เฉพาะประเทศใดประเทศหนึ่งอีกต่อไป หากแต่มีลักษณะเป็นปัญหาร่วมกันระหว่างประเทศหรือภูมิภาค เป็นปัญหาข้ามพรมแดนประเทศ เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม แรงงานอพยพ ยาเสพติด สิทธิมนุษยชน การปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรม และปัญหาความขัดแย้งทางวัฒนธรรม ฯลฯ

ท่ามกลางการตื่นตัวต่อพรมแดนความรู้ใหม่ ๆ เช่นว่านี้ เมื่อมองย้อนกลับมาที่วงการศึกษาวัฒนธรรมของประเทศไทย พบว่ายังมีงานศึกษาที่ให้ความสนใจกับเรื่องเหล่านี้น้อยมาก โดยเฉพาะการศึกษาเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านของเราเอง ทั้งนี้ก็ด้วยเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่ยัง

รากลึกลายาวนาน ความรู้สึกหวาดระแวงต่อกัน และความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์ทางการเมืองในยุคสงครามเย็น ดังที่ชาญวิทย์ เกษตรศิริได้สะท้อนภาพของการศึกษาเอเชียอาคเนย์ในประเทศไทยไว้ในหนังสือรวบรวมรายชื่องานศึกษาเกี่ยวกับเอเชียอาคเนย์ในประเทศไทย³⁶ ว่า

".. เป็นเรื่องน่าแปลกใจที่สถาบันทางวิชาการของไทยยังไม่ได้ให้ความสนใจต่อการศึกษานโยบายเอเซียตะวันออกเฉียงใต้เท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่ประเทศไทยเองก็อยู่ในอาณาบริเวณนี้ และสามทศวรรษหลังจากอิทธิพลอเมริกากับญี่ปุ่นก็ยังไม่มีความพยายามจริงจังที่จะกระทำการศึกษาเช่นที่วานี้ อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาการเมืองระหว่างประเทศในยุคใหม่ กล่าวคือ การสิ้นสุดของสงครามเย็น วีแววแห่งสันติภาพในอินโดจีน และการพัฒนาเศรษฐกิจอันรวดเร็วในประเทศไทยรวมทั้งความต้องการทรัพยากรธรรมชาติจากประเทศเพื่อนบ้านของประเทศไทย เช่น ไม้ซุง แร่ อัญมณี และแรงงานราคาถูกจากพม่า อินโดจีน และในระยะหนึ่งจากมาเลเซีย ความต้องการอาณาบริเวณศึกษาอย่างนี้ออกจะเป็นเรื่องเร่งด่วน .. รัฐบาลไทย กลุ่มผู้นำ และผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการ มีความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมของเพื่อนบ้านของตนน้อยเต็มที ทั้งนี้มีพิกัดอยู่ถึงประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อยู่ไกลออกไปอย่างสิงคโปร์ อินโดนีเซีย บรูไน และฟิลิปปินส์ ..

".. ประเทศไทยไม่ได้แสดงความสนใจเพียงพอในอันที่จะทำความรู้จักและเข้าใจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาณาบริเวณศึกษาในด้านนี้ของไทยจึงดูจำกัดและหมกมุ่นกับตัวเอง ประเทศไทยหันหน้าไปทางมหาอำนาจชั้นนำของโลกอย่างสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และประเทศในยุโรป ไม่ว่าจะอะไรจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม (อาจเป็นความไม่ไว้วางใจดั้งเดิม มรดกจากยุคอาณานิคม หรือความหมกมุ่นกับตนเองของไทย) เราจำเป็นที่จะต้องสถาปนาเอเชียอาคเนย์ศึกษาซึ่งรู้แจ้งเห็นจริงกว่าเดิมขึ้นมาในประเทศไทย ...

".. ประเทศไทยจำเป็นที่จะต้องมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม และภาษาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น และที่สำคัญยิ่ง คือ การศึกษาในเรื่องเหล่านี้จะต้องกระทำจากมุมมองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง"

³⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. บรรณานุกรมเอเชียอาคเนย์ศึกษาในประเทศไทย, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2538.

4.3 วิธีการศึกษาวัฒนธรรม (พ.ศ. 2536 - 2543)

มิติใหม่ ๆ ในแง่วิธีการศึกษามากขึ้นในช่วงนี้ คือ การผสมผสานของวิธีการศึกษามากขึ้น การวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ปรากฏงานศึกษาที่ใช้วิธีการศึกษาใหม่ ๆ ที่ยังไม่แพร่หลายนัก เช่น การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) ที่มุ่งบรรลุเป้าหมายสองประการ ทั้งในแง่กระตุ้นและก่อคุณให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และการมุ่งศึกษาตัวการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ไปพร้อมกัน , การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ซึ่งพัฒนาสืบต่อมาจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการนั้นโดยมุ่งให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย ทั้งในแง่สาระการตั้งโจทย์และวิธีการวิจัย และขณะเดียวกันการวิจัยก็คือปฏิบัติการทางสังคมด้วย วิธีการศึกษาเหล่านี้สะท้อนถึงนัยการมีส่วนร่วมและการมอง "ความรู้" และ "ผู้ศึกษา/ผู้ถูกศึกษา" ที่แตกต่างไปจากวิธีการศึกษาแบบเดิม ๆ ที่มีก้นไข่มุมมองของผู้ศึกษา หรือคนนอกในการตั้งโจทย์

นอกจากนี้ยังมีวิธีการศึกษาที่เรียกว่า การวิจัยเพื่อสร้างจิตสำนึก (Conscientizing Research)³⁷ ซึ่งเกี่ยวโยงไปถึงการปลุกจิตสำนึก หรือการเปลี่ยนแปลงสำนึกของผู้ที่มีส่วนในกระบวนการวิจัยนั้นด้วย และที่โดดเด่นขึ้นมาอย่างมากในระยะหลังก็คือ วิธีการศึกษาที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิด Post-modernism เห็นได้จากงานศึกษาแนวนี้ที่เพิ่มขึ้นอย่างมากโดยเฉพาะงานศึกษาวัฒนธรรมร่วมสมัย สื่อสารมวลชน และงานศึกษาที่เกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และสิ่งแวดล้อม วิธีการศึกษาแนวนี้ได้แก่ วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบวงศาวทยา³⁸ การวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse Analysis)³⁹ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร์ ได้กล่าวถึงวิธีการศึกษาแนวนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า ..

“..การวิเคราะห์วาทกรรมแตกต่างไปจากการวิเคราะห์แนวปฏิฐานนิยม และแนววัฒนธรรมชุมชน การวิเคราะห์วาทกรรมมิได้แยกอย่างเด็ดขาดระหว่างสิ่งที่เรียกว่า “ทฤษฎี” กับ “โลกแห่งความเป็นจริง” ระหว่าง “ความรู้” และ “ความจริง” การวิเคราะห์วาทกรรมช่วยให้เราสามารถบันทึก หรือจับภาพทั้งสองนี้ได้พร้อม ๆ กัน และยังช่วยให้เราตระหนักว่า “ความรู้” ที่เป็นทัศนะอันหนึ่ง (perspective) เท่านั้นไม่ใช่ความจริงสูงสุด หรือสัมบูรณ์ ..

³⁷ Inodep Document. Conscientizing Research : a methodological guide. Hong kok : Plough Publications ,1981.

³⁸ รงชัย วินิจจะกุล. วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบวงศาวทยา, 2534.

³⁹ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร์. วาทกรรมกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา , 2542.

..ภารกิจหลักของการวิเคราะห์วาทกรรมประการแรกคือ การแสดงให้เห็นถึงกระบวนการในการสร้างหรือสถาปนาความเป็นเจ้า (hegemony) ของวาทกรรมชุดหนึ่งจนกลายเป็นวาทกรรมหลัก (hegemonic / dominant discourse) ว่ามีรายละเอียด ขั้นตอน ความสลับซับซ้อน เงื่อนไข และความเป็นอย่างไ ประการที่สอง แสดงให้เห็นถึงความแยบยลของอำนาจและการครอบงำที่แฝงมาในรูปของ “ความรู้” และ “ความจริง” เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม รวมไปถึงผลกระทบหรือผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำของภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมชุดนั้น “

วิธีการศึกษาอีกแนวหนึ่งที่เราเริ่มนำมาใช้คือ วิธีการวิจัยแบบเครือข่าย คณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ สำนักงานวิจัยวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นกลุ่มหนึ่งที่น่าสนใจและสนับสนุนวิถีการศึกษาแนวนี้ ทั้งในแง่การสนับสนุนโครงการวิจัยแบบเครือข่าย และการเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับวิธีการวิจัยเครือข่าย หัวใจสำคัญของวิธีการศึกษาแบบเครือข่ายก็คือ

“..การวิจัยแบบเครือข่ายเป็นการระดมความรู้ของคนที่อยู่ในสาขาอาชีพต่าง ๆ มาร่วมทีมเป็นเครือข่ายวิจัย โดยใช้มุมมองทางด้านวัฒนธรรมเป็นกรอบโดยมีบุคคลที่มาจากหลากหลายสาขาและทำงานในหน้าที่แตกต่างกันออกไป .. การวิจัยแบบเครือข่ายนี้จึงเป็นการระดมความรู้จากบุคคลที่อยู่ในสาขาวิชาอาชีพต่าง ๆ เข้ามาร่วมมือกัน เพื่อที่จะเข้าใจประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากการพัฒนาทางด้านต่าง ๆ .. จากกระบวนการของการทำงานแบบเครือข่าย เหล่านี้เองก็คือ การเรียนรู้ซึ่งกันและกันบางคนก็อาจมีประสบการณ์บางเรื่องดีกว่าก็เก็บเอาส่วนดีมาแลกเปลี่ยนกับคนที่ไม่รู้ในบางด้าน ทำให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน”⁴⁰

มิติใหม่ที่สำคัญในแง่วิธีการศึกษาอีกประการหนึ่งคือ การศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยเจ้าของวัฒนธรรม งานศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีเป็นจำนวนมากอีกกลุ่มหนึ่ง ก็คือ ผลงานของปราชญ์ท้องถิ่นเองเช่น พ่อหลวงจอนิ โอดเดชา ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม อาจารย์สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ฯลฯ

⁴⁰ อานันท์ กาญจนพันธุ์. “การพัฒนาแบบเครือข่ายและการวิจัยในมิติวัฒนธรรม” ใน การวิจัยในมิติวัฒนธรรม, บทความงานวิจัย และประสบการณ์นักวิชาการ การแสวงหาแนวทางและทิศทางการวิจัยวัฒนธรรม, อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บก.), คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542 : น. 30-31.

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ปราชญ์ร่วมสมัยและนักวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้เคยเขียนถึงหลักในการพิจารณาเรื่องนี้ไว้ใน "ทฤษฎีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์"⁴¹ ดังความตอนหนึ่งว่า

".. ทฤษฎีสังคมศาสตร์คร่ำคร่าว่า "จุลภาค" มีความสำคัญไม่น้อยกว่า "มหัพภาค" การวิจัยทางสังคมศาสตร์จะให้ความสำคัญแก่จุลภาพไม่น้อยกว่ามหัพภาค.. จุลภาคคือ ภาคเล็ก หรือส่วนปลีกย่อย หลาย ๆ จุลภาครวมกันเป็น "มหัพภาค" คือ ภาคใหญ่หรือภาครวม สังคมขนาดใหญ่มากเท่าใดย่อมประกอบไปด้วยสังคมย่อยๆ สลับซับซ้อนมากขึ้นเป็นเงาตามตัว แต่จะส่วนย่อยย่อมมีโครงสร้างและพลวัตสังคมที่แตกต่างกัน จึงเกิดเป็นวัฒนธรรมย่อยซ้อนอยู่ในวัฒนธรรมใหญ่ อย่างหลากหลาย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ในความเป็นเอกลักษณ์ย่อมมีเอกลักษณ์ประกอบอยู่ด้วยเสมอ ถ้าถือเอาประเทศเป็น "มหัพภาค" แต่ละภาคแต่ละท้องถิ่นก็เป็น "จุลภาค" ลักษณะที่ปรากฏร่วมกันในส่วนมหัพภาคคือ "เอกลักษณ์" ส่วนปลีกย่อยที่แตกต่างกันเป็นความหลากหลายในส่วนจุลภาค คือ "อเนกลักษณ์" .."

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวถึงสถานการณ์และบทบาทของงานศึกษาท้องถิ่นกลุ่มนี้ต่อแวดวงไทยคดีศึกษาไว้ว่า

"..ความเคลื่อนไหวของนักวิชาการกลุ่มนี้ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมโยงภูมิปัญญาของท้องถิ่น.. นั่นก็คือ การใช้ "ภาษา" ของโลกวิชาการสมัยใหม่ซึ่งได้รับมาจากตะวันตก เป็นเครื่องมือในการสื่อสารเนื้อหาที่เป็นวิชาความรู้และภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากอดีต .."

".. คำถามของนักวิชาการกลุ่มนี้เป็นคำถามที่พัฒนาขึ้นมาจากภายในสังคมไทยที่มุ่งจะตอบปัญหาของสังคมไทย .. แม้ว่างานศึกษาเหล่านี้จะกระทำไปโดยไม่ได้ตรวจสอบหรือทำทนายกรอบของท้องถิ่นศึกษาในไทยคดีศึกษาที่นักปราชญ์รุ่นเก่าได้วางเอาไว้แต่อย่างไร แต่ปริมาณของข้อเท็จจริงจำนวนมากเหล่านี้ทำให้กรอบดังกล่าวใช้อะไรไม่ได้ อย่างเห็นได้ชัดเหมือนรองเท้าเด็กที่ไม่มีประโยชน์สำหรับเท้าผู้ใหญ่"⁴²

⁴¹ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. ทฤษฎีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542. น.41

⁴² นิธิ เอียวศรีวงศ์. ท่านอาจารย์สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ในไทยคดีศึกษาและอัตลักษณ์ไทย" ใน พรศักดิ์ พรหมแก้ว (บก.) ที่ทรงคนวัฒนธรรม : รวบรวมบทความทางวิชาการวัฒนธรรมศึกษา , สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540 .

บทสรุป : สูญทศศาสตร์แห่งโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม ช่วงปี พ.ศ. 2542-2543

5.1 เวทีของการสร้างสรรค์องค์ความรู้ทางวัฒนธรรม : ภาพรวมการเปลี่ยนแปลง

นอกจากมิติใหม่ที่เกิดขึ้นในแวดวงการศึกษาวัฒนธรรมในแง่ประเด็นศึกษา มุมมองในการตีความหรือการใช้มโนทัศน์ และวิธีการศึกษาแล้ว การเปลี่ยนแปลงของเวทีการสร้างสรรค์องค์ความรู้ทางวัฒนธรรมซึ่งสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของบริบทของความรู้และเงื่อนไขจำเป็นทางสังคมก็ปรากฏมิติใหม่ที่น่าสนใจและสำคัญยิ่งด้วยเช่นกัน กล่าวคือ

1. สถาบันการศึกษาในฐานะที่เป็นสถาบันหลักสถาบันหนึ่งในการสร้างสรรค์องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมที่ผ่านมาก็ถูกตั้งคำถามด้วยเช่นกันว่า นับแต่ที่วิชาสังคมศาสตร์เริ่มเป็นที่รู้จักในสังคมไทยจบจนปัจจุบันนั้น บริบทของความรู้และการสร้างสรรค์องค์ความรู้เหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปมากที่เห็นได้ชัดเจนได้แก่ เกิดกระแสเรียกร้องความรู้และการสร้างสรรค์องค์ความรู้ที่ติดดิน และรองรับความเป็นจริงของสังคมให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็คือ ภาวะที่สังคมศาสตร์ไม่สามารถสร้างมโนทัศน์ได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง อีกทั้งมโนทัศน์ที่ใช้กันอยู่นั้นก็ไม่สามารถรองรับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นได้ คำที่สะท้อนบรรยากาศวิชาการดังกล่าวได้เป็นอย่างดีก็คือ *ความวังเวงทางวิชาการ*¹ ซึ่ง ศ.นพ.ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้นานมาแล้วว่า

" .. ในการประชุมใหญ่สภาวิจัยแห่งชาติ (ปัจจุบันคือ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ) เมื่อ 15 พ.ค. 2528. ได้มีผู้ที่ลุกขึ้นพูดว่า "ปัญหาของประเทศไทยเกิดจากความวังเวงว่างเปล่าทางวิชาการ" มหาวิทยาลัยก็เป็นแค่รูปแบบเท่านั้น, แต่มีความวังเวงทางวิชาการเป็นอย่างยิ่ง ปัญหาของสังคมไทยมีมาก, ถ้าจับต้นชนปลายไม่ถูกก็ไม่รู้จะช่วยกันแก้ไขอย่างไร พาให้ห่อเหี่ยวหดหู่ ถ้าจับได้ว่าสาเหตุหลักคือการขาดความรู้ ท่านจะมองเห็นช่องทางชัดเจน ไม่ว่าท่านจะอยู่ในฐานะอะไร จะเป็นอาจารย์ เป็นผู้เชี่ยวชาญทำงานส่วนตัว ทำงานเอกชน ท่านอยู่ในฐานะที่จะมีส่วนแก้ไขปัญหาสังคมได้ทั้งสิ้น โดยการให้ความสนใจและสนับสนุนทางวิชาการ เพื่อสร้างปัญญาขึ้นมาในทุก ๆ ส่วนของสังคม "

¹ ศ.นพ.ประเวศ วะสี. "ความวังเวงทางวิชาการ" ใน *ศักยภาพของแพทย์*, กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, มปป.

ถึงวันนี้ก็สิบกว่าปีมาแล้ว บรรยาการการศึกษาในมหาลัยห่างไกลจากความเงิ๊งว้างมากกว่าเดิมสักเพียงไร สถาบันการศึกษาโดยเฉพาะมหาวิทยาลัยจำเป็นต้องทบทวนตัวเองด้วยว่างานศึกษามีใช้น้อยในมหาวิทยาลัยไม่ว่าจะเป็นวิทยานิพนธ์ หรือรายงานวิจัยมีส่วนสนับสนุนให้สังคมได้เข้าใจตัวเองมากขึ้นแค่ไหน ได้เอื้อให้โลกรอบ ๆ ตัวมีความสุขมากขึ้นแค่ไหน หรือได้ช่วยให้โลกที่มีดสว่างขึ้นได้มากขึ้นแค่ไหน นอกเหนือไปจากการเป็นภาพสะท้อนความเติบโตในเชิงปริมาณของมหาวิทยาลัยและวงการอุดมศึกษาไทยแต่เพียงอย่างเดียว แต่มิได้สะท้อนถึงพลังทางสติปัญญาของสังคมโดยรวม

ยิ่งไปกว่านั้นสถานการณ์ความขัดแย้งทางสังคม และปัญหาสังคมทั้งหลายที่ทับถมมายาวนานบนเส้นทางการพัฒนาประเทศในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา กระทั่งมาถึงวิกฤตเศรษฐกิจช่วงปลายปี 2540 นี้มีส่วนอย่างสำคัญในการเรียกร้องให้สถาบันวิชาการต้องปรับตัวและเข้ามามีส่วนในการสะสางคลี่คลายปัญหาของสังคมให้มากขึ้น มหาวิทยาลัยในฐานะที่เป็นสถาบันวิชาการที่เป็นทางการ ซึ่งมีหน้าที่ในการผลิตองค์ความรู้ที่สร้างสรรค์ความรู้ให้กับสังคม ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักว่า ความรู้ของมหาวิทยาลัยนั้นให้คำตอบกับสังคมไม่ได้และเป็นความรู้ที่มีได้เชื่อมโยงกับชีวิตจริงที่ยังมีลมหายใจและเคลื่อนไหวอยู่นอกรั้วมหาวิทยาลัย

ประเด็นที่ต้องใคร่ครวญกันก็คือ ทำอย่างไรให้ความรู้ที่มีชีวิตภายนอกรั้วมหาวิทยาลัยจึงจะกระตุ้นชีวิตของมหาวิทยาลัยได้ และทำอย่างไรมหาวิทยาลัยจึงจะซึมซับความตื่นตัวทางวัฒนธรรมจากข้างนอกเข้ามาได้

นอกจากจะเรียกร้องให้มหาวิทยาลัยยืนอยู่บนความจริงแล้ว ยังเกิดปรากฏการณ์ทางสังคมที่ต้องการ “ความรู้” หลากหลายสาขาวิชามากขึ้นอีกด้วย ด้านหนึ่งก็คือ การเรียกร้องให้มหาวิทยาลัยมีการสร้างสรรค์องค์ความรู้แบบ “ข้ามสาขาวิชา” อีกด้านหนึ่งคือ การเกิดขึ้นและเติบโตของงานด้าน “Cultural Consultancy” โดยบริษัทที่ปรึกษาต่าง ๆ ซึ่งบทบาทในการสร้างองค์ความรู้มากขึ้น โดยเฉพาะในการดำเนินโครงการขนาดใหญ่ เช่น การสร้างเขื่อน รวมถึงการกำหนดนโยบาย ของรัฐในด้านต่าง ๆ เช่น นโยบายด้านการเงินการคลัง

ประเด็นสำคัญที่มหาวิทยาลัยจะต้องพิจารณา คือ **บริบทที่เปลี่ยนแปลงของความรู้** ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างมาก ศ.ดร. ชัยอนันต์ สมุทรวณิช ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้ว่า

“.. ในยุคโลกาภิวัตน์ ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับอำนาจเปลี่ยนแปลงไปจากการที่ความรู้รับใช้อำนาจ มาเป็นสถานะที่ความรู้เป็นอำนาจในตัวของมันเอง และมีอิสระมากขึ้น ..

ภารกิจของ “นักวิชาการ” กำลังได้รับการท้าทายอย่างหนักหน่วงจากการเปลี่ยนแปลงของความรู้ ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า บทบาทหลักของวิชาการและนักวิชาการในอนาคตจะไม่หยุดอยู่ที่การอธิบาย (describe) วิเคราะห์

(analyze) ทำนายและชี้แนะ (predict and prescribe) แต่ต้องให้แรงบันดาลใจ (inspire) กับสังคมด้วย เพราะวิชาการและนักวิชาการซึ่งปรารถนาที่จะเชื่อมโยงองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัย โดยเสนอวิสัยทัศน์ (vision) จะต้องปรับบทบาทจากการเคลื่อนไหวผลักดันการเปลี่ยนแปลงให้เป็นบทบาทในการให้แรงบันดาลใจกับสังคม เพื่อให้ส่วนต่าง ๆ ของสังคมเข้าใจและเต็มใจที่จะปฏิรูปตนเอง..¹

2. การเรียนรู้วัฒนธรรมท่ามกลางปฏิบัติการทางสังคมวัฒนธรรมมีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากบริบทของความรู้และการสร้างสรรค์องค์ความรู้ที่เป็นเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายนี้ทำให้เกิดความตระหนักมากขึ้นทั้งจากภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยว่า การวิจัยและมหาวิทยาลัยมิใช่แหล่งความรู้เพียงแหล่งเดียว ยังมีแหล่งความรู้อื่น ๆ อีกมากซึ่งอาจอยู่ในระบบราชการ ในวงการศาสนา แวดวงปฏิบัติการพัฒนา และวงการพัฒนาภาคเอกชนก็ได้ ซึ่งจากผลการศึกษา ก็จะพบความหลากหลายอันนี้

ขณะเดียวกันการปฏิสัมพันธ์ระหว่างแหล่งความรู้ที่หลากหลายนี้เองที่เป็นบ่อเกิดของการสร้างสรรค์องค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรมที่มีชีวิตชีวา และสัมพันธ์กับชีวิตจริงของโลกสังคมปัจจุบัน เพราะกระแสเรียกร้องและความตื่นตัวต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายที่เกิดขึ้นนั้น มักมิได้เกิดขึ้นจากภายในมหาวิทยาลัยหรือภายในสถาบันวิชาการเอง รวมถึงมิได้มาจากผู้กำหนดนโยบายหรือภาครัฐ แต่มาจากการปะทะและสังสรรค์ทั้งด้านความคิดและวิธีการปฏิบัติในแวดวงการพัฒนา องค์ความรู้และประสบการณ์ที่เกิดขึ้นท่ามกลางปฏิบัติการทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ ได้จุดประกาย ไต้แย้ง และสร้างสรรค์องค์ความรู้ใหม่ ๆ ให้แก่สังคมอย่างมาก การเติบโตขององค์ความรู้และสติปัญญาของสังคมนั้นขึ้นอยู่กับคุณค่าของการวิวาทะ และหากวิวาทะนั้น ๆ เกิดขึ้นในมหาวิทยาลัยไม่ได้ก็ต้องไปเกิดขึ้นที่อื่นเป็นต้นว่า ตามสื่อประเภทต่าง ๆ

3. มิติใหม่ของเวทีการสร้างสรรค์องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมที่โดดเด่นขึ้นมาก็คือ ตลาดทางปัญญาด้านวัฒนธรรม ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางวิชาการที่สำคัญอันหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในช่วงไม่ถึง 10 ปีมานี้พร้อม ๆ กับการเติบโตของสื่อประเภทต่าง ๆ ที่แพร่หลายอย่างมาก “ตลาดทางปัญญา” เป็นเวทีทางวิชาการสาธารณะที่เปิดกว้างสำหรับบทความวิชาการและการโต้ตอบกันระหว่างกลุ่มคนที่หลากหลายทั้งประเด็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ ตัวอย่างของเวทีประเภทนี้ได้แก่ วารสาร นิตยสาร หนังสือพิมพ์ทั้งรายวันและรายสัปดาห์ที่โดดเด่นก็เช่น

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. การเปลี่ยนแปลงกับความรู้ในยุคโลกาวัตต. กรุงเทพฯ: ผู้จัดการ, 2537.

ศิลปวัฒนธรรม มติชน ผู้จัดการ กรุงเทพธุรกิจ เป็นต้น ซึ่งมีรูปแบบงานเขียนทางวิชาการที่แตกต่างไปจากวารสารทางวิชาการที่จำกัดวงแคบอยู่เฉพาะวงนักวิชาการและนักศึกษาแต่ละสาขา โดยเน้นเนื้อหาทางงานเขียนทางวิชาการที่เข้มข้น ดังเช่น วารสารสังคมศาสตร์ วารสารมนุษยศาสตร์ รัฐศาสตร์สาร ฯลฯ

ขณะที่งานเขียนวิชาการในตลาดทางปัญญาไม่เป็นเช่นนั้น มากกว่าความรู้ยังได้ทั้งอรรถรสบันเทิง เป็นวิชาการที่ย่อยได้ เข้าใจได้ เข้าถึงประเด็นร่วมสมัย และที่สำคัญคือ ผู้อ่านมีความรู้สึกที่ว่าไม่ใช่เรื่องไกลตัว ไม่ใช่งานเขียนที่อุดมด้วยศัพท์แสงที่พิลึกพิลั่นเชกเช่นงานวิชาการที่เป็น "ทางการ" จำนวนมาก คอลัมน์นิสต์ที่โดดเด่นและเป็นที่ยอมรับ เช่น นิธิ เอียวศรีวงศ์ ศรีศักร วัลลิโภดม ไมเคิล ไรท์ ที่เริ่มต้นจากศิลปวัฒนธรรม และค่อยขยายไปเขียนที่อื่น ๆ ด้วย หรือ ประเวศ วะสี ชัยอนันต์ สมุทวณิช เกษียร เตชะพีระ และคอลัมน์ข้างน้อยในหนังสือพิมพ์เดอะเนชั่น รวมถึงอีกหลายท่านที่มีหนังสือรวมเล่มบทความวิชาการเหล่านี้ออกมา ซึ่งอาจจะเรียกบุคคลเหล่านี้ได้ว่า "ปัญญาชนสาธารณะ"

คำถามคือ ปรากฏการณ์นี้สะท้อนถึงอะไร และวงวิชาการวัฒนธรรมทั้งในหน่วยงานราชการและมหาวิทยาลัยพิจารณาปรากฏการณ์ทางวิชาการวัฒนธรรมในหน้าหนังสือพิมพ์และนิตยสารเหล่านี้อย่างไร และมีทำอย่างไรต่องานวิชาการรูปแบบนี้อย่างไร จริงอยู่คงจะมีไม่น้อยที่สรุปไปแต่ตอนแรกเพราะเห็นว่าอยู่บนหน้าหนังสือพิมพ์จึงไม่เห็นเป็นวิชาการ หากพิจารณาจากงานวิจัยนี้ ข้อเขียนบนสื่อสาธารณะหลายต่อหลายเรื่อง รวมทั้งวารสารทางด้านนี้ เช่น ศิลปวัฒนธรรมโดยเนื้อหาสาระแล้วเป็นวิชาการเสียยิ่งกว่าผลงานที่มีรูปแบบเป็นวิชาการ เพราะมีความเหมาะสมเจาะตรงประเด็นเข้ากับยุคสมัย และมีพลังในการปฏิบัติการทางสังคมที่ส่งผลในทางปฏิบัติ สามารถสร้างความเคลื่อนไหวให้เกิดขึ้นในสังคมวงกว้างได้ ตัวอย่างที่ชัดเจนและโดดเด่นมากคือ งานของนิธิ เอียวศรีวงศ์ คำถามที่โยงกับไปถึงอาจารย์และนักวิชาการในมหาวิทยาลัยจำนวนมากโดยเฉพาะในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะในเรื่อง "วัฒนธรรม" ก็คือทำไมอาจารย์มหาวิทยาลัยคนอื่น ๆ ถึงไม่เจ็บคมในแง่มุมวัฒนธรรมร่วมสมัย และขาดความปรารถนาบางอย่างในการจับประเด็นทางวัฒนธรรม

ตลาดทางปัญญาทางวัฒนธรรมเช่นว่านี้ไม่จำเป็นต้องถูกล้อมรั้วโดยมหาวิทยาลัย หรือสถาบันที่เป็นทางการ และมีลักษณะที่เรียกว่า "Governance" นั่นคือมีการจัดตั้งขึ้นเอง เติบโตขึ้นเอง กำหนดกันเอง และกำหนดซึ่งกันและกันระหว่างตลาดคือ ผู้ซื้อ / ผู้บริโภคผลงานกับฝ่ายผู้ผลิตผลงาน / ผู้ขาย

4. การสั่งสมประสบการณ์ทางวัฒนธรรม คือ การเดินทางไกล เพราะรากฐานทางวัฒนธรรมที่ของสังคมจะต้องมาจากการสั่งสมประสบการณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งมีใช่เรื่องที่มาวางแผนได้ และไม่ใช่เรื่องที่ใครจะมาบอกว่าเป็นผู้ที่ "รู้ดีที่สุด" ไม่ว่าจะเป็นเหล่าผู้ทรงอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจหรือผู้ทรงภูมิรู้ทางวิชาการก็ตาม หากแต่เป็นเรื่องของการสั่งสมมาจากชีวิตจริงของวัฒนธรรม ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมืเวทีของผู้ที่มีความสนใจร่วมกัน มาถกเถียง แลกเปลี่ยนประสบการณ์ทางวัฒนธรรม เป็นการสั่งสมประสบการณ์ผ่านการเดินทางอันยาวนาน มิติใหม่ทางวัฒนธรรมมิได้เกิดขึ้นด้วยการวางแผนแบบบัพมพ์เขียว ทว่าเกิดจากพลวัตของวงการที่มีปฏิบัติการทางวัฒนธรรม ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กันและกัน และปฏิสัมพันธ์กับโลกในหลายมิติแง่มุม ในหลาย ๆ แวดวง เป็นต้นว่า ปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมไทยเอง หรือวงการไทยศึกษาในต่างประเทศ การสังสรรค์ทางความคิดผ่านเวที หรือสื่อต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสั่งสมประสบการณ์ทางวัฒนธรรม ศ.ดร. เจตนา นาควัชระ ได้แสดงทัศนะที่น่าสนใจเกี่ยวกับประเด็นนี้ไว้ว่า

" .. การวางแผนนโยบายทางการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่เราจะต้องทำด้วยความสุขุม "Cultural Revolution" เป็นเรื่องของคนเขลา เราควรคิดถึง Cultural Evolution มากกว่า เราต้องค่อยๆ ปฏิรูปสังคมไปทีละเล็กละน้อย เราต้องปรับองค์ประกอบต่างๆ ให้สมดุล การปฏิรูปวัฒนธรรมจะทำจากจุดใดจุดหนึ่งไม่ได้ จริงอยู่เราจะต้องมีนโยบายกว้าง ๆ ที่แน่ชัด และเราจะต้องมีศูนย์ประสานงาน แต่เราจะต้องส่งเสริมให้เกิดความตื่นตัวในทางวัฒนธรรมด้วยการกระจายงานด้วยการแบ่งงานกันทำในท้องถิ่นต่างๆ ตามสายงานต่างๆ เราต้องส่งเสริมวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น และส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างท้องถิ่นต่าง ๆ " ¹

5.2 วิฤตทางวัฒนธรรมท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ : ข้อพิจารณาบางประการ

ประเทศไทยเราได้ผ่านความพยายามพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนมา 40 ปีเศษแล้ว เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงการขยายตัวทางเศรษฐกิจในภาพรวม ทุกฝ่ายเห็นตรงกันว่าประสบความสำเร็จ ต่างประเทศกล่าวขวัญถึงการขยายตัวทางเศรษฐกิจของไทยสูงเป็นประวัติการณ์ระยะหลังสงครามอ่าวเปอร์เซีย และการรัฐประหารโดย รสช. แม้เศรษฐกิจไทยจะไม่ขยายตัวมากเท่าที่เคย แต่ก็ยังขยายตัวคึกคักอยู่ อินโดจีนยุคหลังสงครามเย็นดูจะเปิดทางให้เศรษฐกิจไทยกลายเป็นศูนย์กลางของเศรษฐกิจและการสื่อสารของภูมิภาค ความเกี่ยวโยงใกล้ชิดกับ

¹เจตนา นาควัชระ. ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2539, น.209.

เศรษฐกิจโลกได้เพิ่มมิติสำคัญแก่การขยายตัวทางเศรษฐกิจ แต่อย่างไรก็ดีในด้านการกระจายรายได้และในด้านการพัฒนาชุมชนก็เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นปัญหา ในห้วงเวลาที่ผ่านมามีบางท้องถิ่นในเขตเมืองใหญ่มีความคึกคักฟูมฟายทางเศรษฐกิจ แต่ชุมชนหมู่บ้านในชนบทมากหลายกลับตรงกันข้ามตกอยู่ในภาวะฝืดเคืองยากแค้นและแม้กระทั่งบางแห่งแตกสลาย ท้องถิ่นไม่อาจเป็นแหล่งประกอบอาชีพของคนส่วนใหญ่ได้ ชาวชนบทจำนวนมากต้องหางานทำในต่างถิ่น กลายเป็นแรงงานอพยพทั้งพ่อ แม่ และไม่เว้นแม้แต่เด็ก ประกอบกับกระแสวัฒนธรรมบริโภคนิยมได้แพร่กระจายออกไปผ่านสื่อต่าง ๆ ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่อิทธิพลของวิถีบริโภคจากเมืองย่อมแพร่ตามไปโดยง่าย ผู้คนมีโอกาสรับสื่อโฆษณาเหมือนกัน ขณะที่โอกาสในการหาเลี้ยงชีพมิได้ดีขึ้น

5.2.1 ที่มาแห่งปัญหา: มุ่งแต่เศรษฐกิจเฉพาะส่วนโดยละทิ้งรากแก้วแห่งวัฒนธรรม

ภาพซ้อนระหว่างความเจริญและความเสื่อมระหว่างเศรษฐกิจกับสังคมและศิลปวัฒนธรรมนี้อาจดูเป็นภาพวาดที่เด่นตา แต่ในโลกความเป็นจริงภาพหนึ่งที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดหรือแม้แต่อาจได้ประโยชน์โดยตรงจากอีกภาพหนึ่ง

หากพิจารณาโดยใจเป็นกลางแล้ว ภาพซ้อนของการพัฒนานั้นปรากฏอยู่ทุกปริมณฑลของชีวิต กล่าวคือ ส่วนกลางมีความเจริญ แต่หัวเมืองย่าแย่ เขตเมืองเจริญ แต่หมู่บ้านวิฤต เศรษฐกิจขยายตัวแต่สังคมระส่ำระสาย ศิลปวัฒนธรรมกลายเป็นเพียงอะไหล่และเครื่องประดับ แกะกิจการค้าขาย ภาพซ้อนความคึกคักคู่กับความห่อเหี่ยวปรากฏเป็นภาพแห่งความขัดแย้งและรุนแรง เศรษฐกิจที่คึกคักในบางท้องที่ เช่น ในเขตเมืองก็เพราะอีกท้องที่หนึ่ง (ชนบท) มีการส่งทรัพยากรและสมองไหลมาช่วย

การขยายตัวของเศรษฐกิจโดยอาศัยตลาดโลกมาตลอดนั้น ชาติรากแก้วทางวัฒนธรรมของสังคมเราเอง สังคมเศรษฐกิจที่มีการแข่งขันสู่ความสำเร็จ โดยไม่สนใจว่าใครใช้วิธีการเช่นใด จุดที่สังคมเน้นคือให้ได้ชัยชนะเหนือผู้อื่น ไม่ว่าวิธีการให้ได้มาซึ่งชัยชนะจะชั่วร้ายอย่างไรก็ไม่ใส่ใจ ค่านิยมของผลสำเร็จกลับกลายเป็นชั่วตรงกันข้ามกับหลักจริยธรรมไป ในสภาพเช่นนี้เองที่ทำให้การรวนเรทางศีลธรรม ปรากฏดาษดื่นในวงการเศรษฐกิจ วงการเมืองและสังคมในทุกอาชีพ แม้แต่องค์กรซึ่งต้องคอยกำกับและนำกฎหมายไปปฏิบัติกลับกลายเป็นตัวปัญหาเสียเอง บ้านเมืองจะเน้นแต่เงิน อำนาจ และความสำเร็จ สำหรับคนที่ด้อยโอกาส บ้านเมืองดูไม่มีชื่อมีแปขาหลักประกันที่มั่นใจ สภาพเช่นนี้ก่อความสับสนและสั่นคลอนความมั่นคงต่อบรรทัดฐานสังคมและระบบวัฒนธรรมอย่างสืบเนื่อง

5.2.2 อาการและนิยามแห่งวิกฤต

ภาวะวิกฤตสังคม วัฒนธรรม กำลังก่อตัวและประทุเป็นปัญหาแก่สังคมเป็นระยะหากไม่ ทบทวนให้ถ่องแท้ก็จะเป็นการปล่อยให้ความหายนะคือคลื่นใต้น้ำโผล่เข้ามา ถ้าหากการพัฒนา ประเทศยังดำเนินไปในทิศทางเดิมที่ห่วงใยแต่ตัวเลขการลงทุน แต่ไม่ใส่ใจทิศทางสังคมวัฒนธรรม เช่นนี้ แม้ในกาลต่อไปเศรษฐกิจส่วนรวมของประเทศจะขยายตัวจำเริญจนกลายเป็นอุตสาหกรรม แต่ก็น่าหวาดหวั่นว่าสภาพปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรม จะทวีความหนักหน่วงและรุนแรงมากขึ้นจนสุดเยียวมาได้

1. อาการของวิกฤตที่เห็นเป็นปรากฏการณ์เป็นตัวอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมเช่น

- 1) พ่อแม่ พี่น้อง ขายลูกหลานของตนด้วย "มูลค่าสูง" ทางเศรษฐกิจ
- 2) การขายวัฒนธรรมเพื่อรายได้ เพื่อกำไรอย่างสุด ๆ
- 3) ข้าราชการระดับตัดสินใจในกรมตำรวจและในกระทรวงศึกษาธิการมีการซื้อ ตำแหน่ง
- 4) การขายทรัพยากรเพื่อมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างไม่คำนึงถึงพื้นฐานชีวิตของคน รุ่นนี้และรุ่นต่อไปที่จะถูกระทบ
- 5) ผู้คนพากันชินชากับการซื้อขายชีวิตของเพื่อนร่วมชาติหรือเพื่อนร่วมโลก รวมทั้ง เฉยเมยต่อภัยที่เกิดแก่ชีวิตของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันจนไม่เห็นเป็นปัญหาเดือดร้อน

โดยการขายสิ่งเหล่านี้ได้ขาดการให้คุณค่าของชีวิตคนโดยสิ้นเชิง เช่น ขายลูก ขาย ประเวณีให้แก่นักท่องเที่ยวหรือการทำลายป่าไม้โดยไม่คำนึงถึงคนในป่าว่าจะมีชีวิตอยู่ได้อย่างไร ตัวอย่างอื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นกระแสคิดเกี่ยวกับอรรถประโยชน์นิยมและการแบ่งส่วนคิดเช่นนี้เช่น

เมื่อเกิดกรณีพบสารหนูจำนวนมากบริเวณนาทุ่ง แดบอำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัด นครศรีธรรมราช ผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหามุ่งปิดข่าวเพราะเกรงว่าจะขายกุ้งไปต่างประเทศไม่ได้ แต่ไม่ได้คำนึงถึงว่าผู้บริโภคหรือประชาชนผู้ที่อาศัยอยู่แถบนั้นจะได้รับการดูแลสุขภาพ อย่างไร จะเกิดผลกระทบและอันตรายอย่างไร โดยป้องกันไม่ให้สาธารณชนทราบข่าวแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงปัญหาความคิดที่ว่าชีวิตสุขภาพของประชาชนไม่สำคัญเท่ากับการส่งออกกุ้ง กูลาดำ

หรืออย่างกรณีตัวอย่าง เลาด้าแอร์ตงที่จังหวัดสุพรรณบุรี สื่อมวลชนและภาครัฐลงโทษ ว่าคนในสังคมนั้นเลวทำให้ประเทศไทยขายหน้าชาวโลก แต่ไม่ได้มองถึงว่าเกิดวิกฤตในระบบคิด ของสังคมที่เห็นคุณค่าของเงินตราและความโลภ เนื่องจากถูกกระแสการพัฒนาแบบอรรถ ประโยชน์นิยมครอบงำจนทำให้มีสภาพเช่นนี้

หรือกรณีโรงแรมโรแยลพลาซ่าถล่มที่โคราช มีผู้นำในวงการเมืองของประเทศกล่าวว่า ชาวอย่างนี้จะทำให้ต่างประเทศมาลงทุนในไทยน้อย ทั้ง ๆ ที่ตอนนั้นยังไม่ทราบเลยว่ามีคนอยู่ ได้ชากตึกพังและก็มีได้แสดงความสนใจใคร่ทราบ

2. ความหมายแห่งวิกฤต

คำว่า วิกฤต มีความหมาย 2 นัย นัยแรกเป็นคำที่ใช้ในภาษาทั่วไป ซึ่งแปลว่า ปัญหา หรือสภาพปัญหา ส่วนนัยที่สองเป็นนัยทางวิชาการ

คำว่า วิกฤตนั้นในภาษาไทยตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525) หมายถึง "เวลาหรือเหตุการณ์อันอันตรายที่อยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ ขึ้นแตกหัก จะไปทางดีหรือทางร้าย ก็ได้เช่น การเจ็บป่วย" การเมืองหรือการเศรษฐกิจ ถ้าผ่านพ้นไม่ได้ก็ยอมถึงแก่ชีวิต หากผ่านพ้นไปได้ก็ยอมก้าวหน้ารุ่งโรจน์ไป คำว่า วิกฤตการณ์ หมายถึง เหตุการณ์อันวิกฤต การแปลคำ ตามพจนานุกรมนี้เป็นกึ่งกลางระหว่างวิชาการทางการพัฒนากับวิชาการด้านภาษา

ในทางวิชาการสังคมศาสตร์ในตะวันตก มโนทัศน์คำว่า วิกฤตการณ์ (Crisis) ยังไม่มี สถานภาพทางทฤษฎีชัดเจน¹ แต่ก็มีการใช้ให้หมายถึงจุดหัวเลี้ยวหัวต่อ ณ ที่กระบวนการไม่หวน กลับอีก ทำให้การเปลี่ยนแปลงโดยพื้นฐานเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุด วิกฤตจึงเป็นห้วงของการเปลี่ยนแปลงของสังคมหรือเศรษฐกิจหรือการเมือง

คำว่า วิกฤตในภาษาจีนและญี่ปุ่นนั้น เขียนด้วยอักขระจีนเดียวกัน ประกอบด้วยตัว อักขร 2 ตัว ซึ่งตัวอักษรแรก 危 แปลว่า "อันตราย" หรือ "ความเสี่ยง" และตัวอักษรที่สอง 機 แปลว่า "โอกาส" คำว่าวิกฤตจึงมีนัยของความหมายทั้งความเสี่ยงและโอกาสด้วย

5.2.3 มิติแห่งความเข้าใจและเหตุปัจจัยแห่งวิกฤต

ภายหลังเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงต่าง ๆ ก็มักมีคนไม่น้อยยกกล่าวถึงเหตุการณ์เหล่านี้ว่าเป็น บทเรียน ข้อที่น่าสนใจคือ สังคมไทยมีความสนใจและพยายามเรียนรู้บทเรียนเหล่านี้แล้วเพียงไร ประเด็นสำคัญที่สุดก็คือ เรามีวัฒนธรรมในการแก้ปัญหาแบบปิดสวะอย่างขาดการยอมรับการ เผชิญปัญหาอย่างตรงไปตรงมา ประเทศเราแม้มีเศรษฐกิจรุ่งเรือง แต่ก็หวังว่าจะเป็นประเทศที่ ไร้เกียรติภูมิแห่งวัฒนธรรมที่ทอดทูนศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์

หากเรามุ่งพัฒนาต่อไปโดยไม่ทบทวนทิศทางแล้ว อีกไม่นานก็น่าจะวิกฤตจนสุดจะ เยียววายเป็นแน่ เพราะละเลยการพัฒนาด้านสังคม คุณค่าของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ

¹ "Crisis" by Hauke Brunkhorst. William Outhwaite and Tom Bottommore, eds.. *The Blackwell Dictionary of Twentieth Century Social Thought*, Oxford, U.K. : Blackwell, 1994,p.126-129.

มนุษย์ และมนุษย์กับสังคม ที่มีรากฐานในวัฒนธรรมพื้นบ้านไทยถูกทิ้งขว้างและเหยียบย่ำเช่นนี้ แม้จะเป็นผลได้ที่ฟูฟ่าน่าตื่นตาตื่นใจในระยะสั้น แต่ในระยะยาวแล้วก็ย่อมเป็นอุปสรรคกับการพัฒนาที่ยั่งยืน แม้เศรษฐกิจจะขยายสูงแต่ไม่มีความหมายของความเป็นมนุษย์ที่ต้องอยู่ร่วมกับ มนุษย์และธรรมชาติ

1. วิกฤตวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ

วิกฤตทางวัฒนธรรมและศิลปะดังกล่าว ปรากฏให้เห็นในลักษณะต่าง ๆ ที่สำคัญได้แก่

- 1) วัฒนธรรมถูกนำไปปรับใช้ตลาด ธุรกิจ และบริโภคนิยมแต่เพียงด้านเดียว แต่บทบาทด้านจรรโลงจิตใจและความสุนทรีย์ของวัฒนธรรมนั้นถูกลดทอนไปสิ้น
- 2) การแสวงหาประโยชน์จากหญิงและเด็ก
- 3) การย่ำยีธรรมชาติและสภาพแวดล้อม มองเห็นเพียงในแง่ของวัตถุดิบ สินค้าการ ท่องเที่ยวก็มีได้เป็นพลังสร้างสรรค์เท่าที่ควรแต่เป็นเพียงวิธีการเสพสุขของผู้เที่ยว
- 4) ไม่เคารพสิทธิมนุษยชนผู้อื่น มีอคติต่อกลุ่มชนต่างเชื้อชาติศาสนาวัฒนธรรม
- 5) ใช้อำนาจนิยมและความรุนแรงในการแก้ปัญหา ไม่จริงจังต่อการกระจาย อำนาจ ขาดการปฏิรูปวัฒนธรรมการบริหาร การครอบงำท้องถิ่นโดยวัฒนธรรม การเมืองแบบรวมศูนย์ ไม่เคารพประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 6) การละเมิดต่อสิทธิชุมชน และต่อทรัพย์สินสาธารณะ
- 7) การสื่อสารด้านเดียว และการรวมศูนย์ของการสื่อสารมวลชนอยู่ในส่วนกลาง
- 8) ความอ่อนแอของสถาบันครอบครัว
- 9) ความอ่อนแอของสถาบันศาสนา

2. สาเหตุของวิกฤตสังคมวัฒนธรรม

หากลองพิจารณาถึงสาเหตุของวิกฤตได้แก่

1) การเร่งผลเลิศต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและธุรกิจโดยขาดมิติทางวัฒนธรรม การพัฒนาเศรษฐกิจจะเป็นตัวหลักแห่งการนิยามเห็นการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ภายใต้กระแสความคิด และกระแสนโยบายเช่นนี้ การพัฒนาจึงกลายเป็นการพัฒนามิติเดียว (one-dimensional) เป็น กระแสแบบแยกส่วน เป็นกระแสรวบประโยชน์นิยมและเป็นกระแสที่ไม่สมดุล มองไม่เห็นคุณค่าของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ

จริงอยู่มีการยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่าการพัฒนาประเทศไท่ที่ผ่านมานั้นแต่ด ด้านเศรษฐกิจแต่ขาดมิติวัฒนธรรมกัน หรือในหลายกรณีกระทั่งมีการชี้ถึงการพัฒนาที่ประเทศกำลัง เผชิญกับวิกฤตวัฒนธรรม แต่อย่างไรก็ดีหลายต่อหลายครั้งมักจะมีการชี้ว่าเป็นเพราะการรุกราน

จากต่างประเทศ และมีการประนามกระแสโลก (globalization) ว่าเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้วัฒนธรรมและศิลปะไทยเสียหาย โดยมีได้ใส่ใจปัญหาที่เกี่ยวข้องที่มาจากภายในและกระบวนการทำในการรับกระแสจากภายนอก กลายเป็นการโยนความผิดว่าเป็นเพราะกระแสวัฒนธรรมต่างชาติไหลบ่าเข้ามารวดเร็วเกินไป การกล่าวเช่นนี้แม้จะดูว่าถูกต้องแต่ก็อาจสามารถพิจารณาได้ว่าเป็นการมองเพียงด้านเดียวที่ฉาบฉวยเกินไป แท้ที่จริงตัวอย่างในยุคจะเป็นนิคส์โดยไม่ทันนึก อันเป็นภาวะการพัฒนาที่ผู้คนตั้งใจได้ปล้ำกันจนขาดสติจนกลายเป็นความประมาทต่างหากที่เป็นตัวปัญหา การพัฒนาที่คึกคักพุ่มพวยจนขาดพร่องในสำนึกถึงรกรากทางวัฒนธรรมของตน เมื่อปล่อยปลดละเลยมิติวัฒนธรรมไปนาน ทั้งผู้นำและประชาชนจำนวนไม่น้อย จึงเกิดอาการขาดความมั่นใจ ขาดความมั่นคงและเคารพตนเองไป จนเกรงว่าการวิพากษ์วิจารณ์ตนเองจะเป็นความอ่อนแอ และการปล่อยปลดละเลย อันเป็นอาการประมาท ไม่ใส่ใจต่อสภาวะไฟลุ่มซอนจากความวุ่นวายทางศีลธรรม และการรุกรานของวัตถุนิยมและสุขนิยมเหนือศาสนธรรมยิ่งทำให้ภาวะวิกฤตเด่นชัดขึ้น

2) การมุ่งแต่การแข่งขันกับตลาดโลก (global competitiveness) มองจำเพาะแต่ด้านของเศรษฐกิจอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีทันสมัย เล็งผลเลิศต่อผลที่จะได้รับจากกระแสโลก โดยเข้าใจเพียงในแง่ของโลกานุวัตร ซึ่งแปลว่าการปรับตัวตามโลก (อนุวัตร = ตาม) การไม่อาศัยสติและปัญญาดั้งเดิมเป็นตัวตั้ง ทำให้หันไปยึดเอาสังคมอุตสาหกรรมตะวันตกหรือญี่ปุ่นและเกาหลีเป็นแบบอย่างไม่ใส่ใจต่อโอกาสของสังคมชนบทที่มีชีวิต และอาชีพด้านการเกษตรอย่างจริงจัง มองข้ามคุณค่าของสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นที่จะต้องสืบเนื่อง ทำให้เกิดทัศนคติเห็นชนบทและเกษตรกรเป็นเครื่องถ่วง และจำกัดโลกทัศน์ความคิดให้แคบลง โดยไม่พิจารณาทางเลือกอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับท้องถิ่น

3) มิฉะพินธิษฐิทางวัฒนธรรม ได้แก่ ความอ่อนแอคับแคบทางวัฒนธรรม และขาดความกล้าหาญทางจริยธรรม ในด้านความอ่อนแอทางวัฒนธรรมนั้น ก็เนื่องมาจากความเข้าใจคับแคบต่อปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอื่นๆ ในโลก มีหน้าซำยังมีลักษณะครึ่งๆ กลางๆ ทางจริยธรรม กล่าวคือ ทั้งที่บุคคลใช้วิถีทางที่ไม่ถูกต้องก็ยังคงยอมรับยกย่องผลลัพธ์ทางวัตถุและทรัพย์สินเงินทอง จนกลายเป็นการทำลายบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม

4) ขาดความเข้าใจสาเหตุของปัญหาและทางแก้ไขในระดับโครงสร้างและสถาบัน มีสาเหตุปัญหาจำนวนมากที่มีได้เป็นเรื่องความบกพร่องเฉพาะตัวบุคคล อีกประการหนึ่งมีคนจำนวนมากที่มีได้แก้ปัญหาโดยเจตนา แต่เป็นเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ประเด็นสำคัญจึงเป็นเรื่องของระบบและโครงสร้างที่ก่อปัญหา เช่น

- ระดับของ "ภาวะบังคับ" ต่อการเป็นโศกณีสืบเนื่องมาจากภาวะการพัฒนาสังคมชนบทหลายแห่งไม่มีโอกาสทำงานอื่น ไม่มีงานด้านอุตสาหกรรม ประชาชนมีระบบการศึกษาไม่สูง และช่องทางแคบจนประชาชนบางกลุ่มไม่มีทางเลือก
- การแพร่หลายแก่คนทุกเพศทุกวัยของหนังสือลามก โรคเอดส์ ยาเสพติด โดยขาดการกำกับควบคุมอย่างจริงจังถึงรากเหง้าความต้องการในหมู่ผู้เสพ
- ความเข้าใจของสังคม และสื่อมวลชนต่อ "ปัญหาวิกฤตทางวัฒนธรรม" ต่าง ๆ ในทัศนะของทุนนิยมธนาธิปไตย และทางออก
- ความเข้าใจของสังคมต่อปัญหาคอร์รัปชันและข้อราษฎร์บังหลวงที่ยังเน้นมุมมองกับคุณธรรม ศีลธรรมของบุคคลและมีมิติด้านกฎหมายมากกว่า ไม่พิจารณาปัจจัยด้านโครงสร้างสังคมและมุมมองเชิงสถาบันเลย

5.2.4 มิจฉาทิษฐิในทรรศน์วัฒนธรรมกลายเป็นจุดอ่อนในการคิดหรือทัศนะต่อวัฒนธรรม

มิจฉาทิษฐิในที่ทรรศน์วัฒนธรรมกลายเป็นจุดอ่อนในการคิดหรือทัศนะต่อวัฒนธรรมที่สำคัญในช่วงที่ผ่านมาคือ

1. บางกลุ่มมีทัศนะมองเห็นวัฒนธรรมเป็นอุดมคติเหนือความเป็นจริง นักวิชาการบางคนถือว่าความเป็นไทยนั้นมีแก่นแท้คงตัว (essentialism) ที่เป็นอกาลิโก (timelessness) การรับรู้และความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องสืบเนื่องมาจากวิกฤตจิต ผู้เกี่ยวข้องกับปัญหาไม่ว่าบางส่วนในภาครัฐและเอกชน รวมทั้งสื่อสารมวลชนบางส่วนไม่กระจ่างชัด เมื่อเกิดมีประเด็นปัญหาขึ้นจะมองเฉพาะปรากฏการณ์ที่เกิด แต่ไม่พยายามทำความเข้าใจไปที่มาของปัญหานั้น ๆ บ่อยครั้งจึงแสดงอาการตื่นตระหนกทางวัฒนธรรม (moral panics)¹ ด้วยเห็นว่าตัวของวัฒนธรรมความเป็นไทยกำลังถูกคุกคาม ดังนั้นภายใต้อิทธิพลแนวความคิดเพียงกระแสเดียวเมื่อปัญหาเกิดขึ้นคือมุ่งแต่จะสั่งสอนด้วยวัฒนธรรมไทยแบบอุดมคติ (Ideal Culture) ซึ่งแฝงด้วยข้อสมมติเอาว่าวัฒนธรรมไทยหรือความเป็นไทยนั้นเป็นภาพนิ่งที่มีความมั่นคง ไม่เปลี่ยนแปลง และคงตัวชั่วนิรันดร์กาล ตัวอย่างที่มักปรากฏให้เห็นเช่น การรณรงค์เรื่องสถาบันครอบครัว หรือ "ครอบครัวเข้มแข็ง" ของหน่วยงานบางแห่ง

2. การคิดแบบเหมารวม บางกลุ่มมีทัศนะต่อวัฒนธรรมตะวันตกว่าทำลายวัฒนธรรมตะวันออก (มองแบบเหมารวม) เสือนว่าตะวันตกนั้นไม่มีส่วนบวกที่อาจเลือกสรรหรือปรับปรุงยุคที่ได้เลย และตะวันออกนั้นไม่มีส่วนลบที่อาจต้องการปรับปรุงแก้ไขหรือชำระสะสาง

¹ ผู้สนใจโปรดอ้างอิง Kenneth Thompson, *Moral Panics*, London: Routledge, 1998.

แท้ที่จริงสิ่งที่เราไม่อาจปฏิเสธได้ง่าย ๆ ได้แก่ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่หลายส่วน หรือหลักสิทธิมนุษยชนที่ได้กำหนดขึ้นมาร่วมกันกับโลกตะวันตกก็มีอยู่ชัดเจน และในอีกด้านหนึ่งมรดกแห่งอำนาจนิยมและระบบอุปถัมภ์ รวมทั้งการอิงความสัมพันธ์ส่วนตัวมากกว่าหลักการที่มีมาจากประวัติศาสตร์ก็ดี

3. กรณีที่คณะบุคคลในสถาบันนิติบัญญัติของประเทศเรา¹ เคยมีบันทึกจดหมายเวียนระบุความวิตกกังวลต่อการที่ผู้คนสนใจใช้ ค.ศ. 2000 ในช่วงไม่นานนี้แสดงถึงการยอมรับการรุกรานทางโลกาภิวัตน์ของตะวันตก ดังเหตุผลที่อ้างในจดหมายดังนี้

" ตามที่ในปัจจุบันได้มีหน่วยราชการหลายแห่งทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นได้ใช้เลขศักราช 2000 กันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการตั้งชื่องานหรือกิจกรรมหรือการประชาสัมพันธ์ เช่น "ไอที 2000" "มหกรรมการศึกษา 2000" "งานสังสรรค์โรงเรียนวัด.....2000" "การแข่งขันกีฬา.....จังหวัด.....2000" ชื่อรายการวิทยุและโทรทัศน์ก็มักต่อท้ายด้วยเลข 2000 เป็นต้น การกระทำเหล่านี้พิจารณาได้อาจจะเป็นการรุกรานต่อวัฒนธรรมของชาติไทย ทำให้ประชาชนชาดสำนึกและละเลยทอดทิ้งเอกลักษณ์ของชาติ เพราะการใช้เลขบอกศักราชเป็นเลขปีพุทธศักราชเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญประการหนึ่งของชาติไทย"

".... ในขณะที่ที่กระแสวัฒนธรรมต่างชาติได้ครอบงำกิจกรรมทุกด้านของภาคเอกชนจนมีการใช้เลขศักราช 2000 เกือบทั้งหมดอยู่แล้ว เมื่อหน่วยราชการละทิ้งหลักและธรรมเนียมปฏิบัติมาร่วมใช้เลขศักราช 2000 ด้วยอย่างแพร่หลาย จึงเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้ประชาชนทั่วไปเกิดความเข้าใจว่า แม้แต่กิจกรรมของหน่วยราชการเองก็ยอมรับเลขศักราช 2000 แล้ว ย่อมจะส่งผลกระทบต่อเอกลักษณ์ของไทยจนกลายเป็นปัญหาที่จะแก้ไขได้ยาก"

4. ทวิทัศน์ (dichotomy) ได้แก่วิธีการคิดแบบขาว-ดำ หรือ แยกขั้ว เช่น บางกลุ่มชื่นชมวัฒนธรรมตะวันตก หรือไม่เช่นนั้นก็ชื่นชมวัฒนธรรมตะวันออก มีนักวิชาการผู้วางแนวนโยบายการพัฒนาประเทศของเราจำนวนมากที่ครั้งหนึ่งก็เคยยึดถือการพัฒนาตามแบบตะวันตกรวมทั้งพัฒนาค่านิยมของตนให้เป็นตามแบบตะวันตกเป็นทิศทางที่พึงประสงค์มานาน ต่อมาก็กลับหันมาต่อต้านแบบตะวันตกหันมาเชิดชูแบบตะวันออก หรืออย่างดีก็หันมาหาความเป็นไทยที่พึงประสงค์ แกว่งไปแกว่งมาระหว่างสองขั้วจากยกย่องตะวันตกแบบเหมารวมมาเป็นตะวันออก

---

¹ประธานกรรมการศิลปะและวัฒนธรรมของสภาผู้แทนราษฎรได้มีหนังสือเวียนเรื่องขอให้กำชับหน่วยงานราชการทุกแห่งใช้เลขศักราชเป็นเลขปีพุทธศักราช ที่ 1157/2543 ลงวันที่ 9 มีนาคม 2543 ถึงรัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัย

หรือความเป็นไทยแบบเหมารวม ปัญหาข้อนี้อยู่ที่การมองโลกแบบขาว-ดำ ซึ่งไม่อาจสอดคล้องกับพลวัตของการเปลี่ยนแปลงและความซับซ้อนหลากหลายของสังคมวัฒนธรรมในโลกได้เลย

จุดอ่อนของวิธีคิดดังกล่าวนี้อาจพิจารณาได้ว่ามีที่มาจากพื้นฐานวิธีคิดคล้ายคลึงกับที่พวกนักปรัชญาเรียกกันว่าความคิดปฏิบัติแบบแยกขั้ว (binary opposition) แนวคิดนี้มองเห็นว่าสิ่งสองสิ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในแง่ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกันและต่างก็ไม่มีส่วนใด ๆ ที่คล้ายคลึงหรือร่วมกันบ้างแม้แต่น้อยนิด (mutually exclusive) ความคิดหรือคตินี้ถือเป็นศัพท์พื้นฐานที่สำคัญในสำนักคิดแนวโครงสร้างนิยม (structuralism) เราอาจยกตัวอย่างคู่ปฏิบัติดังกล่าวนี้ได้เช่น ความเป็นชาย-ความเป็นหญิง ความร้อน-ความเย็น บน-ล่าง สีดำ-สีขาว และตะวันออก-ตะวันตก เป็นต้น

วลีนี้ปรากฏอย่างเป็นระบบชัดเจนที่โคลดด์ เลวี สเตราส์ (Claude Lévi-Strauss) นักมานุษยวิทยาสำนักโครงสร้างนิยมชาวฝรั่งเศสใช้อธิบายในผลงานเมื่อครั้งที่เขาพรรณาดังนิทานปรัมปรา (myths) ในหมู่ชาวอินเดียนแดงพื้นเมืองหลายเผ่า ในการศึกษาวิเคราะห์ตำนานต่างๆ ซึ่งเล่าขานกันมานั้นเขาพบว่ามีความขัดแย้งที่เป็นสัตว์ เช่น กบกับงู สัตว์แต่ละชนิดมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงต่างๆ และความสัมพันธ์เหล่านั้นก็สามารถวิเคราะห์ตามลักษณะของสัตว์ว่าเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นต้นว่า สัตว์ เช่น กบก็เป็นตัวแทนของความหมายชุดหนึ่ง

จากการพรรณาดังข้างต้นสรุปเป็นหลักเกณฑ์ได้ว่าการพรรณาเรื่องปรัมปราทั้งหลายมีองค์ประกอบหนึ่ง เราก็จะพบอีกคู่หนึ่งที่มีบทบาทควบคู่กันไป หลักปฏิบัติแบบแยกขั้วนี้มีอยู่ในเรื่องเล่าขานปรัมปราทั้งหลาย จนกล่าวกันได้ว่าสิ่งนี้เป็นปัจจัยสากลในการสร้างเรื่องเล่าทั้งหมด เลวี สเตราส์ตั้งคำถามว่าทำไมจึงเป็นอย่างนี้ เขาเองก็ให้คำตอบว่า ความคิดปฏิบัติแบบแยกขั้วที่สร้างขึ้นมาจากเรื่องราวยุคโบราณต่างๆ นั้น สะท้อนถึงแนวทางอันเป็นวิถีแห่งจิตใจของมนุษย์อันรวมไปถึงการบ่งบอกโครงสร้างพื้นฐานของภาษา และความนึกคิดของมนุษย์

การอ่านและการตีความเป็นไปในโลกสังคมและวัฒนธรรมโดยยึดหลักปฏิบัติแบบแยกขั้วนี้ มักจะมีข้อสมมติรองรับอยู่ว่าสิ่งนี้เป็นหลักเกณฑ์ที่สำคัญสูงสุดและก็เป็นหลักเกณฑ์อันเป็นสากล ความหมายต่างๆ ที่ผู้คนในสังคมสร้างขึ้นมาจาก เช่น ความแตกต่างวัฒนธรรมตะวันออก-ตะวันตก ความเป็นไทย-ความเป็นสากล (ฝรั่ง) ความเป็นชาย-ความเป็นหญิง ต่าง ๆ ก็เข้าใจได้ในแนวทางหรือกรอบของคู่ขัดแย้ง ความหมายสิ่งๆ ที่พบนั้น ๆ เป็นในเชิงปฏิบัติต่อกันเสมอ ที่สำคัญคือ การยึดถือเป็นหลักตายตัวไปว่า ความขัดแย้งนั้นย่อมเป็นลักษณะเป็นการถาวร โดยมีนัยความหมายต่อไปอีกว่า ความหมายที่ชอบที่ควรนั้นมีแต่สร้างขึ้นโดยหลักของคู่ปฏิบัติเท่านั้น

ความคิดปฏิบัติแบบขัดแย้งดังกล่าวนี้ นับเป็นหลักสำคัญของสำนักทฤษฎีและการวิเคราะห์ของสำนักโครงสร้างนิยมมาโดยตลอด วิธีคิดเช่นนี้เองก็เปิดทางให้กลายเป็นประเด็นที่ฝ่ายวิพากษ์หยิบยกขึ้นมาเป็นข้อทบทวนอย่างจริงจัง

นักวิจารณ์สำคัญในเรื่องนี้ได้แก่ ฌัก เดริดา (Jacques Derrida) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสผู้เขียนหนังสือชื่อ *ว่าด้วยไวยากรณ์วิทยา* (Of Grammatology) เดริดา วิเคราะห์คู่ของความขัดแย้งต่าง ๆ ด้วยการตรวจสอบสืบค้นความสำคัญเกี่ยวโยงระหว่างสองสิ่งในโครงสร้างที่สมมติกันว่าเป็นปฏิบัติต่อกัน ขั้นตอนของการพิจารณานั้นเริ่มจากภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้าง (ของ Saussure) สัญญะ (Sign) หนึ่ง ๆ นั้นจะมีความหมายตามที่สิ่งนั้นมีความแตกต่างจากสิ่งอื่น ความหมายของสัญญะหนึ่ง ๆ จึงขึ้นอยู่กับสิ่งที่ตัวมันเองแยกตัวแตกต่างออกมาได้เป็นสำคัญ จากนั้นก็นำเอาข้อความเข้าใจอันแจ่มแจ้งดังกล่าวนี้มาพิจารณาคติความเป็นปฏิบัติแบบแยกชั่วคราวนั้น เพราะข้อยึดถือเป็นหลักนั้นมีอยู่ว่า โครงสร้างที่ต่างแยกตัวจากกันและกันโดยเด็ดขาดจนหาข้อคล้ายคลึงหรือเหมือนกันใด ๆ มิได้ เดริดาตั้งข้อสงสัยต่อโครงสร้างที่มีความเข้มงวดรัดกุมดังกล่าวนี้ พร้อมทั้งแนะว่าคำที่ขัดแย้งเป็นปฏิบัติต่อกันนั้นกลับเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับความเป็นไปที่อยู่ระหว่างสิ่งนั้น วิธีแยกแยะของเดริดาก่อผลสิ้นสะเทือนต่อคติความคิดแยกชั่วคราวอย่างง่าย ๆ ที่ผ่านมาอย่างถึงรากถึงโคนโดยชี้ว่า อันที่จริงแล้วคำแต่ละคำนั้นสามารถพิจารณาได้ว่าองค์ประกอบบางส่วนของคำที่เป็นคู่ขัดแย้งได้เสมอ ๆ

โดยการให้เทคนิควิธีการวิเคราะห์เช่นนี้ ก็จะสามารถอภิปรายและได้ให้เราเห็นได้ชัดเจนว่า ความเป็นปฏิบัติระหว่างสีดำกับสีขาวนั้นมิได้เป็นเรื่องง่าย ๆ ดังคำกล่าวอ้างของพวกแนวคิดโครงสร้างนิยม (structuralist) แต่อย่างไรก็ดี สีดำนั้นมีความดำตรงที่มันไม่มีความขาว หมายความว่าความดำนั้นขึ้นอยู่กับความเกี่ยวข้องของกับข้อแตกต่างกับความขาวเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ความแตกต่างนี้ต่างหากที่เป็นตัวให้คำจำกัดความแก่ความดำหาได้เป็นเพราะมันมีความดำในตัวมันเองไม่ ความดำนั้นดำอยู่ได้เพราะมีความขาวเทียบอยู่เบื้องหลังอยู่เสมอนั่นเอง ความหมายของสิ่งต่าง ๆ จึงมิได้เป็นสิ่งที่ง่าย ๆ ที่เห็นกันได้ชัดแจ้งในตัว วิธีวิทยาที่กล่าวมาข้างต้นนี้เรียกว่า *การรื้อความ* หรือบางคนแปลว่า *การรื้อสร้าง* (Deconstruction) เดริดาใช้กระบวนการวิธีทางวิชาการเช่นนี้สิ้นสะเทือนประเพณีทางอภิปรัชญาของตะวันตกโดยพื้นฐานเพราะเขาเชื่อว่าเป็นจารีตที่อิงแอบหลักของวิธีการคิดปฏิบัติแบบแยกชั่วคราวทั้งสิ้น

คำวิจารณ์อีกประการหนึ่งต่อหลักวิธีคิดปฏิบัติแบบแยกชั่วคราวเช่นนี้ก็คือนักทวิทัศน์ (dichotomies) ขาดบริบท หรือไม่มีที่มาที่ไป เช่น การจับคู่ ตะวันออก-ตะวันตก เอเชีย-ยุโรป วิธีเอเชีย-วิถีตะวันตก ความเป็นหญิง-ความเป็นชาย วัฒนธรรมไทย-วัฒนธรรมต่างประเทศ ความเป็นไทย-ความเป็นลาว ฯลฯ เหล่านี้กลับมีการยึดถือเป็นหลักตายตัวที่ไร้บริบททางประวัติ

ศาสตร์ คล้ายเป็นอกาลิก (ahistorical) คือไม่มีที่มาที่ไป ไม่มีต้นสายปลายเหตุ และไม่เห็นความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงในกาลเวลาที่แตกต่างกันแต่อย่างใดเลย

5.2.5 ผลสืบเนื่องจากมิจฉาทศนะ

1. ผลสืบเนื่องจากมิจฉาทศนะต่อการแก้ไขปัญหาทางวัฒนธรรม ในแง่การแก้จากส่วนกลาง (ซึ่งเชื่อว่าจำต้องยึดมาตรฐานเดียว) อาจกล่าวได้ว่าแนวโน้มนี้เป็นแบบรัฐนิยม (Statism) แบบไทยสมัยจอมพล ป. มิใช่แบบสยามสมัยก่อนหน้าจะเปลี่ยนเป็นประเทศไทยหรือไทยแลนด์¹ นั้นที่เป็นดังนี้เพราะไม่เข้าใจและจิตสำนึกว่าวัฒนธรรมสยามหรือบนผืนแผ่นดินไทยนั้นมีความหลากหลาย ทั้งนี้เพราะมีชุมชนหลากหลาย ดังนั้นการปรับตัวที่ผ่านมา และต่อ ๆ ไปในอนาคต จึงย่อมมีความหลากหลายด้วย

2. ชาดวัฒนธรรมวิจารณ์ไม่สามารถคิดพิจารณาแยกแยะจุดอ่อน จุดแข็งของวัฒนธรรมตัวเองทำให้ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยปัญญา

3. มองอะไรเป็นขาว-ดำ และขาดความสามารถที่จะตระหนักว่าไม่มีสิ่งใดที่จะพัฒนาได้ถ้าขาดรากเหง้าที่มั่นคง และขาดสายตาท้ายยาวไกล

4. การมีทัศนคติที่อึดกรอบคิดซึ่งมองวัฒนธรรมแบบรวมศูนย์ โดยเฉพาะยึดวัฒนธรรมหลวง หรือวัฒนธรรมมาตรฐานเลยมองไม่เห็นคุณค่าของความหลากหลายของท้องถิ่น (Cultural Diversity) ย่อมจะขาดพลังในการปรับตัวท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก และวัฒนธรรมจะเป็นเพียงวัตถุเพื่อการขาย เป็นการตอบสนองต่อกระแสโลกแบบอนุวัตตามโลกดังที่เรียกกันว่า "โลกานุวัต"

5. จุดสำคัญของวัฒนธรรมนอกจากเอกลักษณ์ คักดีศรีแล้ว คือการตระหนักถึงรากเหง้าของรากเหง้าของตนเอง และสามารถวิพากษ์วิจารณ์จุดเด่นจุดด้อยของวัฒนธรรมตนเองได้ที่เจตนา นาควัชระ เรียกว่า วัฒนธรรมวิจารณ์ โดยไม่ตกอยู่ในแนวคิดสุดโต่ง 2 ประการคือ ชื่นชมวัฒนธรรมต่างชาติแล้วไม่เหลียวแลรากเหง้าวัฒนธรรมตนเอง หรือมีจะนั้นก็ยึดมั่นถือมั่นกับวัฒนธรรมตนเองจนมองเห็นวัฒนธรรมอื่น ๆ เป็นสิ่งที่ต่ำต้อยกว่าเสมอหรือมองเป็นปฏิปักษ์หรือบางทีก็ถือเป็นศัตรู

---

¹โปรดพิจารณาบทความของ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ "จากสยามเป็นไทย: นามนั้นสำคัญไฉน?" และ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ "จากกษัตริย์เป็นดอกบัว พิศวาทกรรม เอปิตีชีอยุธยากลายเป็นไทยแลนด์" ใน วิถีสังคมไทย: สรรนิพนธ์ทางวิชาการในวาระครบรอบหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, พฤษภาคม 2543. หน้า 369-424.

5.2.6 เงื่อนไขอันเป็นโอกาสในกระแสโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน

จริงอยู่ ภาวะวิกฤตทางวัฒนธรรมปรากฏให้เห็นในทุกปริมณฑลของชีวิตสังคมนับว่าเป็นแนวโน้มที่น่าห่วงใยยิ่ง แต่ในอีกด้านหนึ่งสังคมเราก็มีสภาพการณ์หลายประการที่น่าจะเป็นเงื่อนไขที่ดีเพื่อการแก้ไข

1. การตื่นตัวของประชาชนมีมากขึ้น ทั้งนี้ส่วนหนึ่งคงเพราะปัญหาความทุกข์ยากในสังคมเพิ่มขึ้น แต่อีกส่วนหนึ่งที่สำคัญกว่าน่าจะได้แก่ ข้อมูลข่าวสารในโลกปัจจุบันไปทั่วถึงกันได้หมด
2. การปฏิรูปราชการเพื่อให้ระบบราชการมีความโปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ และให้องค์กรเอกชนและประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น
3. กระแสประชาธิปไตยที่ส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น รัฐบาลมีความตั้งใจและมีนโยบายประชาธิปไตย แม้จะขาดขั้นตอนที่เป็นรูปธรรมและขาดจินตภาพระยะยาวก็ตาม
4. ภาคเอกชน ภาคองค์กรสาธารณประโยชน์และองค์กรพัฒนาเอกชนต่างก็มีความตื่นตัวในมิติวัฒนธรรมของปัญหาการพัฒนามากขึ้น
5. สื่อมวลชนมีบทบาทมากขึ้น โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ แม้ว่าสื่อมวลชนของรัฐยังคงดำเนินการผูกขาดอยู่ ซึ่งก็ต้องปรับปรุงต่อไป
6. ผู้คนสนใจศาสนธรรมกันมากขึ้น แต่อย่างไรก็ดี ก็อาจมีผู้ตั้งข้อสังเกตบางประการในด้านความใจกว้าง (ระหว่างพุทธกับอิสลาม ฯลฯ) ในด้านขีดจำกัดที่เน้นพิธีกรรมและรูปแบบภายนอกมากกว่าพุทธปัญญา และฉันทะในการลงมือปฏิบัติ ตลอดจนในด้านความเข้าใจที่จำกัดในแง่การมองปัญหาแบบเฉพาะตัวปัจเจกบุคคล ไม่มองไปไกลถึงระดับกลุ่ม ระดับสถาบันของสังคม

5.2.7 จากปฏิกริยาทางวัฒนธรรมสู่ความเข้าใจเรื่องโลกาภิวัตน์ด้านวัฒนธรรม

อรชุน อับปพัตดูไร¹ นักมานุษยวิทยาผู้มีชื่อเสียงชาวอินเดียและศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย เสนอว่า เราน่าจะทำความเข้าใจกระบวนการทางวัฒนธรรมในระดับโลกด้วยวิธีการมองแบบใหม่ เพราะว่าเศรษฐกิจวัฒนธรรมโลกยุคใหม่มีความซับซ้อนเป็นลักษณะหลัก

เขาเน้นว่า ลักษณะของกระบวนการโลกาภิวัตน์นี้เป็นลักษณะที่ไม่ลงตัวเป็นรูปร่างที่แน่นอนมีลักษณะเคลื่อนที่ไม่คงตัวและไหลเวียน อรชุนชี้ว่าเราไม่มีทางเข้าใจโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นด้วยการอาศัยเพียงตัวแบบศูนย์กลางกับรอบนอกได้อีกต่อไป

¹ Appadurai Arjun, *Modernity At Large: Cultural Dimension of Globalization*. Meneapolis, Mina: University of Minisota Press, 1990 Chapter 2.

ตัวแบบศูนย์กลาง-รอบนอก (center - periphery model) มักจะช่วยสื่อให้เราสามารถมองเห็นระบบวัฒนธรรมโลกที่เป็นประจักษ์กระจกสะท้อนโครงสร้างความสัมพันธ์แห่งการพึ่งพาทางเศรษฐกิจและทางการเมืองได้ การพิจารณาแนวนี้มีนัยความหมายก็คือ มีโครงสร้างที่มีลักษณะค่อนข้างลงตัวและมีเสถียรภาพ แต่แตกต่างจากการมองด้วยตัวแบบกระแสภูมิทัศน์นั้นสามารถจะรองรับอิทธิพลด้านวัฒนธรรมและสภาพการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงไปได้ดีกว่า ข้อสังเกตที่เน้นข้ออ่อนด้อยของตัวแบบศูนย์กลางวัฒนธรรมนี้ มิใช่ปฏิเสธว่าไม่มีศูนย์กลางอยู่เลยก็หาไม่ได้ แต่ประเด็นสำคัญคือยังยอมรับว่ามีศูนย์กลางดำรงอยู่ หากแต่ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าด้านวัฒนธรรมนั้นมีศูนย์กลางอยู่หลายศูนย์

ผลงานของอรชุนที่เน้นถึงลักษณะที่ "เสกสรรปั้นแต่ง" ทางสังคม (social construction) ของ "กระแส" นั้นนับว่าเป็นการขยายมโนทัศน์ของเบเนดิกต์ โอ. แอนเดอร์สัน นักรัฐศาสตร์อเมริกัน-ไอริช ที่เสนอภาพชุมชนในจินตนาการ (imagined communities) เพราะมโนทัศน์นี้มักถูกมองเสมือนเป็นห้องหรือ "บล็อก" อันเป็นจินตนาการที่เป็นภาพลงตัวแต่ละชุมชนไป อรชุนเชื่อว่าสภาวะการณ์ในโลกปัจจุบันมีความซับซ้อน มีกระบวนการต่าง ๆ ซ้อนทับกันไปมาและไม่ต่อเนื่องกัน สภาพการณ์ดังกล่าวเช่นนี้ย่อมไม่อาจทำความเข้าใจได้เพียงแต่อาศัยตัวแบบศูนย์กลาง-เขตรอบนอก (center-periphery) เช่นที่เคยเป็นมา เขาเสนอว่าโลกาภิวัตน์นั้นพึงพิจารณาในแง่ที่เป็นกระแสโลก (global flows) ซึ่งมี 5 กระแส (ซึ่งเขาใช้ภาษาอังกฤษว่า scapes) ได้แก่

1. กระแสเคลื่อนย้ายด้านประชากร
2. กระแสเทคนิควิทยา รวมทั้งเครื่องจักรกลไกและเทคโนโลยีด้านข่าวสารสนเทศ
3. กระแสเงินตรา
4. กระแสภาพลักษณ์ ได้แก่ ภาพลักษณ์ที่แพร่กระจายด้วยสื่อ รวมทั้งขีดความสามารถที่จะแพร่ภาพเหล่านี้
5. กระแสความคิด ได้แก่ การแพร่กระจายจินตภาพ อุดมการณ์ รวมทั้งศัพท์แสงทั้งด้านความคิดและการเมือง

กระแสโลกาภิวัตน์เป็นสภาวะการณ์ที่เอื้อให้องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ประกอบผสมผสานกัน หรือเชื่อมโยงกันได้ในรูปแบบที่ไม่มีทางจะตกผลึกเป็นพิมพ์เดียวกัน (nonisomorphic) ดังนั้นรูปแบบที่เกิดขึ้นแต่ละกรณีนั้นย่อมต้องขึ้นต่อบริบทนั้น ๆ อย่างมากที่สุดด้วย ด้วยเหตุนี้เองการพิจารณาเชิงสังคมวิทยาต่อเรื่องโลกาภิวัตน์จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอิงบริบทในการพิจารณาด้วย

นักสังคมวิทยาชาวสวีเดนชื่อ อูลฟ์ ฮานเนิซ¹ เคยเขียนไว้ว่า แหล่งที่เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมชั้นสูงกับแหล่งวัฒนธรรมในระดับโลกได้แก่ ตัวอย่างเช่น ปารีส หรือฮอลลีวูดนั้นไม่

---

¹ UIF Hannerz. "Note on the Global Acumene", *Public Culture*, 1989.

สามารถจัดเป็นที่สอดคล้องรองรับกับศูนย์กลางแห่งเศรษฐกิจและการเมืองเช่น โตเกียวหรือวอชิงตัน ดีซี แต่อย่างไรก็ตาม ศูนย์กลางทางวัฒนธรรมกับศูนย์กลางทางเศรษฐกิจอาจเป็นคนละแห่งก็ได้ อันที่จริงในปัจจุบันมีเมืองอยู่ไม่กี่เมืองเช่น นิวยอร์ก และลอนดอน เท่านั้น ที่มักเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็น ศูนย์กลางหลาย ๆ ด้านเช่น วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองพร้อม ๆ กัน ไปด้วย ตัวแบบศูนย์กลางรอบนอกนี้จึงไม่ใช่ว่าจะเลิกใช้เสียเลยทีเดียว ทั้งนี้เพราะเราจะพบปรากฏการณ์โลก พหุศูนย์ แม้ในภูมิภาควัฒนธรรมแต่ละกระแสทั้งห้าดังกล่าวข้างต้นก็ตาม ศูนย์กลางมิได้มี ณ แห่งใดแห่งหนึ่งแต่อย่างใด หากแต่มีศูนย์กลางหลายแห่งแล้วแต่เรื่องแล้วแต่ด้าน

5.2.8 กระแสโลกาภิวัตน์กับเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม: ทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์

วัฒนธรรมของกลุ่มสังคมและของประเทศชาติต่าง ๆ ในกระแสวิวัฒน์สามารถได้รับผลกระทบสืบเนื่องต่อความเป็นเอกลักษณ์หรือตัวตนทางวัฒนธรรม (cultural identity) ได้หลายทาง¹ กล่าวคือ

1. เอกลักษณ์ของชาติหรือวัฒนธรรมแห่งชาติที่ถูกร่อนลง กล่าวคือ ถูกกระทบและกระทบจากพลังภายนอกเหล่านี้จนถูกทำลายหรือเสื่อมทรุดลงด้วยกระแสวัฒนธรรมแบบแปรเป็นเนื้อเดียวกัน (cultural Homogenization) จากวัฒนธรรมโลก สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือวัฒนธรรมเรากลายเป็นสินค้า (commodity) ในตลาดสรรพสินค้าทางวัฒนธรรมของโลกไป เช่น มวยไทย รำไทย ผ้าไหม และอาหารไทย เป็นต้น วัฒนธรรมด้านวัตถุของชุมชนท้องถิ่นจึงมีโอกาสที่จะกลายเป็นสินค้าในตลาดโลกมาขึ้นทุกที แม้แต่การถ่ายทำภาพยนตร์ก็ต้องการภาพของวัดหรือแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงามและมีชื่อเสียง แทบทุกสังคมทุกระดับเกี่ยวข้องกับกระบวนการที่วัฒนธรรมทางวัตถุมีโอกาสสูงที่จะหลุดลอยจากชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของสัญลักษณ์นั้นมาโดยตลอดได้

2. เอกลักษณ์เฉพาะตัวกับมีความเข้มข้นและเด่นชัดขึ้น ไม่ว่าจะ เป็นความเป็นตัวตนของกลุ่มสังคมในระดับใดก็ตาม มีโอกาสจะมีความเด่นชัดขึ้น ความเป็นตัวตนหรือเอกลักษณ์ของชาติหรือของท้องถิ่น กลับถูกกระตุ้นและตอกย้ำให้เข้มแข็งขึ้น และเข้มข้นขึ้น แนวคิดนี้เชื่อว่าความเป็นตัวตนต้องประชันและแข่งขันกัน การต่อสู้กับกระแสโลกก็อาศัยวิธีการเสริมความเชื่อมั่นในชาติหรือชาติพันธุ์ เผ่าพันธุ์ของตน บางทีก็เสริมให้เกิดความรู้สึกรักพวกพ้อง บางทีทำให้เกิดความรู้สึกต้องกลับคือสุรากเหง้าเดิมที่เป็นอภาลีโก คล้ายกับเชื่อว่ามีธาตุแท้ของวัฒนธรรม (essentialism) แห่งชาติ หรือบางทีก็มีความเชื่อเรื่องแก่นแท้ของความเป็นตัวตนร่วมกันนี้ก็อิงแก่นที่เป็นสัจธรรมอันเด็ดขาดสมบูรณ์ของคัมภีร์ศาสนาที่ถือกันว่าเป็นศาสนาประจำชาติ

¹ Stuart Hall, "Globalization and Cultural Identity" in Stuart Hall, Kenneth Thompson and Anthony McGrew, eds. *Modernity and Its Futures*, Open University and Polity Press, 1996.

3. เอกลักษณะที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ เอกลักษณะชาติแบบเก่าอ่อนตัวลง ชีวิตจิตใจและเอกลักษณะของกลุ่มและสังคมมีหลากหลายขึ้น แต่กลุ่มชนและชุมชนตลอดจนประเทศเกิดความตระหนักว่าจำเป็นต้องสร้างสรรค์เอกลักษณะที่ยึดโยงกันอีกครั้งหนึ่งโดยผสมผสานองค์ประกอบวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่แทนที่ของเดิมที่ผูกพันหรือกระจัดกระจายไปแล้ว ทั้งนี้เอกลักษณะของใหม่ก็เป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์กับประเศโลกที่มีทั้งด้านบวกและด้านลบควบคู่กันไป

จริงอยู่การพิจารณาตามแนวทางที่หนึ่งหรือแนวทางที่สองนั้นแม้จะมีส่วนถูกต้องแต่ก็มีลักษณะเฉพาะส่วนกล่าวคือ ตามแนวทางแรกนั้นการมองวัฒนธรรมในเชิงสินค้าและการมุ่งขายวัฒนธรรม โดยหวังผลทางเศรษฐกิจอาจเป็นทางออกที่ต้องฉวยโอกาสแบบ “น้ำขึ้นให้รีบตัก” หรือไม่ก็เป็นแบบ “ตกกระไดพลอยโจน” แนวทางนี้อาจแสดงถึงการรู้จักใช้ประโยชน์หรือยอมจำนนต่อกระแสโลกาภิวัตน์ก็ตามที แต่จุดเด่นอยู่ที่การยกให้กลไกตลาดเป็นตัวขับเคลื่อนและชี้นำ (market-led response) ตัวอย่างเรื่องทุนทางวัฒนธรรม ดังเช่น การตีความเฉพาะในแง่ของการลงทุนในโครงการด้านวัฒนธรรมก็ดี แม้จะมีความสำคัญในแง่ภาษางบประมาณหรือภาษาเศรษฐศาสตร์ และก็เป็นมาตรการที่จำเป็น เพียงแต่อาจห่างไกลจากความต้องการที่จะรับมือกับพลังอื่น ๆ ที่มีใ้การตลาดเท่านั้น เราคงต้องการกำหนดทิศทางอนาคตที่ไม่เพียงปล่อยตามยถากรรมของกลไกตลาดเป็นแน่

ส่วนตามแนวทางที่สองนั้น ก็เป็นลักษณะตอบโต้แบบปฏิกิริยา (cultural reaction) เช่น โกรธแค้นที่เสียหน้าจึงเกิดความรู้สึกร่วมหรือมุ่งสร้างความสามัคคีในชาติภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยมขึ้นมาใหม่ ซึ่งจะสามารถระดมจิตใจและอารมณ์ของประชาชนได้อย่างคึกคักในขั้นต้นแต่มีอาจจะมีพลังเพียงพอในการรับมือพลวัตอันซับซ้อนของกระแสโลกาภิวัตน์และขาดความพยายามทำความเข้าใจอย่างเท่าทันต่อกระแสโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม ฐานความคิดที่คับแคบดังกล่าวนี้จึงทำให้มีโอกาสกลายเป็นการรับมือที่มีประสิทธิภาพ อันรวมถึงการรู้จักการเป็นฝ่ายกระทำ และใช้ประโยชน์จากกระแสโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรมที่มีทั้งพลังด้านสร้างสรรค์ และด้านทำลายอย่างมีกลยุทธ์ได้ มีหน้าซ้ำแนวทางนี้ก็เสี่ยงอันตรายที่อาจจะเป็นการไปเสริมสร้างความรู้สึกเดียวดอันท์และอุดมการณ์เกลียดชังคนต่างด้าวและคนต่างชาติ (Xenophobia) ไปได้ง่าย แม้ผู้นำด้านความคิดจะไม่มีเจตนาเช่นนั้น หากแต่ในความเป็นจริงทางการเมือง กระแสกล่าวโทษต่างด้าวหรือหาแพะรับบาปนับเป็นกลเม็ดที่สะดวกสบาย และมีหลุมพรางล่อแหลมและมากมายเป็นอย่างยิ่ง

ด้วยเหตุนี้เอง ผู้เขียนเห็นว่าเราต้องให้ความสนใจกับแนวทางใหม่ซึ่งเป็นแนวทางที่สาม ซึ่งน่าจะเป็นแนวทางเอื้อให้สามารถมีฐานความคิดที่กว้างขวางและมีพลวัตมากกว่า กล่าวคือสามารถพินิจแนวทางการปรับตัวตามแนวแรกและแนวทางที่สองประกอบด้วย แต่ขณะเดียวกันก็สามารถพิจารณาทางเลือกทางนโยบายที่กว้างขวางหลากหลายได้มากกว่า แนวทางนี้คาดหวังต่อการพัฒนาวุฒิภาวะของประชาสังคมในท้องถิ่นในชาติและในโลกให้เข้มแข็ง ในกระบวนการรับมือ

กับกระแสโลกาภิวัตน์ และในการสร้างสรรค์ความเป็นตัวตนทางวัฒนธรรมขึ้นมาท่ามกลางการปะทะสังสรรค์กับกระแสโลกได้อย่างมีพลัง

5.2.9 ไปให้พ้นกระบวนทัศน์แยกขั้วสู่ยุทธศาสตร์แห่งโลกาภิวัตน์วัฒนธรรม

กระบวนการณ์เปลี่ยนแปลงขนานใหญ่จากโลกาภิวัตน์นี้มีผลต่อเศรษฐกิจสังคมและการเมือง แต่ที่เราเฝ้าระวังการทำความเข้าใจคือ มิติวัฒนธรรม ปัญหาต่าง ๆ ที่ได้กล่าวถึงข้างต้นล้วนแล้วแต่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการไม่สร้างความกระจ่างต่อเรื่องปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (cultural transformation) ภายใต้แรงกระแทกและแรงผลักดันจากโลกาภิวัตน์ การพิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมดังกล่าวคงจะทำได้เพียงการยึดกรอบการมองวัฒนธรรมสองขั้วแบบตายตัวไม่ใช่ชาวก็ดำอย่างใดอย่างหนึ่งแต่เราจำเป็นต้องพิจารณาเรื่องนี้อย่างจริงจังมากขึ้น

เท่าที่ผ่านมาเราสังเกตเห็นการตอบโต้ต่อการรุกรานของโลกาภิวัตน์ในปริมนทลทางด้านวัฒนธรรมแบ่งจำแนกได้เป็นสองขั้วระหว่างสองแรงแส ซึ่งก็ได้เกิดแนวทางที่สามขึ้นมาภายหลัง กล่าวคือ

1. ลัทธิชนชั้นนำทางวัฒนธรรม (cultural elitism) ถือว่าวัฒนธรรมจะต้องเป็นสิ่งที่ดีงามที่สุด พวกเขาเชื่อว่ามียุคกลุ่มบุคคลจำนวนไม่กี่คนที่รู้มาตรฐานสิ่งดี-สิ่งชั่ว สามารถแยกแยะความสวยงาม-อัปลักษณ์ได้ เพราะพวกเขามีสัญชาตญาณโดยทั่วไปมักจะสนใจเรื่องพื้น ๆ ไม่มีแก่นสารนัก บางทีก็ไร้สาระ แนวคิดเช่นนี้หากปฏิบัติออกมาเป็นแนวนโยบายมากขึ้นก็จะกลายเป็นอำนาจนิยมทางวัฒนธรรม ลดทอนทางเลือกทางวัฒนธรรมของสังคมซึ่งอาจมีชนหลายกลุ่มหลายภูมิภาคและมีวัฒนธรรมที่หลากหลายกันไป และแนวทางนโยบายแบบกำหนดจากเบื้องบนเช่นนี้ย่อมจะกลายเป็นเผด็จการทางวัฒนธรรมรวมศูนย์ไปได้โดยง่ายทั้ง ๆ ที่อาจจะไม่ได้ตั้งใจ หรือผู้นำนั้น ๆ จะรู้หรือตัวหรือไม่ก็ตาม

2. ลัทธิประชานิยมทางวัฒนธรรม (cultural populism) เป็นแนวด้าน กระแสวัฒนธรรมมาตรฐานชนชั้นนำ แนวทางประชานิยมทางวัฒนธรรมเรียกร้องให้หันมาศึกษาวัฒนธรรมของสามัญชน วัฒนธรรมชาวบ้าน และภูมิปัญญาชาวบ้าน ปัจจุบันมักเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าแนวทางการศึกษาวัฒนธรรมบนพื้นฐานของสามัญชนคนธรรมดาถูกกลืนเลือนหายไปนานแล้ว เพิ่งมาระยะไม่ถึงสองทศวรรษนับจากมีการสนใจแก่นสารของวัฒนธรรมพื้นบ้านและพื้นเมืองเหล่านี้ ดังนั้นน้ำหนักการมองวัฒนธรรมก็ยังคงโอนไปทางการมองจากเบื้องบนลงมา (study-down approach) อยู่มากกว่าอยู่ดี และการอ้างกระแสการอ้างอิงมาตรฐานเช่นนี้ก็ยังคงเป็นส่วนที่มีอิทธิพลครอบงำอยู่มาก จนมักละเลยไม่เปิดใจเรียนรู้ความหลากหลายจากท้องถิ่น

แต่อย่างไรก็ดี การมุ่งศึกษาและตอบสนองแต่เพียงแนวทางใดแนวทางหนึ่งใน 2 แนวทางนี้คงไม่พอและไม่ช่วยให้สังคมเห็นแสงสว่าง รวมทั้งไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ ประเด็นสำคัญก็คือ

แม้แนวทางที่สองจะสำคัญยิ่งและจะต้องส่งเสริมให้มีการศึกษาต่อเนื่องในท้องถิ่นที่หลากหลาย และส่งเสริมการศึกษาแบบมองจากเบื้องล่างขึ้นไป (study-up approach) ให้มากขึ้น แต่ถึงอย่างไรก็ยังเป็นเพียงส่วนเดียวขององค์รวมของวัฒนธรรมของสังคม การเน้นแนวทางการศึกษาอย่างใดอย่างหนึ่งจึงไม่เพียงพอที่จะช่วยให้เราเข้าใจปรากฏการณ์ของโลกาภิวัตน์ด้านวัฒนธรรมเหล่านี้ได้อย่างครอบคลุม

3. *แนวทางมีส่วนร่วมในโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม* แนวทางนี้มีลักษณะที่ผสมผสานระหว่างแนวแรกกับแนวทางที่สอง ในการรับมือกับโลกาภิวัตน์ ลักษณะที่สำคัญได้แก่การเน้นกระบวนการที่เป็นพลวัตแบบวิภาษวิธี กล่าวคือ ทวนกระแสอำนาจนิยมทางวัฒนธรรมกล่าวคือ ปฏิเสธการกำหนดวัฒนธรรมและค่านิยมจากศูนย์กลางอำนาจราชการหรือการเมือง แต่มุ่งเป็นการศึกษาให้เห็นคุณค่าความหลากหลายทางวัฒนธรรมสามัญชน เช่น แนวทางประชานิยม อย่างวิพากษ์ มิใช่ยอมให้มีแต่วัฒนธรรมของประชาชนหรือวัฒนธรรมชุมชนแบบมาตรฐานเดียว และก็มีได้หมายความว่าต้องเออออห่อหมกกว่าวัฒนธรรมเช่นที่ดำรงอยู่นั้น ๆ มีความดีงามสมบูรณ์พร้อมในตัวไปหมดอยู่แล้วไม่แก้หรือพัฒนาอะไรอีก

ในหลายเรื่องเช่น ปริณทลของการบริโภคและการกำหนดกติกาต่าง ๆ ในระดับโลกนั้น ย่อมเป็นที่ชัดเจนว่า เราไม่ควรจะส่งเสริมเพียงให้เกิดความภาคภูมิใจอยู่แต่เพียงสถานภาพของผู้รับปฏิบัติตามกฎกติกาแห่งโลกาภิวัตน์ (rule-takers) เท่านั้น เพราะนั่นก็คือหนทางแห่งความประมาทในโลกาภิวัตน์ที่มีกลไกลาดเป็นตัวนำและบทบาทมหาอำนาจมีมากมายเช่นนี้ ประเด็นที่สำคัญยิ่งกว่ายิ่งกว่านั้นได้แก่ การปรับปรุงความสามารถให้รู้เท่าทัน เรายังจำเป็นต้องปรับปรุงตนเองให้มีความสามารถร่วมเป็นฝ่ายกำหนดกฎกติกาในระดับเหนือประเทศเหล่านั้น (rule-makers) มิฉะนั้นแล้วประเทศเราซึ่งเป็นสังคมเล็ก ๆ ในประชาคมโลกและกลุ่มคนที่ไม่มีอำนาจก็ย่อมจะถูกตีวงให้ตกอยู่ในฐานะเป็นฝ่ายถูกระงับแต่ข้างเดียวในกระแสโลกาภิวัตน์ต่อไป

ตัวอย่างที่ชัดเจนอันหนึ่งก็คือ เมื่อกระแสโลกาภิวัตน์ได้นำเราไปสู่วิกฤตการณ์อย่างไม่รู้เนื้อรู้ตัวมาก่อนในช่วงปลายปี พ.ศ. 2540 ปฏิกริยาตอบสนองที่เกิดขึ้นในทุกระดับของสังคมทั้งระดับผู้นำและประชาชนก็มักจะแกว่งอยู่ระหว่าง ๒ ขั้ว ทางแรกคือ *หมกมุ่นและสาละวนกับการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าโดยไว้วิสัยทัศน์และสำนึกทางประวัติศาสตร์* หากไม่ก็แกว่งไปอีกทางคือ *หลีกเลี่ยงจากสภาพปัญหาไปหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือไม่ก็หันไปโทษหาอดีตในจินตภาพอันรุ่งเรืองภาคภูมิใจเพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจ*¹ และต่อมาก็มีการพูดถึงมีทางเลือกอีกคู่หนึ่ง ทางแรกแสดงออกใน

---

¹สุริชัย หวันแก้ว. บทวิจารณ์บทความ "ศิลปะวิชาการที่ 5 : จากภาพบันทึกและรูปขบวนการเป็นจุดสนทนาการผลิตวัฒนธรรม" ของ ดร. อภินันท์ โปษยานนท์. เสนอในการประชุมทางวิชาการเรื่อง "ยุโรปกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: โอกาส ความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลง" 18-20 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ณ โรงแรมเจดับบลิว แมริออท กรุงเทพมหานคร

ลักษณะที่ว่าต้องลุกขึ้นประกาศเอกราช ขณะที่อีกทางหนึ่งก็ว่าต้องยอมตามอย่างไม่มีเงื่อนไข เพราะกระแสโลกาภิวัตน์เป็นกระแสสากลและยิ่งใหญ่เกินกว่าจะต้านทานอันใดได้ เป็นต้น

โดยสรุปประเด็นปัญหาสำคัญที่น่าจะคาดหวังได้จากวิชาการได้แก่ งานวิชาการจะมีบทบาทที่เอื้อให้เราเข้าใจปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของโลกและของสังคมเรา ตลอดจนของกลุ่มสังคมของเราได้มากขึ้น หรือในทางตรงข้ามลักษณะของวิชาและการแบ่งแยกวิชาที่เป็นอยู่นี้จะกลับกลายเป็นอุปสรรคกีดขวางมิให้เราเข้าใจตัวเองมิให้สังคมเราเข้าใจตนเอง โจทย์ข้อนี้ต้องถือเป็นประเด็นท้าทายสำหรับวงวิชาการและวงการนโยบายท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่เร่รุดนืออย่างที่เราไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

การศึกษาแนวทางนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีจินตนาการทางวัฒนธรรมที่กว้างไกลและเรียกร้องต้องการประสบการณ์และการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างทุกภาคีในสังคม การสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรต่าง ๆ ทั้งในและนอกภาคราชการ ภาคประชาสังคม และชุมชนระดับต่างๆ เป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง รวมไปถึงเครือข่ายระหว่างประเทศโดยเฉพาะกับประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียนซึ่งได้มีการริเริ่มในเรื่องนี้มาตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ในนามของความร่วมมือด้านวัฒนธรรมและสนเทศ และในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ได้มีการตั้งคณะกรรมการอาเซียนด้านวัฒนธรรมและสนเทศขึ้นซึ่งดำเนินการสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้

การหยิบยกประเด็นหรือมิติทางวัฒนธรรมขึ้นมาพิจารณาเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการเรียนรู้และปรับปรุงตนเอง เพราะท่ามกลางบริบทโลกาภิวัตน์นั้นปรากฏกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างเข้มข้นรวดเร็วในทุกด้านทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยว ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีมิติทางวัฒนธรรมดำเนินควบคู่ไปเสมอ จินตนาการทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่สำคัญ หากล้มตาและตื่นรู้ในเรื่องนี้จะช่วยให้สังคมเราสร้างพลังในการรับมือกับโลกาภิวัตน์ได้อย่างเข้มแข็งและมีทางเลือกที่หลากหลายมากขึ้น การใฝ่ใจเรียนรู้และทำความเข้าใจวัฒนธรรมและปฏิบัติการทางวัฒนธรรมจึงมิใช่ภารกิจเฉพาะของนักวิชาการหรือนักศึกษาในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเท่านั้น หากแต่เป็นปฏิบัติการในองค์รวมของชีวิต เป็นการเรียนรู้ร่วมกันและการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของผู้คนหลากหลายวัฒนธรรมที่อยู่ร่วมกันในสังคม

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ (บก.). วิธีวิทยาการศึกษาสังคมไทย : วิธีใหม่แห่งการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- กาญจนา แก้วเทพ. มายาพินิจ: การเมืองทางเพศของละครโทรทัศน์, กรุงเทพฯ: เจนเดอร์เพรส, 2536.
- กาญจนา แก้วเทพ. สื่อสองวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา, 2539.
- กุลวดี เจริญศรี. รายงานวิจัย ผลกระทบของการพัฒนาทางด้านไฟฟ้าที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2524.
- กุลสุมา รัชชมณี. วัฒนธรรมเมือง: ชุมชนเมืองและการเปลี่ยนแปลงในกรุงเทพฯและปริมณฑล, สรุปรายงานสัมมนาทางวิชาการ. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537.
- เกษียร เตชะพีระ. แลลดอดลายมังกร. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2537.
- เกษียร เตชะพีระ. วิสามันต์สำนึก. กรุงเทพฯ: ทางไท, 2537.
- เกษียร เตชะพีระ. จินตนาการที่ไม่เป็นชุมชน : คนชั้นกลางลูกจีนกับชาตินิยมโดยรัฐของไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2537.
- เกษียร เตชะพีระ. ชาวศิริไลต์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2542.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. ปรากฏการณ์ "ชีวิตจิต" บอกอะไรแก่สังคมไทย , สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2542.
- โครงการข้อเสนอเทศล้านาคคีศึกษา. วัฒนธรรมกับการพัฒนา, รายงานการสัมมนาทางวิชาการ, เอกสารชุดวัฒนธรรมกับการพัฒนาลำดับที่ 1 จัดพิมพ์โดย โครงการข้อเสนอเทศล้านาคคีศึกษาโครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529.
- จารุพร เกาละทัต. ประวัติศาสตร์หมู่บ้านโปโล, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2527.
- เจตนา นาควัชระ. ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2539.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทองและคณะ. วิวัฒนาการของการบุกรุกที่ทำกินในเขตป่า. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2535.
- ฉวีวรรณ สุขพันธ์ไพฑารามและคณะ. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม: บทเผชิญหน้าสังคมเก่า-ใหม่กรณีการศึกษาในบ้าน อ.แมริม จ.เชียงใหม่, สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529.

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน, 2537.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. "แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน" ใน สายธารแห่งความคิด. ชาคริต ชุ่มวัฒนะ และอุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ บรรณาธิการ, กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, 2532, น. 57-59.
- ชัชวรินทร์ ไชยวัฒน์. มุมมองและความคิด. . กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2537.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. อภัยวิถี : มิตร / ศัตรู และการเมืองแห่งการให้อภัย. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2543.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. สันติทฤษฎี/วิธีวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2539.
- ชัยอนันท์ สมุทวณิช. ยังเติร์กกับทหารประชาธิปไตยการวิเคราะห์บทบาททหารในการเมืองไทย. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2525.
- ชัยอนันท์ สมุทวณิช. วัฒนธรรมคือทุน. กรุงเทพฯ: บริษัท พี เพรส จำกัด, 2540.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. บรรณานุกรมเอเชียอาคเนย์ศึกษาในประเทศไทย, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2538.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์. เชิงอรรถวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: มติชน, 2539.
- ไชยวัฒน์ เจริญสินโอฬาร. รัฐศาสตร์ การบริหารรัฐกิจ ทฤษฎี : หนึ่งทศวรรษรัฐศาสตร์แนววิพากษ์, กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2540.
- ไชยวัฒน์ เจริญสินโอฬาร. วาทกรรมกับการพัฒนา, กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2542.
- จิตยา สุวรรณชฎ. สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2527.
- ธงชัย วินิจจะกุล. วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบวงศาวทยา. รายงานโครงการวิจัยเสริมหลักสูตร คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.
- เดชา เปรมฤดีเลิศ และคณะ. รายงานการวิจัยเอกสารเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยองค์กรท้องถิ่นในภาคอีสาน, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2537.
- ทวิช จตุรพฤกษ์. เสียงจากคนชายขอบ. เชียงใหม่: เครือข่ายชาติพันธุ์ศึกษา ศูนย์ภูมิภาคเพื่อการศึกษาสังคมศาสตร์และการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.
- ธีรยุทธ บุญมี. สังคมเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ: มิ่งมิตร, 2535.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.). เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับเงินจีโอ 2000. ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- ณัฐกานต์ ลิ้มสถาพร. กลับคืนสู่รากเหง้า. กรุงเทพฯ: นิวเวฟ, 2537.

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. เชิงอรรถสังคมไทย ในสายตานักวิเคราะห์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ลัทธิเสด็จพ่อ ร.5. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ ; กรุงเทพฯ: มติชน, 2535.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. หมายเหตุวัฒนธรรมร่วมสมัย. กรุงเทพฯ: แพรวล้านกพิมพ์, 2537.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ห้องเที่ยวงานบุญบังไฟในอีสาน, ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ ; กรุงเทพฯ: มติชน, 2538.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. กรุงแตก พระเจ้าตาก และประวัติศาสตร์ไทย. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ ; กรุงเทพฯ: มติชน, 2538
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. โขน คาราวาน น้ำเน่า หนังสือ และนามานุกรม. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ ; กรุงเทพฯ: มติชน, 2538
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียน และอนุสาวรีย์. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ ; กรุงเทพฯ: มติชน, 2538
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ผ้าขาวม้า, ผ้าจีน, กางเกงใน และ ฯลฯ. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ ; กรุงเทพฯ: มติชน, 2538.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. วัฒนธรรมความจน. กรุงเทพฯ: แพรวล้านกพิมพ์, 2541.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ยุคสมัยไม่เชื่ออย่าลบหลู่. กรุงเทพฯ: แพรวล้านกพิมพ์, 2541.
- นิวัตร สุวรรณพัฒนา. ชุมชนค้าประเวณี เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.
- บุญเทียน ทองประสาน. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สภาคณาธิการแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2531.
- ประเวศ วะสี. พุทธธรรมกับสังคม. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, 2526.
- ประเวศ วะสี. บทเรียนจาก 18 พฤษภา มหาวิปโยคกับการฟื้นฟูบูรณะชาติบ้านเมือง. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา, 2535.
- ประเวศ วะสี. การพัฒนาประชาธิปไตยและการปฏิรูปทางการเมือง. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, 2537.
- ประเวศ วะสี. ปฏิรูปการเมือง ทางออกของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, 2538
- ประเวศ วะสี. บนเส้นทางชีวิต : ปฏิรูปการเมือง, กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน , 2541.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร, ภาวนา พัฒนศรี, สนิทน์ สิทธิรักษ์ บรรณานิการ. สตรีศึกษา, กรุงเทพฯ : โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.
- ปรีชา อุตระกุล. บทบาทหมอพื้นบ้านในสังคมชนบทอีสาน, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2531.

- ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.
- พระราชวรมณี (ปยุต ปยุตโต). มองอเมริกาจากปัญหาไทย, กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราช วิทยาลัย, 2525.
- พัทธา สายหู. กลไกของสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- ยศ สันตสมบัติ. จากวานรถึงเทวดา: มาร์กซิสต์และมานุษยวิทยามาร์กซิสต์. กรุงเทพฯ : สำนัก พิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.
- ยศ สันตสมบัติ. แม่หญิงสี่ชายตัว: ชุมชนและการค้าประเวณีในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2534.
- ยศ สันตสมบัติ, อัมมาร สยามวาลา. นิเวศวิฤต ความรู้กับวิภาวะ, กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2541.
- ยศ สันตสมบัติ. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ , 2542.
- ยศ สันตสมบัติ, วิชुरย์ ปัญญากุล (แปล). ความหลากหลายทางชีวภาพ : มิติทางสังคมและนิเวศ. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536.
- รังสรรค์ ณะพรพันธุ์. กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย : บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475 - 2530. (แก้ไขเพิ่มเติม) กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการ ฝ่ายสิ่งพิมพ์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2532.
- รังสรรค์ ณะพรพันธุ์. อนิจลักษณะของสังคมไทย. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2538.
- รังสรรค์ ณะพรพันธุ์. ทุนวัฒนธรรม. ปาฐกถาไชยยัง ล้อมทองกุล ครั้งที่ 2 : 30 พ.ค. 2539, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2539.
- วัฒนา สุภัทศิลป์. วัฒนธรรมบริโภคของแรงงานรับจ้างในชุมชนชนบท อำเภอตากใบ จังหวัด นราธิวาส, รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), 2543.
- ศูนย์วิจัยมหาวิทยาลัยพายัพ. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมไทลื้อ, 2528.
- ศูนย์สุขุทัยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก. วัฒนธรรมพื้นบ้านเมืองทุ่งยั้ง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์, 2522
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมือง สังคมและวัฒนธรรม ในชุมชนบ้านเยอ บ้านไทยดำ และบ้านไทยลาว : การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี , สถาบัน วิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น , 2530.
- สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองสังคม และ วัฒนธรรมในหมู่บ้านชุมชนในภาคอีสาน, 2529.

- สนิท สมัครการ. ค่านิยมและระบบค่านิยมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2522.
- สนิท สมัครการ. วิวัฒนาการทางวัฒนธรรมของสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2534.
- สันฐิตา กาญจนพันธ์ุ. ความร่วมมือในการจัดการป่าระหว่างวัดกับรัฐกรณีป่าชุมชน วัดพระธาตุ ดอยจอมแจ้ง อ.ดอยสะเก็ด เชียงใหม่. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.
- สมเกียรติ วันทะนะ. สังคมศาสตร์วิภาษวิธี. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2524.
- สารภี ศิลา. วัฒนธรรมชุมชนกับการแก้ไขปัญหาการค้าประเวณีของหญิงชาวเขาเผ่ามูเซอ:กรณี ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้เกิดการค้าประเวณีกับวัฒนธรรมชุมชนและการ แก้ไขปัญหา , สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ , 2538.
- สินธิ์ สิทธิรักษ์ (บก.). เทวหลังย่างก้าว , โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.
- สิริพร สมบูรณ์บูรณะ (บก.). วัฒนธรรมบริโภคและการวิเคราะห์. กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือเล่ม ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก , 2538.
- สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบุลย์. ทฤษฎีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542.
- สุดารา สุขฉายา. อุยฺยุช. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สารคดี, 2538.
- สุนทร โคมิน และสนิท สมัครการ. มีเงินก็นับว่านอง มีทองก็นับว่าพี่. กรุงเทพฯ: บรรณกิจเทรดดิ้ง, 2519
- สุรียา สมุทคุปต์ และคณะ. บุญผะสงของชาวอีสาน : การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา, ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2534.
- สุรียา สมุทคุปต์ และคณะ. บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก : พิธีกรรม ข้าว และมนุษย์ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของอีสาน, ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2534.
- สุรียา สมุทคุปต์ และคณะ. ทรงเจ้าเข้าผี :วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิกฤติการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย ,กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2543.
- สุรีย บัญญาอนุพงศ์, สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ. ประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว : จุดเปลี่ยนของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2539.

สุรีย์ บุญญานุพงศ์. ผลกระทบจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว กรณีศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน.

เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์, วัฒนธรรมและอิทธิพลความคิดแบบฝรั่งต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย.

กรุงเทพฯ: เสริมศึกษา, 2537.

สุวรรณา สถาอานันท์. เงินตรากับศาสนา : เทพยุทธแห่งยุคสมัย , กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมล คีมทอง, 2542.

เสรี พงศ์พิศ. คืนสู่รากเหง้า. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, 2529.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. ประเทศไทยกับทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม.

กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2533.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ สมาคมวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย และศูนย์
ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ชีวิตและผลงานผู้มี
คุณูปการต่อการวิจัยทางวัฒนธรรม, 2526.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. แผนสืบสานวัฒนธรรมแห่งชาติ (พศ. 2540 - 2544).

สำนักวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์. วัฒนธรรมกับพฤติกรรมทางเพศและสถานการณ์การแพร่
ระบาดของโรคเอดส์ในชุมชนชาวเขาเผ่าถิ่นและเผ่าขมุ , 2541.

อดิน รพีพัฒน์. ชีวิตและจุดจบของสลัมแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ , กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา และ
สมาคมวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย สำนักพิมพ์อัมรินทร์ , 2537.

อดิน รพีพัฒน์. ชุมชนแออัด: องค์ความรู้กับความเป็นจริง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย, 2542.

อภิชาติ ทองอยู่. วัฒนธรรมกับชุมชน ทิศนะใหม่เกี่ยวกับทางเลือกการพัฒนา. 2527

อมรา พงศาพิชญ์, ปรีชา คูวินทร์พันธ์, (บก.). ระบบอุปถัมภ์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2539.

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. รอยต่อแห่งยุคสมัย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2540.

อานันท์ กาญจนพันธ์. วัฒนธรรมกับการพัฒนา : มิติของพลังที่สร้างสรรค์. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
วัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538.

อานันท์ กาญจนพันธ์. สังคมไทยตามความคิด และความใฝ่ฝันในงานของอาจารย์ฉัตรทิพย์
นาถสุภา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนวิจัย (สกว.), 2539.

อุทัย ดุลยเกษม (บก.). คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา , ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและ
พัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น , 2536.

อุมาภรณ์ ภัทรวาณิชย์. วิจัยทางวัฒนธรรมที่มีต่อพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เสี่ยงของวัยรุ่น, สถาบัน
วิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล , 2538.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. เพื่อความเข้าใจวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. เอกลักษณ์ไทยในกระแสความเปลี่ยนแปลงสามทศวรรษของการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2540.

เอกวิทย์ ณ ถลาง และอมร ไสภณวิเชษฐวงศ์. ศรัทธาและการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พัฒนา, 2516.

เอนก นาคะบุตร. จุดเปลี่ยนการพัฒนาชนบทและองค์กรพัฒนาเอกชนไทย, กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2533.

เอี่ยม ทองดี. ข่าว: วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2538.

หนังสือภาษาอังกฤษ

Appadurai Arjun, Modernity At Large: Cultural Dimension of Globalization. Meneapolis, Mina: University of Minisota Press, 1990.

Boonsanong Punyodyana. in Hans Dieters-Evers; eds. Loosely Structured Social Systems :Thailand in Comparative Perspective, Yale University Press, 1966.

Hall, Stuart. "Globalization and Cultural Identity" in Stuart Hall, Kenneth Thompson and Anthony McGrew, eds. Modernity and Its Futures, Open University and Polity Press, 1996.

Hannerz, UIF. "Note on the Global Acumene", Public Culture. , 1989.

Manus Chitakasem and Andrew Tuton, edited. Thai Constructions of Knowledge. London: School of Oriental and African Studies University of London, 1991.

Thompson, Kenneth. Moral Panics, London: Routledge, 1998.

Outhwaite, William and Tom Bottommore, eds.. The Blackwell Dictionary of Twentieth Century Social Thought, Oxford, U.K. : Blackwell, 1994,p.126-129.

Ritzer, George . Modern Sociological Theory. Singapore: McGraw – Hill , 1996.

Tanabe, Shigeharu. Historical Geography of the Canal System in the Chao Phraya Delta from the Ayutthaya Period to the Fourth Reign of the Ratanakosin Dynasty. Kyoto: Center for Southeast Asia Studies Kyoto University,1977

Tanabe, Shigeharu. Ideological Practice within Peasant Rebellions: The Case of Siam Around The Turn of Century. Osaka: National Museum of Ethnology, 1982.

Tanabe, Shigeharu. Ecology and practical technology : peasant farming systems in Thailand, Bangkok : White Lotus, 1994.

Surichai Wun'Gaeo. "The Making of Thai National Culture" in Cultures in ASEAN and 21st Century , 1996.

บทความ

กาญจนา แก้วเทพ. ผี พุทธ พราหมณ์และสื่อ, โลกของสื่อ : 3, 2542.,

เกษียร เตชะพีระ. "ความเป็นไทยที่เปลี่ยนแปลง ตอน การเปิดเสรีทางวัฒนธรรม", หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ, 1 มี.ค. 2537.

เกษียร เตชะพีระ. ปีแห่งการขายความเป็นไทย, Hi-Class 129: , 2538.

กฤษฎา บุญชัย. ภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านกับการรักษาโรคเอดส์ กรณีศึกษาหลวงพ่อโชน วัดเชิงหวาย จ.อ่างทอง, ทิศทางไท: ฉ.12, 2538, น. 17-25.

จรรยา หยุทอง. ศ.สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ เมธีวิจัยอาวุโส, ศิลปวัฒนธรรม 19: 5, 2541, น.40.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. วัฒนธรรมชาวบ้านกับวิถีความที่หายไป. สังคมพัฒนา 1-2, 2532.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. "พัฒนาการทางวัฒนธรรมไทย" เอกสารการประชุมวิชาการวิชาการ วัฒนธรรมกับสังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง. รวบรวมโดย อังรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์ และคณะ, 15-16 พฤศจิกายน 2537.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ "จากสยามเป็นไทย: นามนั้นสำคัญไฉน?" ใน จรัญ โฆษณานันท์ บรรณาธิการ วิถีสังคมไทย: สรรนิพนธ์ทางวิชาการในวาระครบรอบหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, พฤษภาคม 2543. หน้า 369-424.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. "วัฒนธรรมกับความหลากหลายทางชีวภาพ" ใน ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน, วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์ (บ.ก.), กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536.

ฉลาดชาย รมิตานนท์ และไชยันต์ รัชชกุล. Ethnography: บทเสวนาว่าด้วยการศึกษา/การเขียนถึงเรื่องราวของ "คนอื่น", สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 11: 1, 2541.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, "แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน", สายธารแห่งความคิด. ชาคริต ชุมวัฒนธรรม และอุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ (บก.), 2532.

ชลดา โกพัตมตา. "สถานภาพการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรม: ความเชื่อ ศาสนา ค่านิยม ประเพณี พิธีกรรม", เอกสารประกอบการสัมมนา โครงการประมวลความรู้เพื่อการพัฒนาการวิจัยประวัติศาสตร์ไทย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.

ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์. "ข่มขืน: ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมในสังคมไทย", รัฐศาสตร์สาร ฉบับ "ความรุนแรงในสังคมไทย", 19 : 3, 2539.

ชยันต์ วรรณภูติ. "เผยแพร่สร้างตัวตน : การเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้ติดเชื้อเอดส์", เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาหัวข้อ สถานภาพและทิศทางองค์ความรู้ทางสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์. เปลี่ยนกรุงเทพฯ ให้น่าอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์, สารคดี 13: 148, 2540, น.177-186.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. การเปลี่ยนแปลงกับความรู้ในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ: ผู้จัดการ, 2537.

ธงชัย วินิจจะกุล. "ความทรงจำกับประวัติศาสตร์บาดแผล : กรณีปราบปรามองเลือด 6 ตุลาคม 19" , รัฐศาสตร์สาร, 19 : 3 , 2539.

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. การเมืองกับการเลือกตั้ง : วัฒนธรรมที่กำลังเปลี่ยนแปลง, ศิลปวัฒนธรรม 2535.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย, ศิลปวัฒนธรรม 13 : 1, 2534.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ชาติไทย และเมืองไทย ในแบบเรียนประถมศึกษา, ศิลปวัฒนธรรม 12: 10, 2534.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. "ท่านอาจารย์สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ในไทยคดีศึกษาและอัตลักษณ์ไทย", ที่ทรงคนวัฒนธรรม : รวมบทความทางวิชาการวัฒนธรรมศึกษา , พรศักดิ์ พรหมแก้ว (บก.), สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540 .

ประเวศ วะสี. สมุนไพรไทย – อาหารไทย ศักยภาพของวัฒนธรรมไทยในการสมานรักษาเยียวยาประเทศไทย, ทิศทางไท: ฉ.12, 2538.

ประเวศ วะสี. "ความวังเวงทางวิชาการ", ศักยภาพของแพทย์. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน , มปป.

พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์. "พื้นฐานทางระเบียบวิธีสำหรับการวิเคราะห์ความเบี่ยงเบนตามกรอบทฤษฎีการ ปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์", บทความเสนอในการประชุมเพื่อพัฒนานักวิจัยด้านแพศพาณิชย์ในมิติทางวัฒนธรรม, กรุงเทพฯ โดยคณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร และคณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537.

พนิดา สงวนเสรีวานิช. เยาวราชในพายุฝุ่น, ศิลปวัฒนธรรม 18: 4, 2540.

พนิดา สงวนเสรีวานิช. ทายาทจีนเยาวราชยุคเจ้าสัว 40 , ศิลปวัฒนธรรม 18: 4, 2540.

พิมุข ชาญธนะวัฒน์. วิถีชีวิตกะจำง: มองโลกเหนือห่วงทอง, ศิลปวัฒนธรรม 19: 5, 2541.

ไมเคิล ไรท์. Culture : "วัฒนธรรม" คือวิญญาณมนุษย์หรือเครื่องทรมาน, Hiclass, ฉ.126, 2538.

- ไมเคิล ไรท์. วิพากษ์ Culture, ศิลปวัฒนธรรม 16: 1, 2537.
- ไมเคิล ไรท์. "การรณรงค์วัฒนธรรมไทย" มองในแง่บวก(บ้าง), ศิลปวัฒนธรรม 16: 8, 2538.
- ไมเคิล ไรท์. วัฒนธรรมกับอาแป๊ะป่องแป้ง, ศิลปวัฒนธรรม 19: 5, 2541.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. "การเมืองเรื่องวัฒนธรรมในสังคมไทย พ.ศ. 2501-2537", วารสารธรรมศาสตร์ 20: 3, 2537.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. การเขียนวัฒนธรรมชุมชน: บทวิพากษ์กระแสต้านโลกาวัตต์ร/ภิวัดณ์, วารสารธรรมศาสตร์ 21: 3, 2538.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. การสักการะบูชาพระบรมรูป ร. 5, สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 19:10, 2540.
- ลิซ่า ฮอง. "ศิลปวัฒนธรรม: จากความแปลกแยกสู่กระบวนการทำให้ศิลปวัฒนธรรมไทยกลายเป็นสินค้า", ศิลปวัฒนธรรม 20 : 1, 2541.
- วรศักดิ์ มหัทธโนบล. การรวมกลุ่มของจีนสยาม, ศิลปวัฒนธรรม 18: 4, 2540.
- ศุภย์มานุษยวิทยาสีรินธร. "มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง", เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง. ศุภย์มานุษยวิทยาสีรินธร กรุงเทพมหานคร. วันที่ 17 ธันวาคม 2542.
- ศรีศักดิ์ วลัยโกตม. "ชีวิตวัฒนธรรมกับความเชื่อในสังคมไทย", มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางการสังคมไทย, เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (บก.), กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา, 2536.
- สมพงษ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์. สามทศวรรษที่ศึกษาเกี่ยวกับไทยศึกษา : การศึกษาเปรียบเทียบสังคมและวัฒนธรรมไทย, สถานภาพไทยศึกษา: การสำรวจเชิงวิพากษ์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.
- สมสุข หินวิมาน. ความทรงจำใหม่กับหัวใจดวงเดิม: มายาคติ ความคิดความเชื่อ และโลกทัศน์ร่วมสมัยในละครโทรทัศน์, โลกของสื่อ 1: 3, 2542.
- สิริพร สมบูรณ์บุรณะ. หนังสือกับการสร้างวัฒนธรรมเมืองให้น่าอยู่, รัชมงคล 16 : 1, 2541.
- สุชาดา จักรพิสุทธิ์. จากเที่ยงคืน ถึง เช้าที่ไม่ใช่ ใต้นั้น, ศิลปวัฒนธรรม 20: 12, 2542.
- สุริชัย หวันแก้ว. วัฒนธรรมย่อย วัฒนธรรมด้านกระแสและวัฒนธรรมทางเลือก, เอกสารประกอบการสอน วิชาสังคมและวัฒนธรรม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มปป.
- สุริชัย หวันแก้ว. ปัญหาทัศนวิสัยของสังคมท่ามกลางวิกฤต: คนชายขอบกับนโยบายเชิงสังคมวิทยาการสื่อสาร, วารสารนิเทศศาสตร์, ต.ค.-ธ.ค. 2539.
- สุริชัย หวันแก้ว. "ปัญหาของไทยยุคสังคมแห่งการบริโภค: บริโภคนิยม", เอกสารประกอบวิชา "สังคม-วัฒนธรรม" ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

สุริชัย หวันแก้ว. "ความคับแคบแห่งโลกาภิวัตน์นิยม". รวมบทความทางวิชาการเรื่อง ความคับแคบแห่งโลกาภิวัตน์ : ที่พรรคสังคมนิยม, 2543.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ "จากกงจักรเป็นดอกบัว พิเคราะห์กรณี เอบีทีซีสยามกลายเป็นไทยแลนด์" ใน จรัญ ไชยณานันท์ บรรณาธิการ. วิถีสังคมไทย: สรรนิพนธ์ทางวิชาการในวาระครบรอบหนึ่งศตวรรษปริทัศน์นิยม, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, พฤษภาคม 2543. หน้า 369-424.

เสนห์ จามริก , "การเมืองไทยหลังปฏิวัติตุลาคม", วารสารธรรมศาสตร์ 3 : 3, 2517.

อภิวัฒน์ โปษยานนท์. "ศิลปะรัชกาลที่ 5 : จากรูปนุชาสู่อุตสาหกรรมผลิตวัฒนธรรม", เอกสารการประชุมทางวิชาการ ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ยุโรปกับรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : โอกาส ความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลง. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2540.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. สถานภาพและทิศทางของมานุษยวิทยาในสังคมไทย, วารสารสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 11: 1, 2541.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. การวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมไทย : แนวเศรษฐศาสตร์การเมือง, วิถีวิทยาศึกษาสังคมไทย : วิถีใหม่แห่งการพัฒนา, จาตุรงค์ บุญรัตนสุนทร (บก.), กรุงเทพฯ : ฝ่ายข้อมูลและเผยแพร่ โครงการส่งเสริมองค์การพัฒนาเอกชน, 2535.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. "การพัฒนาแบบเครือข่ายและการวิจัยในมิติวัฒนธรรม" ใน การวิจัยในมิติวัฒนธรรม, อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บก.) , คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542

เอกวิทย์ ณ ถลาง , "การสืบทอดและปรับปรุงวัฒนธรรมให้ทันสมัย", ศิลปวัฒนธรรม 10:7, พ.ค. 2532.

วิทยานิพนธ์

กรองจิตต์ เมืองวุฒิ. วัฒนธรรมและค่านิยมของครอบครัวผู้ป่วยจิตเวชในภาคเหนือที่มีผลต่อการเลือกวิธีการบำบัดรักษา: ศึกษาเฉพาะกรณีโรงพยาบาลสวนปรุง จ.เชียงใหม่, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2538.

กฤษฎา บุญชัย. พลวัตชุมชนล้านนาในการจัดกรความหลากหลายทางชีวภาพ , วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

กุสุมา ชูศิลป์ และคณะ. สภาพและปัญหาการแพทย์แผนโบราณและกลวิธีพัฒนาในงานสาธารณสุขมูลฐาน, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532.

- กุลวดี เจริญศรี. ผลกระทบของการพัฒนาทางด้านไฟฟ้าที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของ อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต(พัฒนาสังคม) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2524.
- ษ์สรา ชมะวรรณ. แนวคิดเรอมนต์วิลเลียมในการวิเคราะห์วัฒนธรรมบริโภค, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย (สังคมวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- จิตติมา สุขผลิน. แนวทางการกำหนดแผนการประชาสัมพันธ์งานท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านวัฒนธรรม , วิทยานิพนธ์วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2539.
- จิตรลดา ล้อมจำริญ. ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับการใช้ยาแอมเฟตามีนของประชากรวัยแรงงาน , วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , 2539.
- จิตรพร ธรรมสารสุนทร. ค่านิยมทางเพศที่ปรากฏในนิตยสารผู้หญิง , นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2538.
- จิตรภรณ์ วันสพงษ์. ขาดพื้นฐานนิยมในการนำเสนอเรื่องเกี่ยวกับประเทศลาวในหนังสือพิมพ์ไทย , นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- จินตนา กาญจนถวัลย์. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในชุมชนกะเหรี่ยง : ศึกษาเปรียบเทียบกรณีบ้านไร่ป่า อ.ทองผาภูมิ กับบ้านสะเนฟอง อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี , วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2535
- จุฑามาศ สนนก , พิเชฐ อนุกุล. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมทอผ้า , ศูนย์วิจัย มหาวิทยาลัยพายัพ , 2528.
- จุฬาร ไชติช่วงนิรันดร์ และคณะ. ประวัติศาสตร์หมู่บ้านคำม่วง ต.บ้านคำ อ.เมือง จ.ขอนแก่น, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ,2529.
- เจริญลาภ สักคะวัฒนะ. ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมในสังคมที่ปรับเปลี่ยน : กรณีศึกษา บ้านดอนสำราญ หมู่ 4 ต.ยางคำ อ. โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด , วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2537.
- ฉัตรกุล ทองเกต. การวิเคราะห์เนื้อหาวัฒนธรรมวัยรุ่นที่ปรากฏในภาพยนตร์ไทยปี พ.ศ.2535 , นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2539
- ชลธิชา ศาลิคุปต์. กระบวนการพัฒนาและจำรองเอกลักษณ์ของหญิงรักร่วมเพศ, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย (สังคมวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2532.
- ชาติชาย มีเกิดมูล การยอมรับวัฒนธรรมไทยของชาวข้ามบรรณโคกิชู, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2529.
- ชาย โพธิ์สิตา และคณะ. นวัตกรรมที่ชายตัว : บริบททางสังคมวัฒนธรรมของหญิงบริการทางเพศ, สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2537.

- ชายนำ ภาววิมล. พุทธพาณิชย์ : ผลกระทบจากการใช้สื่อสารมวลชนในการโฆษณาพระเครื่องที่มีต่อทัศนคติและความเชื่อของพุทธศาสนิกชนในเรื่องสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา, นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- ชุตินธรา วัฒนกุล. กรือแต๊ะ : ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ ปรัมปรานิยาย และพิธีกรรม, วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- ชูลีพร วิมุกตานนท์. กลุ่มท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษาบ้านห้วยเม็ง อ.เชียงของ จ.เชียงใหม่, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532.
- โชคชัย ปรีชาหาญ. วิถีชีวิตของชายรักร่วมเพศ : ศึกษาเฉพาะกรณีในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยคดีศึกษา) มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2540.
- ณัฐธิดา สุขมนัส. ความเชื่อเรื่องดวงจัญในวิถีชีวิตของชาวไทยเชื้อสายจีนในกรุงเทพฯ, วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์
- เด่นเดือน เหลืองแข็ง. บทบาทของสื่อสิ่งพิมพ์ในการสนับสนุนวัฒนธรรมการเลี้ยงโตจากตัวเลข, นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538
- ดุษฎี กาฬอ่อนศรี, สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมือง สังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน กรณีหมู่บ้านชาวยอ, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2529.
- ทรงวิทย์ เชื้อมสกุล. วัฒนธรรมชาวเขากับสารเสพติด : ศึกษากรณีชาวเขาเผ่าแม้ว, สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์, 2541.
- ทรงสิริ วิจิรานนท์. ติงเปอต: ประเพณีเทศกาลเดือนสิบในภาคใต้, วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- ทวิช จตุรพิทักษ์. พิธีกรรมเพื่อสืบทอดความเป็นชาติพันธุ์ของชาวเขายากจน: การศึกษาการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าลีซอในจังหวัดเชียงใหม่, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538.
- ทิวา วงศ์ธนาภา. เงื่อนไขทางสังคมที่มีผลต่อปรากฏการณ์การก่อเหตุทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวะ : ศึกษากรณีโรงเรียนอาชีวะแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพฯ, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- นคร พันธุ์ณรงค์. วัฒนธรรมพื้นบ้านเมืองทุ่งยั้ง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์, ศูนย์สุโขทัยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2522.
- นวรรตน์ นพวิทย์. ชีวิตแม่ค้า : บทบาททางเศรษฐกิจและครอบครัว, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (มานุษยวิทยา), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2540.

- นวล สารสอน. ผลกระทบของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพสังคมเศรษฐกิจที่ตลาดน้ำ
ดำเนินสะดวก อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษย
วิทยา) มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533.
- น้อยนภา สีนฤบดี. อิทธิพลของศิลปะโคโลเนียลที่มีต่อเยาวชนวัยรุ่น : ศึกษากรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
ตอนต้นในโรงเรียนมัธยมสังกัดกองการมัธยม กรมสามัญศึกษาในเขตกรุงเทพฯ, วิทยา
นิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2531.
- นิพัทธเวช สืบแสง. วัฒนธรรมกับพฤติกรรมทางเพศและสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคเอดส์ใน
ชุมชนชาวเขาเผ่าถิ่นและเผ่าขมุ, สำนักวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์, 2541.
- น้ำเพชร จัตรปฎิญาณนท์. วัฒนธรรมการเมืองของกลุ่มบุคลากรทางการแพทย์ในโรงพยาบาล
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538.
- นฤมล นิตยจินต์. เจ้ามือหอยใต้ดิน : ศึกษาเฉพาะกรณีอิทธิพลทางการเมือง, วิทยานิพนธ์ รัฐ
ศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- บงกชมาศ เอกเยี่ยม. เกย์ : กระบวนการพัฒนาและอ้างเอกลักษณ์รักร่วมเพศ, วิทยานิพนธ์สังคม
วิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต (สังคมวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2532.
- บัณฑิต จันทร์โรจนกิจ. การเมืองวัฒนธรรมเรื่องการสร้างควมหมายของประชาธิปไตย, วิทยา
นิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2541.
- บุญรัตน์ เจริญชัย. ช่างเมืองเพชร : วิถีชีวิตร่วมสมัยของช่างปูนปั้นเพชรบุรี, วิทยานิพนธ์สังคม
วิทยาและมานุษยวิทยา (มานุษยวิทยา) , มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2541.
- ปฐม นวลคำ. ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อพฤติกรรม การบริโภคเกลืออนามัย, สังคม
ศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล , 2535.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. องค์ความรู้ในเวทีของชุมชนเกษตรกรรมในเขตป่า : ศึกษากรณีชุม
ชนกระเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษย
วิทยา (มานุษยวิทยา), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.
- ปิยนาด แสนศักดิ์. การศึกษาความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติกับการปรับตัวทางการเมืองในหมู่
บ้านชาวลีซอเขาค้อ จ.เพชรบูรณ์, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา)
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532.
- พรทิพย์ อุดสุวรรณ. การรักษาโรคด้วยยาแผนโบราณ กรณีศึกษา : ร้านขายยาเจ้ากรมเป็ด , วิทยา
นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535.
- พรศิริ บุรณเขตต์. นางโน : ชีวิตทางสังคมและบทบาทในสังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 5 , วิทยานิพนธ์
สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
2540.

พศิน แดงจวง. ผลกระทบของการรับรู้เรื่องโรคเอดส์ต่อสภาวะเศรษฐกิจ การเมือง การปกครองและ
กระบวนการทางสังคมในภาคเหนือ. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่, 2541.

พัชรินทร์ ลาภานันท์. สตรีอีสานกับการจัดทรัพยากรน้ำ , สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น, 2538.

พัฒนา บุญอ่ำ. การปรับตัวของสตรีชนบทต่อวิถีชีวิตในกรุงเทพมหานคร : ศึกษาเฉพาะกรณีแม่ค้า
ดอกไม้ย่านปากคลองตลาด, วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2537.

พิเชษฐ สายพันธ์. นาคคติ อีสานลุ่มน้ำโขง : ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย, วิทยา
นิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

พิมล แสงสว่าง. นโยบายการรวมพวกชาวเขากับเอกลักษณ์ประจำเผ่า : ศึกษาเชิงวัฒนธรรมทาง
การเมือง, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536.

มณฑล มีอนันต์. วัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลชั้นนำท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีบุคคลชั้นนำ
จ. สิงห์บุรี. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

มัทนี เขตมี. วิถีชีวิตและชีวิตครอบครัวของหญิงรักหญิง. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
(มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

ยุคติ มุกดาวิจิตร. การก่อตัวของกระแสวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538.

ยุทธชัย ดำรงมณี. ไฮสโคต : ชายขายบริการในบาร์สำหรับผู้หญิง. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา (สังคมวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

ยุรี ไบตระกูล. พิธีทำบุญกำฟ้าของชาวลาวพวน : ศึกษากรณีหมู่บ้านพวน ต.บางน้ำเขียว อ.พรหม
บุรี จ.สิงห์บุรี. วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

รัตนา พรหมชัย. ลาวจีน: บทบาททางสังคมและวัฒนธรรม กรณีศึกษาหมู่บ้านสันหลวงเหนือ หมู่10
อ.แม่จัน จ.เชียงราย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (วัฒนธรรมศึกษา) มหาวิทยาลัย
มหิดล, 2527.

วรรณ ภัคดี. ความล้าในความเป็นคนไทยของชาวเขา. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

วัฒณี ภูวทิศ. การวิเคราะห์บทบาทหนังสือพิมพ์ในการส่งเสริมวัฒนธรรมไทย. นิเทศศาสตร์
มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

วาที ทรัพย์สิน. การท่องเที่ยวกับการพัฒนาหัตถกรรมหนังตะลุงในเขต อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537.

- วิวัฒน์ เลียมไพรวัง. วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของไทย : การศึกษาเฉพาะกรณี นักศึกษาระดับปริญญาโทของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- วิภาวี วิโรจน์พันธุ์. การสร้างความหมายวัฒนธรรมวัยรุ่นในรายการป๊อปปูล่ามูวบนิตติ้งทางโทรทัศน์. นิตยสารสตรีมหบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- วิชุดา ปานกลาง. การวิเคราะห์การถ่ายทอดความหมายเรื่อง "ผี" ในภาพยนตร์ไทย. นิตยสารสตรีมหบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- วีรวัฒน์ อัมพันธุ์. จินตภาพทางศิลปะวัฒนธรรมของกรุงเทพมหานครผ่านสื่อ. นิตยสารสตรีมหบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- ศิริพร ศรีแสง. บวชข้าง: ภาพสะท้อนมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวพวน กรณีศึกษาชุมชน บ้านหาดเสี้ยว อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537.
- ศิวะพร หงษ์จินดาเกศ. วิถีชีวิตประจำวันที่แสดงออกทางวาทกรรมในละครวิทยุคณะเกศทิพย์ พ.ศ. 2536. นิตยสารสตรีมหบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- ศุภิมา นฤมล. กระบวนการกลายเป็นหมอนวด : กรณีศึกษาหญิงบริการในสถานบริการอาบอบนวด. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย (สังคมวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2530.
- สกลกานต์ อินทร์ไทร. การสื่อสารกับการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มเด็กป๊อปในกรุงเทพมหานคร. นิตยสารสตรีมหบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- สมใจ ศรีหาล้า. หมอนวดกับการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน. มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- สมบัติ อังกรธัญวงศ์. วัฒนธรรมทางการเมืองของผู้นำเกษตรกรในภาคกลาง. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- สมพร เขียวเม่น. วัฒนธรรมทางการเมืองของข้าราชการไทย: กรณีศึกษาข้าราชการกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- สมหมาย ชินนาค. ผีปะกำ : คติความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของชาวไทย-กวย (ส่วย) เลี้ยวข้าง จ. สุรินทร์, วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2539.
- สถิต สุขบท. การรักษาพยาบาลพื้นบ้านในชนบทภาคอีสาน : ศึกษากรณี อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์, มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2539.

- สมิทธิ สระอุบล. วัฒนธรรมชาวไทยย่อในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : ศึกษากรณีบ้านโพนสิม อ. ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์, วิทยาพิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (พัฒนาศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2531.
- สว่างจิต ศรีระชา. ชีวิตนักศึกษาามมหาวิทยาลัยขอนแก่น , ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (อุดมศึกษา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.
- सानิต ศิริวิศิษฐ์กุล. หมอดู : กระบวนการสร้างตัวตนและความสัมพันธ์ทางสังคม , วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (สังคมวิทยา) , มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2536
- สุชาดา กิตติตระกูลกาล. ศาลท่านท้าวมหาพรหมโรงแรมเอราวัณ : การแสดงเชิงพิธีกรรมยุคโลกาภิวัตน์ , วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) , มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2540.
- สุทธิณี ละไมเสถียร. กลยุทธ์ในการสื่อความหมาย "ความเป็นไทย" ในชิ้นงานโฆษณาทางสื่อสิ่งพิมพ์ของบริษัทการบินไทย จำกัด (มหาชน) ในช่วง พ.ศ. 2530-2537 , นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- สุธรรม นันทชัยมงคล. พยาบาลชาย : วิถีชีวิตและการปรับตัว, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (สังคมวิทยา) , มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2538.
- สุนทร สุรวาทกุล. การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวไทยที่พูดภาษาลาว กวย และเขมร ศึกษากรณีบ้านเกาะแก้ว อ. ลำโรงทาน จ.สุรินทร์, วิทยาพิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (พัฒนาศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2531.
- ไสวตรี ฌ กลาง. วัตถุดิบ : บทบาทด้านพิธีกรรมและความสัมพันธ์ที่มีต่อชุมชนในเขตกทม. , วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) , มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2537.
- อนันต์ นาวิไล. กระบวนการการกลายเป็นผู้ขายชายตัว : ศึกษาเฉพาะกรณีผู้ขายชายตัวให้เกย์ในเขต กทม. , ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2537.
- อาภรณ์ อุกฤษณ์. พิธีลอยเรือ : ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมของชาวเล : กรณีศึกษาน้ำหัวแหลม เกาะลันตา จ.กระบี่ , วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2532.
- อิศราพร จันทร์ทอง. บทบาทหน้าที่ของพิธีแก้ลมของชาวกูย บ้านลำโรงทาน อ.ลำโรงทาน จังหวัดสุรินทร์ , ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2537.

รายชื่อรายงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาวัฒนธรรม ในช่วงปี พ.ศ. 2520 - 2542
(จำแนกตามประเด็นศึกษา)

การเมือง การปกครอง

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2520	สมพร เขียวเม่น	ความเชื่อทางการเมืองของข้าราชการไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีข้าราชการกรุงเทพมหานคร	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ปกครอง) จุฬาฯ
2520	สุวรรณี กุลวิจิตรรังสี	ความสำนึกต่อชาติของนักเรียนโรงเรียนสาริตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ปกครอง) จุฬาฯ
2521	วิวัฒน์ เขียมไพรวัน	วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีนักศึกษาระดับปริญญาโทของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ
2521	สมบัติ อ่างศ์ธัญวงศ์	วัฒนธรรมทางการเมืองของผู้นำกลุ่มเกษตรกรในภาคกลาง	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ปกครอง) จุฬาฯ
2522	มณฑล มีอนันต์	วัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลชั้นนำท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีบุคคลชั้นนำ จ.สิงห์บุรี	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ปกครอง) จุฬาฯ
2526	วิชัย ภูโยธิน	วัฒนธรรมทางการเมืองของนักศึกษาวิทยาลัยครูในเขต กทม. ศึกษาเฉพาะกรณีความมีสมรรถนะทางการเมืองแบบไฟฟ้า และความมีสมรรถนะทางการเมืองแบบผู้มีส่วนร่วมในการปกครอง	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มธ.
2527	พลศักดิ์ จิระไกรศิริ	ความเชื่อในพุทธธรรม สถานภาพในสถาบันสงฆ์และความเชื่อทางการเมืองของพระสงฆ์ไทย	รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาฯ
2530	อภิวัฒน์ พลสยาม	วัฒนธรรมทางการเมืองของข้าราชการระดับอำเภอ : ศึกษาเฉพาะกรณี อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มธ.
2531	วัชรินทร์ ชาญศิลป์	วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมของนักศึกษา	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มธ.

การเมือง การปกครอง

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2531	นาทศิริ กาญจนบุรณ	วัฒนธรรมทางการเมืองของผู้นำสหภาพแรงงาน : ศึกษาเฉพาะกรณีของสหภาพแรงงานเอกชน ในเขตจังหวัดสมุทรปราการ	โครงการบัณฑิตศึกษา พัฒนาสังคม NIDA
2531	ประภาส สุทธิอาคาร	วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของประชา ชน อ.ป่าต้ว จ.ยโสธร	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) มก.
2532	ปิยนาด แสนศักดิ์	การศึกษาความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติกับ การปรับตัวทางการเมืองในหมู่บ้านชาวลิซอเขาค้อ จ. เพชรบูรณ์	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2532	ชุลีพร วิมุกตานนท์	กลุ่มท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมของประชาชนใน การพัฒนาชนบท : กรณีศึกษากันห้วยเม็ง อ.เชียงของ จ.เชียงใหม่	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2534	นฤมล นิตยจินต์	เจ้ามือหอยใต้ดิน : ศึกษาเฉพาะกรณีอิทธิพลทางการเมือง	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ
2535	อภิวุฒิ พิมลแสงสุริยา	วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม : ศึกษากรณีนัก ศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มธ.	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มธ.
2535	สุรศักดิ์ วัฒนาอุดมชัย	วัฒนธรรมทางการเมืองของนักศึกษาวิทยาลัยครู ในเขตภาคเหนือตอนบน	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มช.
2536	กานต์ นิมนันตกุล	วัฒนธรรมทางการเมืองของสมาชิกสภาเขต	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มธ.
2536	พิมล แสงสว่าง	นโยบายการรวมพวกชาวเขากับเอกลักษณ์ประจำเผ่า : ศึกษาเชิงวัฒนธรรมทางการเมือง	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มช.
2537	แสวง บุญมี	วัฒนธรรมทางการเมืองของครูประถมศึกษาแห่งชาติ : ศึกษากรณีครูประถมศึกษาจังหวัดอีสานใต้	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มธ.
2538	สมจิต หวังดิลก	วัฒนธรรมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่น จ. สมุทรปราการ	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มธ.
2538	น้ำเพชร ฉัตรบุญญานนท์	วัฒนธรรมการเมืองของกลุ่มบุคลากรทางการแพทย์ใน โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มช.
2539	จริญญา เจริญสุขใส	การเปิดรับข่าวสารทางการเมือง วัฒนธรรมทางการเมือง เมือง กับการไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งของ เยาวชนใน กทม. ปี พศ. 2538	นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ

การเมือง การปกครอง

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2539	สินธุ์ชัย ศุภรเสพย์	บทบาทของ "เจ้าพ่อ" ในการเมืองไทย พ.ศ. 2517-2535	อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	ศุภกร วิริยานภากรณ์	วัฒนธรรมทางการเมืองของผู้นำท้องถิ่น ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสมาชิกสภาเทศบาล กับสมาชิก อบต. ใน จ.พระนครศรีอยุธยา	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	ร.อ. ชูเอก ฉายา	วัฒนธรรมทางการเมืองของนายทหารชั้นประทวน : ศึกษาเฉพาะกรณีพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มช.
2539	วันเพ็ญ บุญยืน	วัฒนธรรมทางการเมืองของนักศึกษาสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มช.
2539	สุกิติ มนต์เชียรทอง	วัฒนธรรมองค์กรในระบบราชการไทย : กรณีศึกษาข้าราชการกรมการปกครอง จังหวัดเชียงใหม่	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มช.
2541	ไพฑูริย์ หาญภักดีสกุล	ผลกระทบของความแตกต่างทางวัฒนธรรมต่อการบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) : ศึกษาเฉพาะกรณี อบต. อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่	รัฐประศาสนศาสตรมหา บัณฑิต มช.
2541	บัณฑิต จันทร์โรจนกิจ	การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยประชาธิปไตย	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มธ.

ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2523	มานิส ปิยะสิงห์	ศึกษาลักษณะสังคมไทย วิเคราะห์จากบทลงโทษในกฎหมายตราสามดวง	ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) ม. ศิลปากร
2529	วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์	วิวัฒนาการพิธีทำขวัญของคนไทย	สถาบันไทยคดีศึกษา มธ.
2532	ศิริลักษณ์ สุภากุล	พิธีกรรมพืชมักกับการจัดระเบียบสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดลำปาง	สังคมวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2532	นิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ	ร่างทรง : บทบาทที่มีต่อสังคมปัจจุบัน กรณีศึกษาที่อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2532	อมาวสี เกียรติวาร	เจ้าพ่อศรีนครเตา : บทบาทและความสำคัญของการถือผีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กรณีศึกษากันเมืองเตา ต. เมืองเตา อ. พัทลุงภูมิพิสัย จ. มหาสารคาม	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2532	อาภรณ์ อุกฤษณ์	พิธีลอยเรือ : ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมของชาวเล กรณีศึกษากันหัวแหลม เกาะลันตา จ. กระบี่	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2534	สุรียา สมุทคุปต์ และคณะ	บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก : พิธีกรรมข้าวและมนุษย์ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของอีสาน	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มข.
2534	สุรียา สมุทคุปต์ และคณะ	บุญเวสของชาวอีสาน : การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มข.
2535	เสาวภา เชาวศิลป์	การศึกษาพิธีบุญหลังบ้าน : กรณีศึกษามุ่บ้านกระเดื่อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2535	เพียงจิต เทียนย้อย	การเปลี่ยนศาสนาของชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยง (สะกอ) ในหมู่บ้านภาคเหนือของไทย	มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2536	จงหทัย อมรพัฒน์กุล	กว่าตั้ง : การศึกษาเชิงพิธีกรรมวิเคราะห์ ศึกษากรณีหมู่บ้านเข้าห้วยแม่ซ้าย อ.เมือง จ. เชียงราย	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2537	ยุรี ไบตระกูล	พิธีทำบุญกำฟ้าของชาวลาวพวน : ศึกษากรณีหมู่บ้านพวน ต.บางน้ำเขียว อ.พรหมบุรี จ.สิงห์บุรี	มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2537	ไสวตรี ณ ถลาง	วัดญวน : บทบาทด้านพิธีกรรมและความสัมพันธ์ที่มีต่อชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2537	ชุตินธรา วัฒนกุล	กรือแซะ : ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ ปฐมปรานีนิยาย และพิธีกรรม	มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ

ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2537	อิศราพร จันทรทอง	บทบาทหน้าที่ของพิธีแก้ลมของชาวกูย บ้านลำโรงทาบ อ. ลำโรงทาบ จ. สุรินทร์	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2537	ศิริพร ศรีแสง	บวชช้าง : ภาพสะท้อนมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของ ชาวกวน กรณีศึกษาชุมชนบ้านหาดเลี้ยว อ.ศรีณรงค์ จ.สุโขทัย	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2538	ทรงสิริ วิชิรานนท์	ชิงเปรต : ประเพณีเทศกาลเดือนสิบในภาคใต้	มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2538	ศุภชัย สุวรรณสุทธิ	ภูมิปัญญาพุทธกับแนวทางใหม่ในการพัฒนาประเทศ ของไทย	พัฒนบริหารศาสตรบัณฑิต (พัฒนาสังคม) NIDA
2539	สถาพร อรุณวิลาส	คติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกากับวิถีชีวิตชุมชน เมืองสุโขทัย - ศรีณรงค์	อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) จุฬาฯ
2539	พระมหามาโนช ศึกษา	พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม : ศึกษาความคิด เห็นของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาสังคม ของพระพยอม กัลยาโณ	สังคมสงเคราะห์ศาสตร- มหาบัณฑิต มธ.
2539	สมหมาย ชินนาค	ผีปะก่า : คติความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของ ชาวไทย-กวย (ส่วย) เลี้ยวช้าง จ.สุรินทร์	มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	พิเชษฐ สายพันธ์	นาคาคติ อีสานลุ่มน้ำโขง : ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธี กรรมร่วมสมัย	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2539	กาญจนา สุวรรณวงศ์	วิถีชีวิต พิธีกรรม และการธำรงค์เอกลักษณ์ทาง วัฒนธรรมของกลุ่มพรานหม่นราชสำนักในสังคมไทย ศึกษากรณีเทวสถานโบสถ์พรานหม่นพระนคร	มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	ณัฐริดา สุขมนัส	ความเชื่อเรื่องฮวงจุ้ยในวิถีชีวิตของชาวไทย เชื้อสายจีนใน กทม.	มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2540	สุชาดา กิตติตระกูล กาล	ศาลท่านท้าวมหาพรหมโรงแรมเอราวัณ : การแสดงเชิง พิธีกรรมยุคโลกาภิวัตน์	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2541	สรินยา กิจประยูร	การรับคริสต์ศาสนากับการปรับตัวทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนอาซาโน อ. แม่สรวย จ. เชียงราย	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) มช.

ศิลปะและนันทนาการ

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2520	รัตนา สวิตานนท์	วิเคราะห์สุภาษิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรม	ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มศว.
2524	สมจิตร์ กัลยาศิริ	การวิเคราะห์เพลงพื้นเมืองและการละเล่นพื้นเมืองของจังหวัดสุรินทร์	ครุศาสตรมหาบัณฑิต (มัธยมศึกษา) จุฬาฯ
2526	ธวัช ปุณโณทก	การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมอีสาน	สถาบันไทยคดีศึกษา มธ.
2527	ว่าที่ร.ต. กฤษณศักดิ์ กันฐุสุทธิ	การศึกษาสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยสมัยรัชกาลที่ 3 จากภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในกรุงเทพมหานคร	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์) ม. ศิลปากร
2530	สมปอง จันทร์ทอง	วัฒนธรรมภาษาอีสานจากผญา : ศึกษากรณีบ้านหนองเรือ ต.คำสิงห์ อ.เมือง จ.ยโสธร	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มศว. มหาสารคาม
2532	วิบัณฑิตา ช่วยชูวงษ์	วัฒนธรรมภาษาชื่อหมู่บ้านในจังหวัดมหาสารคาม	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มศว. มหาสารคาม
2532	สมชาย นิลอาธิ	การสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงของเรือนอีสาน : กรณีศึกษาบ้านหนองขาม จ.กาฬสินธุ์	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2533	นวล สารสอน	ผลกระทบของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพสังคม เศรษฐกิจที่ตลาดน้ำดำเนินสะดวก อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2534	วิมาลา ศิริพงษ์	การสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยในสังคมไทยปัจจุบัน : ศึกษากรณีสกุลพาทย์โกสัล และสกุลศิลปบรรเลง	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2534	รศ. เรณู คุปต์ชะเรียม และคณะ	การทอผ้าพื้นเมืองของสตรีชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : การศึกษาในมิติทางด้านวัฒนธรรมและสังคม	สถาบันวิจัยและพัฒนา มข.
2535	สุรียา สมุทคุปต์ และคณะ	หนังสือประโมทัยของอีสาน : การแพร่กระจายและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มข.
2535	จิรนนท์ โกมลภิตสกุล	การวิเคราะห์บทบาทและสถานภาพสตรีจากสำนวนสุภาษิตอีสาน	
2536	ธนันท์ เศรษฐพันธ์	การใช้เรื่องเล่าผีปู่และย่าสะ : ศึกษาเฉพาะกรณีชาวบ้านป่าจี้	มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2536	อัญชลลา โภชนสมบุรณ์	นาฏกรรมจารีตในสังคมไทยปัจจุบัน : การศึกษาเปรียบเทียบวิถีชีวิตและผลงานของผู้ผลิตสองกลุ่ม	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต(มนุษย์) มธ.

ศิลปะและนันทนาการ

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2537	อุบลรัตน์ จันทร์เนตร	ความสัมพันธ์ระหว่างเพลงกล่อมเด็กกับโลกทัศน์ลาว พวน : กรณีศึกษาหมู่บ้านวัดกุฎีทอง จ.สิงห์บุรี	มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย จุฬาฯ
2537	พ.ต. วัลลภ มณีเชษฐา	กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมเรื่องอักษรธรรมล้านนา	ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย มธ.
2537	เครือมาศ วุฒิกาวณ	ชีวิต ศรีทธา และผีนผ้า : การสืบทอดความรู้เรื่อง ผ้าทอ อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่	ได้ทุน <i>สวช.</i>
2537	วาที ทรัพย์สิน	การทอเกี่ยวกับการพัฒนาหัตถกรรมการทำรูป หนังตะลุง : ในเขต อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช	ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2539	พรพิไล เทพคำ	เพลงคำเมืองกับวัฒนธรรมชาวล้านนา : วิเคราะห์เนื้อ หาเพลงคำเมืองช่วง ม.ค.-ธ.ค. 2537	นิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัย จุฬาฯ
2539	ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์	วรรณกรรมไทยพวน : ความสัมพันธ์กับสังคม	อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย จุฬาฯ
2539	นิยม ออไอศูรย์	การศึกษาการสืบทอดงานศิลปะผ้าทอของกลุ่มชนไททรง ดำ จ.เพชรบุรี	ครุศาสตร์ มหาวิทยาลัย จุฬาฯ
2539	เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว	ความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรม พื้นบ้านของไทย ของนักศึกษาระดับปริญญาตรี สถาบันราชภัฏ	ครุศาสตร์ มหาวิทยาลัย จุฬาฯ
2539	จิตติมา สุขผลิน	แนวทางการกำหนดแผนการประชาสัมพันธ์ งานท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับปัจจัยด้านวัฒนธรรม	วารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัย มธ.
2539	สุรีย์ บุญญานพวงษ์ และ สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ	ประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว : จุดเปลี่ยนของ ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม	สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2539	สุรีย์ บุญญานพวงษ์	ผลกระทบจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว กรณีศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน	สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2540	สุจิต มีจันท์	การควบคุมทางสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีวัฒนธรรม จากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน	สังคมสงเคราะห์ศาสตร์- มหาวิทยาลัย มธ.

วัฒนธรรมย่อย

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2529	ชาติชาย มีเกิดมูล	การยอมรับวัฒนธรรมไทยของชาวข่ามุขบรรณโคกภิชฐ์	ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (พัฒนาลังคม) มก.
2530	วรรณ โภคดี	ความสำนึกในความเป็นคนไทยของชาวเขา	รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2530	ศุภิมา นฤมล	กระบวนการกลายเป็นหมคนวด : กรณีศึกษาหญิง บริการในสถานบริการอบ อบ นวด	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2531	สุทธิ จันทรวงษ์	วัฒนธรรมสัมพันธ์ระหว่างไทยภูเขาเผ่าเย้า-ไทย	ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (พัฒนาลังคม) มก.
2531	สมิทธิ์ สระอุบล	วัฒนธรรมชาวไทยย้อยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : ศึกษากรณีบ้านโพนสิม อ. ยางตลาด จ. กาฬสินธุ์	ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต มศว. มหาสารคาม
2531	สุนทร สุรวาทกุล	การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวไทยที่พูด ภาษาลาว กวย และเขมร ศึกษากรณีบ้านเกาะแก้ว อ.ลำโรงทาบ จ.สุรินทร์	ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต มศว. มหาสารคาม
2531	สว่างจิต ศรีระชา	ชีวิตนักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2531	เดือนพิศ ชัยพรหมประสิทธิ์	สถานภาพและบทบาทของสตรีในครอบครัวจีนใน สังคมไทยปัจจุบัน : กรณีศึกษากลุ่มอนุรักษนิยม ในกรุงเทพมหานคร	สังคมวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2531	น้อยนภา สีนรูปดี	อิทธิพลของดิสโก้เธคที่มีต่อเยาวชนวัยรุ่น : ศึกษากรณี นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนมัธยมสังกัด กองการมัธยม กรมสามัญศึกษา ในเขต กทม.	สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาบัณฑิต มธ.
2531	พงษ์พัชรินทร์ พุ ฒินะ	คติชนวิทยากับการอบรมเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทยมุสลิม : ศึกษากรณีชุมชนบ้านครัวเหนือ กทม.	ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2532	กนกพรรณ แสงเรือง	ความสำนึกในเอกลักษณ์ชาติพันธุ์ของลาวพวน	สังคมวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2532	เวชชวุฒิ บุญชูวิทย์	เงื่อนไขทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับสิ่งใหม่ ของชาวเขาเผ่าอีเก้อ : ศึกษาเฉพาะกรณี หมู่บ้านแสนเจริญใหม่ อ. แม่สรวย จ. เชียงราย	ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร

วัฒนธรรมย่อย

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2532	สอาด ทุนภิรมย์	วัฒนธรรมการทำงานของคนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย : ศึกษากรณีบ้านพะวร อ.ห้วยทับทัน จ. ศรีสะเกษ	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มศว. มหาสารคาม
2532	สุรศักดิ์ ศิริ	วัฒนธรรมการทำงานของคนอีสาน : ศึกษากรณีบ้านดอนตู ต.หัวดง อ.นาตุ้ม จ.มหาสารคาม	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มศว. มหาสารคาม
2532	อาภรณ์ รอดอรินทร์	การเปรียบเทียบลักษณะนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่	ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ
2532	ชลธิชา ศาลิคุปต์	กระบวนการพัฒนาและธำรงค์เอกลักษณ์ของหญิงรักร่วมเพศ	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2532	ประภาพรรณ วงศาโรจน์	การพัฒนาเอกลักษณ์ผู้รักร่วมเพศในหมู่วัยรุ่น	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2532	บงกชมาศ เอกเยี่ยม	เกย์ : กระบวนการพัฒนาและธำรงค์เอกลักษณ์รักร่วมเพศ	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2533	เกริกศักดิ์ บุญญาหงษ์ สุรีย์ บุญญาหงษ์ และ สมศักดิ์ จันทะ	ชีวิตคนชราใน จ. เชียงใหม่	สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2535	ไฉน สนสกุล	การธำรงค์ชาติพันธุ์และการผสมกลมกลืนของชาวมอญ : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนมอญบางชั้นหมาก จ. ลพบุรี	มานุษยวิทยา มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2535	กิตติภูมิ วิเศษศักดิ์	กระบวนการพัฒนา และธำรงค์เอกลักษณ์การแต่งกายแบบฮิญาบของนักศึกษาสตรีมุสลิมในมหาวิทยาลัยส่วนกลาง	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2535	จิราลักษณ์ จงสถิตมัน	การวิจัยเอกสารเรื่องสถานภาพและบทบาทของสตรีภาคเหนือกับพัฒนาการของการขายบริการทางเพศ (วิกฤตทางวัฒนธรรมกับการดำรงชีวิตของเยาวชนสตรี : กรณีศึกษาผลกระทบของการพัฒนาในชนบทภาคเหนือ)	ภาควิชาสังคมวิทยาและ มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มช
2536	อระระโท โอชิมา	ชีวิต พิธีกรรม และเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนมอญในเมืองไทย กรณีศึกษาในเขตอำเภอบ้านโป่ง จ. ราชบุรี	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2536	ดร. รัตนาพร เศรษฐกุล ผศ. เบ็ญจา อ่อนท้วม	จ้วง - ไท - ไทย สายใยแห่งวัฒนธรรม	โครงการศึกษาชนชาติไท ฝ่ายวิชาการ ม.พายัพ

วัฒนธรรมย่อย

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2536	सानิต ศิริวิศิษฐ์กุล	หมอดู : กระบวนการสร้างตัวตนและความสัมพันธ์ทางสังคม	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาดิน มธ.
2536	สิริพร สมบูรณ์บุรณะ	วิถีชีวิตคนใน "ชุมชนชายขอบ" ของสังคมเมือง : กรณีศึกษาคนค้าขายในชุมชนกองขยะชานเมือง	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาดิน มธ.
2536	รัศมี มะมูห์ดีย์	ผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อสตรีมุสลิมศึกษากรณี ชุมชนมุสลิมบ้านคลองดิน จ. นครศรีธรรมราช	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2537	พัฒนา บุญอ่ำ	การปรับตัวของสตรีชนบทต่อวิถีชีวิตในกรุงเทพมหานคร : ศึกษาเฉพาะกรณีแม่ค้าดอกไม้ย่านปากคลองตลาด	มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาดิน จุฬาฯ
2537	สมเกียรติ ลิกขารักษ์สกุล	บทบาทของสมาคมในหล้ากับการผสมผสานทางวัฒนธรรมในสังคมไทย : กรณีศึกษาโรงเรียนในหล้า	มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาดิน จุฬาฯ
2537	พ.ต.หญิง ปิยะพร วามะสิงห์	ความสำนึกในชาติพันธุ์ของลาวพวน	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2537	ชาย โพธิ์สิตา และคณะ	แนวคิดใหม่ที่ขยายตัว : บริบททางสังคมวัฒนธรรมของหญิงบริการทางเพศ	สถาบันวิจัยประชากรและสังคม ม.มหิดล
2537	อนันต์ นาวิไล	กระบวนการการกลายเป็นผู้ชายชายตัว : ศึกษาเฉพาะกรณีผู้ชายชายตัวให้เกย์ในเขต กทม.	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2538	รักษพล สกุลวัฒนา	คนเลี้ยงช้างชาวกวยจังหวัดสุรินทร์	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาดิน มธ.
2538	ทวิช จตุรพิทักษ์	พิธีกรรมเพื่อสืบทอดความเป็นชาติพันธุ์ของชาวเขายากจน : การศึกษาการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าลีซอในจังหวัดเชียงใหม่	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) มช.
2538	สุรัตน์ ชุมจิตต์	วิถีชีวิตของผู้ย้ายถิ่นชาวเหนือในมหานครกรุงเทพฯ	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาดิน มธ.
2538	สุธรรม นันทชัยมงคล	พยาบาลชาย : วิถีชีวิตและการปรับตัว	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาดิน มธ.
2538	อุมาภรณ์ ภัทรวาณิชย์	ปัจจัยทางวัฒนธรรมที่มีต่อพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เสี่ยงของวัยรุ่น	สถาบันวิจัยประชากรและสังคม ม.มหิดล
2538	สารภี ศิลา	วัฒนธรรมชุมชนกับการแก้ไขปัญหาการค้าประเวณีของหญิงสาวเขาเผ่ามูเซอ : กรณีความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้เกิดการค้าประเวณีกับวัฒนธรรมชุมชนและการแก้ไขปัญหา	สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์

วัฒนธรรมย่อย

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2539	อริตา สุนทรโรทก	มุขอตำมูเชอเหลือ้ง : การรักษาเอกลักษณ์และ พรมแดนชาติพันธุ์ในบริบทของการพัฒนาที่บ้าน บาหลา อ. แม่สรวย จ. เชียงราย	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาดบัณฑิต มธ.
2539	สุรัสวดี กองสุวรรณ	การอบรมเลี้ยงดูเด็กของผู้ปกครองชาวเลในหมู่บ้าน สังกาอู๋ จ. กระบี่ : การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	ดวงกมล วรรณโนทัย	บทบาทผู้นำและการผสมผสานทางวัฒนธรรม : ศึกษา กรณีชุมชนกะเหรี่ยงใน จ. ราชบุรี	สังคมวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	สุนทราวดี เขียวพิเชฐ	การวิเคราะห์วัฒนธรรมอาจารย์สถาบันอุดมศึกษาไทย	ครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต จุฬาฯ
2539	ทิวา วงศ์ธนาภา	เงื่อนไขทางสังคมที่มีผลต่อปรากฏการณ์การก่อเหตุ ทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวะ : ศึกษากรณี โรงเรียนอาชีวะแห่งหนึ่งในเขต กทม.	สังคมวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	นภาพร แก้วนิมิตชัย	การวิเคราะห์วัฒนธรรมนิสิตนักศึกษาในสถาบันอุดม ศึกษาไทย	ครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต จุฬาฯ
2539	มัทนา เขตมี	วิถีชีวิตและชีวิตครอบครัวของหญิงรักหญิง	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2539	ยุทธชัย ดำรงมณี	ไฮสปีด : ชายขายบริการในบาร์สำหรับหญิง	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2539	สรัชชา เวชพฤติ	เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม การติดต่อทางวัฒนธรรม และกระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรมใน ชุมชนมอญ ต. ทรงคะนอง อ. พระประแดง จ.สมุทรปราการ	มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	เพชร ภูมิเชตร	กระบวนการกล่อมเกลางานทางวัฒนธรรมเพื่อดำรงรักษา วัฒนธรรมองค์กร	ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต มธ.
2539	ทิฆัมพร ตระกูลกิติไพศาล	การปรับตัวทางวัฒนธรรมของกรรมกรกิจการขนส่งทาง น้ำประเภทกิจการบรรทุกขนถ่ายในโกดังสินค้าในเขต กทม. และครอบครัว : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง กรรมกร และครอบครัวที่ย้ายถิ่นมาจากภาคกลาง และ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ

วัฒนธรรมย่อย

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2540	นิรันดร์ เรื่องกิตติยศยั้ง	รูปแบบชีวิตเมืองหลวง : ศึกษาจากสนามหลวงในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะของเมือง	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาดินทิต มธ.
2540	นิภา จิรภัทร	การควบคุมเรื่องเพศในผู้หญิงไทยปัจจุบัน : กรณีศึกษาการควบคุมเรื่องเพศในวัยรุ่น	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาดินทิต มธ.
2540	ระพีพรรณ ภูมกาพันธุ์พงษ์	การยินยอมให้มีความสัมพันธ์ทางเพศก่อนแต่งงาน และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยินยอมให้มีความสัมพันธ์ทางเพศก่อนแต่งงาน	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาดินทิต มธ.
2540	พุทธณี กางกัน	การให้ความหมายกับตนเองของนักศึกษาพม่าในสังคมไทย กรณีศึกษาชีวิตประวัติของนักศึกษาพม่า	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาดินทิต มธ.
2540	พรทิพย์ จงเจดศักดิ์	ความน่าเชื่อถือของหมอดูกับความตั้งใจกระทำพฤติกรรมของผู้ให้บริการ	วารสารศาสตร์มหาดินทิต มธ.
2540	โชคชัย ปรีชาหาญ	วิถีชีวิตของชายรักร่วมเพศ : ศึกษาเฉพาะกรณีในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก	ศิลปศาสตร์มหาดินทิต (ไทยคดีศึกษา) ม.นเรศวร
2540	นวรรตน์ นพวิรุญ	ชีวิตแม่ค้า : บทบาททางเศรษฐกิจและครอบครัว	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาดินทิต มธ.
2541	บุญรัตน์ เจริญชัย	ช่างเมืองเพชร : วิถีชีวิตร่วมสมัยของช่างปูนปั้นเพชรบุรี	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาดินทิต มธ.
2541	ศิริวรรณ ตันทเวทิจ	การศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมสังคม และวัฒนธรรมองค์กรในธุรกิจบริษัทข้ามชาติ : กรณีศึกษากลุ่มบริษัทสี่ใจตัน	ศิลปศาสตร์มหาดินทิต มธ.

ประเด็นเกี่ยวกับท้องถิ่น

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2523	กุลวดี เจริญศรี	ผลกระทบของการพัฒนาทางด้านไฟฟ้าที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของ อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) มก.
2525	อมรา ชันอาสา	สภาพสังคมไทย : ศึกษาจากงานการราชทัณฑ์ ระหว่าง พ.ศ. 2433-2476	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) ม. ศิลปากร
2527	จารุพร เกาละทัต	ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน : โบโล	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2528	นภา สกิตเมธากุล	แรงงานไทยในประเทศแถบตะวันออกกลาง : ผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรมของครัวเรือนและชุมชน (กรณีศึกษา จ.ลำปาง)	สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาบัณฑิต มธ.
2528	จุฑามาศ สนทนก , พิเชฐ อนุกุล	การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมไทย	ศูนย์วิจัย มหาวิทยาลัยพายัพ
2528	สุเทพ เซาวลิต	บ้านกุดนางอายุ : รายงานการวิจัยโครงการประวัติศาสตร์ หมู่บ้านไทย	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2528	สุนทร แก่นมณี	ประวัติศาสตร์หมู่บ้านศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านโคกล่าม : รายงานการวิจัยประวัติศาสตร์หมู่บ้าน	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2529	นิตติ กสิโกศล	ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน : หมู่บ้านวังแดง ต.วังแดง อ.ท่าเรือ จ.พระนครศรีอยุธยา	สถาบันไทยคดีศึกษา มธ.
2529	รศ. อวีวรรณ สุขพันธ์ไพฑาราม และคณะ	การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม : บทเผชิญหน้าของสังคมเก่า-ใหม่ กรณี "การศึกษาในบ้าน" อ.แมริม จ. เชียงใหม่	สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2529	สุวิทย์ วีระศาสตร์ , สมศักดิ์ ศรีสันติสุข	การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมือง สังคมและวัฒนธรรม ในหมู่บ้านอีสาน กรณีบ้านโนนตะแบก	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2529	ดุษฎี กาฬอ่อนศรี , สมศักดิ์ ศรีสันติสุข	การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมือง สังคมและวัฒนธรรม ในหมู่บ้านอีสาน กรณีหมู่บ้านชาวยอ	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2529	จุฬาร โชติช่วง นิรันดร์ และคณะ	ประวัติศาสตร์หมู่บ้านคำม่วง ต. บ้านค้อ อ. เมือง จ. ขอนแก่น	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ประเด็นเกี่ยวกับท้องถิ่น

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2530	สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ	การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมือง สังคมและ วัฒนธรรม ในชุมชนบ้านเยอ บ้านไทยดำ และบ้านไทย ลาว : การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2532	วิศิษฐ์ พงศ์พิณิตานนท์	การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมใน "กรุงเทพ" สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2325 - 2411	อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) จุฬาฯ
2532	สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ	การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และ วัฒนธรรมในชุมชนชาติพันธุ์กวยและญ้อ : การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี	คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ มข.
2532	พัฒนรพี ชันธกาญจน์	การเปลี่ยนแปลงทางการผลิตจากเพื่อบริโภค ไปสู่การผลิตเพื่อขายที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิต ของชาวมุ : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านภูค้ำ ต. งอบ อ. พังช้าง จ. น่าน	ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2532	ชลิต ชัยครรชิต	พัฒนาการของชุมชนโบราณและการตั้งถิ่นฐานใน บริเวณลุ่มแม่น้ำชีตอนบน	ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2532	รุ่งอรุณ ทิมขุรขมเถียร และ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข	การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมในหมู่บ้านชาติพันธุ์ : กรณีไทยญ้อ บ้านโพน	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2532	สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ปนัดดา เผือกพันธุ์	การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและ วัฒนธรรมในหมู่บ้านชาติพันธุ์ : กรณีหมู่บ้านว่าน	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2532	สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ	การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมือง สังคม และวัฒนธรรมในหมู่บ้านชาติพันธุ์กวย และญ้อ : การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2533	โสภี อยู่ทรัพย์	การสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนช่างปั้น- หม้อ : กรณีศึกษาบ้านลัดเกร็ด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี	ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2533	กอบกุล มั่งมีศรี, สุวิทย์ ธีรศาสตร์	การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตพืชเศรษฐกิจกับ ภาวะหนี้สิน : ศึกษากรณีบ้านบ่อใหญ่ ต. บ้านโนน อ. กระนวน	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ประเด็นเกี่ยวกับท้องถิ่น

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2533	สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และคณะ	การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตพืชเศรษฐกิจกับภาวะหนี้สินในหมู่บ้านอีสาน : ศึกษากรณีบ้านทุ่งใหญ่ อ. กันทรลักษ์ จ. ศรีสะเกษ	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2533	ชอบ ดีสวนโคก , สุวิทย์ ธีรศาสตร์	การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตพืชเศรษฐกิจกับภาวะหนี้สินในหมู่บ้านอีสาน : ศึกษากรณีบ้านวังตะเข้ ต. วังตะเข้ อ. หนองบัวระเหว จ. ชัยภูมิ	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2533	ไพฑูริย์ มีกุล , สุวิทย์ ธีรศาสตร์	การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตพืชเศรษฐกิจกับภาวะหนี้สินในหมู่บ้านอีสาน : ศึกษากรณีบ้านโสมน ต. บัวโคก อ. ท่าตูม จ. สุรินทร์	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2534	วิยุทธ์ จำรัสพันธ์ และคณะ	การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และการพัฒนาทางการเมืองในประเทศไทยช่วง 1950 - 1990 : กรณีภาคอีสาน	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2535	จินตนา กาญจนดิลก	การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในชุมชนกะเหรี่ยง : ศึกษาเปรียบเทียบกรณีบ้านไร่ป่า อ.ทองผาภูมิ กับบ้านสะเนฟอง อ. สังขละบุรี จ. กาญจนบุรี	สังคมวิทยา มหามบัณฑิต จุฬาฯ
2535	พรใจ เต็มวารี	การเปลี่ยนแปลงความมั่นคงในการถือครองที่ดินในประวัติศาสตร์ของสังคมชนบทภาคเหนือ กรณีศึกษาหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหามบัณฑิต มธ.
2535	ศรัณย์ ทองปาน	ชีวิตทางสังคมของช่างในสังคมไทยภาคกลางสมัยรัตนโกสินทร์ก่อน พ.ศ. 2448	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหามบัณฑิต มธ.
2535	สุวิทย์ ธีรศาสตร์ , ชอบ ดีสวนโคก และ ชลิต ชัยครรชิต	การเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวอีสานในชุมชนชานเมืองหลักตั้งแต่ตั้งชุมชนจนถึงปัจจุบัน	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2535	สมศักดิ์ ศรีสันติสุข วิยุทธ์ จำรัสพันธ์ และดุษฎิ อายุวัฒน์	การศึกษาการเปลี่ยนแปลงบทบาทด้านการประกอบอาชีพของชาวชนบทอีสาน	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2535	สุวิทย์ ธีรศาสตร์	พัฒนาการของการใช้ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวอีสานในชุมชนชานเมืองหลัก : กรณีบ้านกอก จ. ขอนแก่น	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ประเภเกี่ยวกับท้องถิ่น

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2535	ชอบ ดีสวนโคก	พัฒนาการของการใช้ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวอีสานในชุมชนชนานเมืองหลัก : กรณีบ้านดอนแก้ว จ. นครราชสีมา	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2535	ชลิต ชัยครรชิต	พัฒนาการของการใช้ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวอีสานในชุมชนชนานเมืองหลัก : กรณีบ้านโนนทัน	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2536	จารุวรรณ พรหมวัง	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมบางประการของชาวไทลื้อ	มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2536	กิตติพงษ์ เกษมพงษ์	อุดมการณ์ทุนนิยมและผลกระทบต่อชาวนาในหมู่บ้านภาคกลางของไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านหนองผักชีเหนือ จังหวัดสระบุรี	มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2536	ร.ต.อ. มนต์รี คงเจริญ	ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจที่มีอิทธิพลต่ออาชีพประมงชายฝั่ง กรณีศึกษา : ชุมชนคลองด่าน	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2537	ณัฐประวีณ ศรีทรัพย์	การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมและการรณรงค์เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวมอญ : ศึกษากรณีชุมชนมอญบ้านลาดเกร็ด ต.เกาะเกร็ด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี	มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2537	สร้อยดี อ่องสกุล	เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา	ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มช.
2537	คณิงนุช มียะบุญ	การปรับตัวต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงของลาวครั้งที่บ้านโคก จ.สุพรรณบุรี	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2537	ชนิกา วัฒนศิริ	จากสังคมชาวนาสู่สังคมอุตสาหกรรม : การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนไทยเบ็ง บ้านดิลัง จ.ลพบุรี	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2537	ส.อ. ขรรค์ชัย วัลลิโกดม	การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวนาอันเนื่องมาจากการขายที่ดินกรณีศึกษา ชาวนาใน ต.บางพระครู อ.นครหลวง จ.อยุธยา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2537	ญาณี สรประไพ	การสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมชาวนาจังหวัดนนทบุรี	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร

ประเด็นเกี่ยวกับท้องถิ่น

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2538	วรรณัย พงศาชลากกร	พืชเศรษฐกิจกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม : ศึกษากรณีบ้านโคก ต.อุ้มทอง อ.อุ้มทอง จ.สุพรรณบุรี	มานุษยวิทยาหมู่บ้านจิต จุฬาฯ
2538	วิสุทธิ์ ศรีวิศาล	ระบบเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ของชนเผ่ามีตองเหลืองในสังคมไทย	มานุษยวิทยาหมู่บ้านจิต จุฬาฯ
2538	วิรัตน์ พงษ์ทอง	การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผล กระทบต่อการดำรงอยู่และการเสื่อมสลายของ หัตถกรรมพื้นบ้าน : กรณีศึกษาหมู่บ้านไทยยวน ต. ดอนแร่ จ. ราชบุรี	มานุษยวิทยาหมู่บ้านจิต จุฬาฯ
2538	พูนศักดิ์ ชานิกประดิษฐ์	ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออก ของไทย (นครศรีธรรมราช) พ.ศ. 2435-2504	เศรษฐศาสตร์หมู่บ้านจิต จุฬาฯ
2538	พิมุข ชาญธนะวัฒน์	คริสตศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของ ชาวมุเซอแดง : การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี ระหว่างหมู่บ้านยาป่าแหน กับหมู่บ้านแสนคำลือ ใน กิ่ง อ. ปางมะผ้า จ. แม่ฮ่องสอน	มานุษยวิทยาหมู่บ้านจิต ม. ศิลปากร
2538	เดโช ไชยทัฬห	การปรับตัวของชาวนาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ศึกษากรณีการประกอบอาชีพนอกไร่กับ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้าน แห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่	ศิลปศาสตร์หมู่บ้านจิต (พัฒนาสังคม) มช.
2538	ยุกติ มุกดาวิจิตร	การก่อตัวของกระแสวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย พ.ศ. 2520 - 2537	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา หมู่บ้านจิต มธ.
2539	กวรรณิการ์ ชัยตระกูล	การปรับตัวทางสังคม และเศรษฐกิจของชาวนาจากกิจ กรรมทางเศรษฐกิจตามประเพณีเข้าสู่กิจกรรมทาง เศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ : ศึกษากรณี หมู่บ้านดอนทราย อ. เมือง จ. นครปฐม	มานุษยวิทยาหมู่บ้านจิต จุฬาฯ
2539	สุขศรี กัลชาณพันธ์	หน้าที่ทางสังคมของพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลุกข้าว และ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณี บ้านดงทอง ต. ดงทอง อ. เมือง จ. ยโสธร	มานุษยวิทยาหมู่บ้านจิต จุฬาฯ
2539	สุขสันต์ พ่วงกลัด	การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับ ภูมิปัญญาไทยในการบรรเลงเพลงขอสสามสาย	ครุศาสตร์หมู่บ้านจิต จุฬาฯ

ประเด็นเกี่ยวกับท้องถิ่น

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2539	เสถียร วิพรมหา	การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมของ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์	สังคมวิทยา มหาวิทยาลัย จุฬาฯ
2539	พุทธชาติ ปานเม่น	การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในระบบ เกษตรกรรมทางเลือก	ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต มช.
2540	สายฝน น้อยหืด	ครัวเรือนไทย : การศึกษาการเปลี่ยนแปลงแบบแผน ความสัมพันธ์เชิงบทบาทของสมาชิกในครัวเรือน	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2540	พรศิริ บุรณเขตต์	นางใน : ชีวิตทางสังคมและบทบาทในสังคมไทยสมัย รัชกาลที่ 5	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2540	ศรีไพร รุ่งสว่าง	การศึกษากการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในชุมชนต่อลักษณะการทำงานพัฒนา ชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านท่ากิเลน ต. สิงห์ อ. ไทรโยค จ. กาญจนบุรี	สังคมสงเคราะห์ศาสตร์- มหาบัณฑิต มธ.
2541	ศ. ยรรยง จิระนคร , ดร. รัตนาพร เศรษฐกุล	ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมสิบสองปันนา	

สื่อสารมวลชน

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2527	สุมน อยู่สิน	พฤติกรรมสื่อสารและการผสมกลมกลืนเข้ากับ วัฒนธรรมไทยศึกษาเฉพาะชาวจีนในเขตเทศบาล นครเชียงใหม่	นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2531	สุชาติ พงศ์พันธ์	การวิเคราะห์เนื้อหาบทความในวารสารสาขา วัฒนธรรม พศ. 2522- 2529	อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2531	นพรัตน์ วงศ์กลุฑ	โฆษณาทางโทรทัศน์กับบทบาท และสถานภาพ ของสตรีไทย	วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต มธ.
2532	สุวรรณ สันติประภา	พฤติกรรมกรรมการอ่านและการเลือกอ่านการ์ตูนญี่ปุ่นของ เด็กไทยใน กทม.	วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต มธ.
2537	นายชายน่า ภาววิมล	พุทธพาณิชย์ : ผลกระทบจากการใช้สื่อสารมวลชนในการ โฆษณาพระเครื่องที่มีต่อทัศนคติ และความเชื่อของ พุทธศาสนิกชนในเรื่องสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา	นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ

ประเด็นสื่อมวลชน

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2537	สุธีรา เฝ้าโคสติดิทย	การศึกษาความคิดเห็นของคนเชื้อสายมอญเกี่ยวกับบทบาทของสื่อบุคคล สื่อประเพณี และสื่อมวลชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรม : ศึกษากรณีชุมชนมอญเกาะเกร็ด ปากลัด และบางกระบือ	วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต มธ.
2537	ศิวะพร หงษ์จินดาเกศ	วิถีชีวิตประจำวันที่แสดงออกทางวาทกรรมในละครวิทยุคณะ "เกศทิพย์" พ.ศ. 2536	นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2537	ฉัตรรา ชมะวรรณ	แนวความคิดเรมอนด์ วิลเลียมส์ ในวัฒนธรรมศึกษาและการวิเคราะห์วัฒนธรรมบริโภค	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2538	ศรีปาน รัตติกาลชลากร	บทบาทของสื่อพื้นบ้านในวัฒนธรรมมอญในอำเภอพระประแดง	นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2538	อุณาวดี คงมั่นวัฒนา	การสื่อสาร และการสังคมประกิตด้านวัฒนธรรมทางด้านจิตใจของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2538	จิตราพร ธรรมสารสุนทร	ค่านิยมและทัศนคติทางเพศที่ปรากฏในนิตยสารผู้หญิง	นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2538	เมญาพิมพ์ สมประสงค์	ความคิดเห็นของผู้รับสารที่มีต่อแนวคิดเรื่อง "ความเป็นไทย" ในภาพยนตร์โฆษณาที่เน้นความเป็นไทยจากสื่อโทรทัศน์	นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2538	วีรวัฒน์ อำพันสุข	จินตภาพทางศิลปวัฒนธรรมของกรุงเทพมหานครผ่านสื่อ	นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2538	สุทธินิ ละไมเสถียร	กลยุทธ์ในการสื่อความหมาย "ความเป็นไทย" ในชิ้นงานโฆษณาทางสื่อสิ่งพิมพ์ของบริษัทการบินไทย จำกัด (มหาชน) ในช่วง พ.ศ. 2530-2537	นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2538	ชนัญชี่ กาญจนอุไรโรจน์	การศึกษาภาพลักษณ์สตรีในหนังสือพิมพ์รายวันในช่วงปี 2528-2537	นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2538	ดนยา ธัชชนก	หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรายวันจังหวัดเชียงใหม่กับการกำหนดวาระข่าวสารให้แก่ชุมชน	นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2538	วัฒณี ภูวทิศ	การวิเคราะห์บทบาทหนังสือพิมพ์ในการส่งเสริมวัฒนธรรมไทย	นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2538	สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์	รสนิยม : ภาษาในสังคมไทยยุคบริโภคนิยม	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2538	เด่นเดือน เหลืองแข็ง	บทบาทของสื่อสิ่งพิมพ์ในการสนับสนุนวัฒนธรรมการเลี้ยงชีพจากตัวเลข	นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ

สื่อสารมวลชน

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2538	ธนิษฐ์ ตีรณานนท์	ไทยในกระแสโลกาภิวัตน์ : ศึกษากรณีผลของการสื่อสารต่อพฤติกรรมกรรมการบริโภคสินค้าและการบริการใน กทม.	วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต มธ.
2539	ฉัตรกุล ทองเกต	การวิเคราะห์เชิงเนื้อหาวัฒนธรรมวัยรุ่นที่ปรากฏในภาพยนตร์ไทย ปี 2535	นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	ชยาพร เพชรโพธิ์ศรี	กระบวนการเลือกและนำเสนอ "ความเป็นไทย" ในนิตยสาร "สวัสดี"	นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	สำเนา เอี่ยมสะอาด	การวิเคราะห์เพลงไทยสมัยนิยมแนวรีด	นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	วิชุดา ปานกลาง	การวิเคราะห์การถ่ายทอดความหมายเรื่อง "ผี" ในภาพยนตร์ไทย	นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	สกลกานต์ อินทร์ไทร	การสื่อสารกับการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มเด็กป๊อปในกรุงเทพมหานคร	นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	นิตราพร ทิพา	การวิเคราะห์เนื้อหาเพลงพื้นบ้านหมอลำเพื่อการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม	นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	บงกช อักษรดี	การวิเคราะห์กลยุทธ์การสื่อสารของรายการ "เรารักศิลปวัฒนธรรมไทย" ทางสื่อโทรทัศน์	นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	มนทิรา โรจน์วิสุทธิ์	การวิเคราะห์กระบวนการใช้สื่อโทรทัศน์เพื่อรณรงค์วัฒนธรรมไทย	นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	วิภาวี วิโรจน์พันธุ์	การสร้างความหมายวัฒนธรรมวัยรุ่นในรายการปกิณกะบันเทิงทางโทรทัศน์	นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	ศศิวิมล สันติวาษฏ์ภักดี	การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบการถ่ายทอดวัฒนธรรมไทยผ่านสื่ออนินิยาย และสื่อละครโทรทัศน์เรื่อง สี่แผ่นดิน	นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	ยุวดี มณีกุล	วัฒนธรรมองค์การสื่อสารสิ่งพิมพ์กับขีดความสามารถในการขยายธุรกิจข้ามสื่อ	นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	สุมาลี มาโนชนฤมล	การศึกษาลักษณะวัฒนธรรมสังคมไทย วัฒนธรรมองค์กร และลักษณะผู้นำที่มีประสิทธิภาพในธุรกิจการสื่อสารของประเทศไทยตามแนวทางการศึกษาของโครงการวิจัย GLOBE	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มธ.

สื่อสารมวลชน

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2540	อลงกรณ์ ปริวุฒิพงศ์	ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการสื่อสารกับการรับรู้ข่าวสารวัฒนธรรมไทยของนักเรียนมัธยมปลายในเขตกรุงเทพฯ	วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต มธ.
2540	อำนาจ สุวัตติพงศ์	พฤติกรรมกาเปิดรับสื่อโฆษณาภาพกระป๋อง เครื่องดื่มชูกำลังชนิดใหม่ ทางสื่อโทรทัศน์กับพฤติกรรมการบริโภคภาพกระป๋องของกลุ่มผู้ใช้แรงงานไทย ในเขต กทม.	วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต มธ.

สุขภาพ

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2531	ปรีชา อวยตระกูล	บทบาทหมอฟันบ้านในสังคมชนบทอีสาน	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2531	พิชิต จีระวัฒน์	ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อภาวะโภชนาการ : ศึกษาครอบครัวที่มีเด็กวัยก่อนเรียนในชุมชนแออัดย่านท่าเรือคลองเตย	สังคมวิทยา มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2532	กุสุมา ชูศิลป์ และคณะ	สภาพและปัญหาการแพทย์แผนโบราณ และกลวิธีพัฒนาในงานสาธารณสุขมูลฐาน	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2533	ทวน ยุทธพงษ์	วัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวอีสาน : ศึกษากรณีบ้านแม่ใหญ่ ต. แก่งเลิงจาน อ. เมือง จ. มหาสารคาม	ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต มศว. มหาสารคาม
2533	ว่าที่ ร.ต. ฐนันดรศักดิ์ เรียงสารวิน	जूตาเกาะ : ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารและพฤติกรรมการบริโภคของชาวกระเหรี่ยง : ศึกษากรณีชุมชนบ้านกล้วย อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี	ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2535	ปฐม นวลคำ	ปัจจัยทางสังคม และวัฒนธรรมที่มีผลต่อพฤติกรรมการบริโภคเกลืออนามัยของประชาชน จ. แม่ฮ่องสอน	สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต ม. มหิดล
2535	สมใจ ศรีหาล้า	หมอธรรมกับการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน	มานุษยวิทยา มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2535	พรทิพย์ อุกุภรัตน์	การรักษาโรคด้วยยาแผนโบราณ กรณีศึกษา : ร้านขายยาเจ้ากรมเปือ	ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร

สุขภาพ

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2536	ภาวีวรรณ นรพัลลภ	วัฒนธรรมอาหารของคนไทย : ศึกษากรณีระบบอาหารของชุมชนท่าพระจันทร์	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหบัณฑิต มธ.
2537	รัตนา พรหมชัย	ลาบจีน: บทบาททางสังคมและวัฒนธรรม กรณีศึกษาหมู่บ้านสันหลวงเหนือ หมู่ 10 จันจว้าใต้ อ.แม่จัน จ.เชียงราย	ศิลปศาสตร์มหบัณฑิต (วัฒนธรรมศึกษา) ม. มหิดล
2538	กรองจิตต์ เมืองวุฒิ	วัฒนธรรมและค่านิยมของครอบครัวผู้ป่วยจิตเวชในภาคเหนือที่มีผลต่อการเลือกวิธีการบำบัดรักษา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงพยาบาลสวนปรุง จ.เชียงใหม่	สังคมสงเคราะห์ศาสตร์- มหบัณฑิต มธ.
2539	สถิตย์ สุขบท	การรักษาพยาบาลพื้นบ้านในชนบทภาคอีสาน : ศึกษากรณีอ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์	มานุษยวิทยา มหบัณฑิต จุฬาฯ
2539	จิตจรดา ลิ้มจำรูญ	ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับการใช้ยาแอมเฟตามีนของประชากรวัยแรงงาน	ศึกษาศาสตร์ มหบัณฑิต มช.
2541	นิพัทธ์เวช สืบแสง	วัฒนธรรมกับพฤติกรรมทางเพศและสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคเอดส์ในชุมชนชาวเขาเผ่าถิ่น และเผ่าขมุ	สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์
2541	พศิน แดงจวง	ผลกระทบของการรับรู้เรื่องโรคเอดส์ต่อสภาวะเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และกระบวนการทางสังคมในภาคเหนือ	คณะศึกษาศาสตร์ มช.

นิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2534	ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี	องค์ความรู้นิเวศวิทยาของชุมชนเกษตรกรรมในเขตป่า : ศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหบัณฑิต มธ.
2536	ประสิทธิ์ คุณรัตน์ และคณะ	การศึกษาสภาพแวดล้อมและการใช้ประโยชน์จากป่าปุงป่าทาม บริเวณลุ่มน้ำมูลตอนกลาง	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2537	เจริญลาภ สักคะวัฒนะ	ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมในสังคมที่ปรับเปลี่ยน : กรณีศึกษา บ้านดอนสำราญ หมู่ 4 ต.ยางคำ อ.โพธาราม จ.ราชบุรี	ศิลปศาสตร์มหบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2538	กิติพร ใจบุญ	ความจริงในเรื่องเขื่อน : บทศึกษาปฏิบัติการทางวาทกรรมในสังคมไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2490-2537	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหบัณฑิต มธ.

นิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2538	ทองทิพย์ สุนทรชัย พัชรินทร์ ลากานันท์ วิเชียร เกิดสุข	สตรีอีสานกับการจัดทรัพยากรน้ำ	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2538	ทองทิพย์ สุนทรชัย	สตรีอีสานกับการจัดการทรัพยากรน้ำ กรณีศึกษา ชุมชนบ้านแสงภา ต.แสงภา อ.นาแห้ว จ.เลย	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2538	พัชรินทร์ ลากานันท์	สตรีอีสานกับการจัดทรัพยากรน้ำ : กรณีบ้านเฝือ ต. พระลับ อ. เมือง จ. ขอนแก่น	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2539	สุพร พิรมฤกร	การศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่าง วิถีการดำรงชีวิตของชุมชนกับป่า : กรณีศึกษา ป่าชุมชนหมู่บ้านปากอ ต.แสงภา อ.นาแห้ว จ.เลย	เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	อรทัย ศรีทองธรรม	วัฒนธรรมความเชื่อของหมู่บ้านอีสานในการอนุรักษ์ ป่าชุมชน : กรณีศึกษาหมู่บ้านใน อ. เดชอุดม จ.อุบลราชธานี	สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต (สิ่งแวดล้อม) ม. มหิดล
2539	ผุสดี เขียนงาม	การรับรู้ของชาวบ้านโคกที่มีต่อโครงการปลูกไม้ยืนต้น โดยวิธีการเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพแบบยั่งยืน	ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2540	สุวิรัตน์ กฤษณะรังสรรค์	การจัดการป่าขององค์กรชุมชนในเขตอุทยานแห่งชาติ : ศึกษากรณีหมู่บ้านก้อทุ่ง ต.ก้อ อ.ลี จ.ลำพูน	สังคมสงเคราะห์ศาสตร์- มหาบัณฑิต มธ.
2540	กฤษฎา บุญชัย	พลวัตชุมชนล้านนาในการจัดการความหลากหลาย ทางชีวภาพ	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต มธ.
2540	สหทัยา วิเศษ	ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มฮักป่าศรีด้อย ต. ศรีด้อย อ.แม่ใจ จ.พะเยา	สังคมสงเคราะห์ศาสตร์- มหาบัณฑิต มธ.

วัฒนธรรมกับการศึกษา

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2526	นฤทธิ์ ศรีวรรณ	บทบาทของวิทยาลัยครูในเขตภาคใต้ที่มีต่อการทำนุบำรุงวัฒนธรรมของชาติ	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (อุดมศึกษา) จุฬาฯ
2526	ลักขณา เรขาศิลา	บทบาทของวิทยาลัยครูในเขตภาคเหนือที่มีต่อการทำนุบำรุงวัฒนธรรมของชาติ	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (อุดมศึกษา) จุฬาฯ
2526	วันทนา ไชยกิจ	บทบาทของวิทยาลัยครูในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีต่อการทำนุบำรุงวัฒนธรรมของชาติ	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (อุดมศึกษา) จุฬาฯ
2526	สธน โรจนตระกูล	บทบาทของวิทยาลัยครูเขตภาคกลางที่มีต่อการทำนุบำรุงวัฒนธรรมของชาติ	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (อุดมศึกษา) จุฬาฯ
2527	พยนต์ เขียมสำอางค์	ความคิดเห็นของนักศึกษาวิทยาลัยครูภาคตะวันตกที่มีต่อการส่งเสริมวัฒนธรรมไทย	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (พื้นฐานการศึกษา) จุฬาฯ
2530	วัลยา โกสุม	สภาพและปัญหาการจัดการศึกษาเพื่ออนุรักษ์และเสริมสร้างวัฒนธรรมไทยในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษาใน กทม.	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (พื้นฐานการศึกษา) จุฬาฯ
2530	สุภาณี พัฒราช	บทบาทที่เป็นจริงและบทบาทที่คาดหวังของสถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่มีต่อการทำนุบำรุงวัฒนธรรมของชาติ ตามทัศนะของผู้บริหาร อาจารย์ และนักศึกษา	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (พื้นฐานการศึกษา) จุฬาฯ
2530	อัจฉรา ทองปลาย	บทบาทของครูในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษาเขตการศึกษา 6	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (พื้นฐานการศึกษา) จุฬาฯ
2530	สุจิต บัวพิมพ์	การศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านในสถาบันอุดมศึกษา	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (อุดมศึกษา) จุฬาฯ
2531	กาสัก เตชะขันหมาก	อนาคตภาพและทางเลือกในอนาคตสำหรับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม ในปี พ.ศ. 2540	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (วิจัยการศึกษา) จุฬาฯ
2531	มาลี บุษยะมา	การติดตามผลการดำเนินงานโครงการส่งเสริมวัฒนธรรมไทยของศูนย์วัฒนธรรมในสหวิทยาลัยอีสานเหนือ ปีงบประมาณ 2528 และ 2529	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2531	วรพิทย์ มีมาก	การศึกษาเพื่อพัฒนานโยบายและแผนงานทางวัฒนธรรมในการอนุรักษ์วัฒนธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มหนุ่มสาวจังหวัดเชียงใหม่	ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มช. (ได้ทุนสวช.)
2533	เฉลิมชัย สุขจิตต์	ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพของการประสานงานการวางแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนาและศิลปวัฒนธรรมระดับจังหวัดของสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดในเขตการศึกษา 8	ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต (บริหารการศึกษา) มช.

วัฒนธรรมกับการศึกษา

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2534	ประพันธ์ โกยสวัสดิ์	การวิเคราะห์เนื้อหาทางวัฒนธรรมในหนังสืออ่านเพิ่มเติมกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (พื้นฐานการศึกษา) จุฬาฯ
2534	พิมลพรรณ กลัดสุวรรณ	การส่งเสริมวัฒนธรรมของศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดที่ตั้งอยู่ในโรงเรียนมัธยมศึกษาในภาคกลาง	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (พื้นฐานการศึกษา) จุฬาฯ
2534	วินัส สวนสุข	กิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของโรงเรียนประถมศึกษา เขตการศึกษา 6	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (พื้นฐานการศึกษา) จุฬาฯ
2535	สุกัญญา นิवासวัต	การช่วยเหลือแบบให้เปล่าจากประเทศญี่ปุ่นต่อประเทศไทยในช่วง ค.ศ. 1954-1989 และแนวโน้มการเพิ่มความช่วยเหลือด้านวัฒนธรรมต่อประเทศไทย : กรณีศึกษา ศูนย์ญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียง มธ.	รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต มธ.
2536	วัลภา ขวัญยืน	บทบาทผู้หญิงในการอบรมเลี้ยงดูลูก : กรณีศึกษานักเรียนบ้านเก่า ต.บ้านเก่า อ.เมือง จ.กาญจนบุรี	ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ม. ศิลปากร
2537	ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์	การศึกษาการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียง	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2537	จากรวรรณ บุญยรัตพันธุ์	การพัฒนาค่านิยมที่มีต่อวัฒนธรรมไทยโดยใช้แบบฝึกทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ เรื่อง "วัฒนธรรมไทย" สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนหุ่นบำเพ็ญ กรุงเทพมหานคร	ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (ศึกษาศาสตร์การสอน) มก.
2538	พวงทอง นิลยิม	บทบาทของผู้ใหญ่ในครอบครัวในการถ่ายทอดวัฒนธรรมผ่านการเล่น และของเล่นเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพเด็กปฐมวัย ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านเก่า อ. โคกสำโรง จ.ลพบุรี	มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2538	มาลินี สวยคำข้าว	การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตการศึกษา 5	ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (การสอนสังคมศึกษา) จุฬาฯ
2538	พจนานพร กนกแก้ว	ปัจจัยทางจิตวิทยาและวัฒนธรรมที่มีผลต่อรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทย	มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาฯ
2538	พิสมัย อะโน	ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับวัฒนธรรมของชนเผ่ากระเหรี่ยงบ้านเมืองงาม อ. แม่เมาะ จ. เชียงใหม่	ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต มช.

วัฒนธรรมกับการศึกษา

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	หมายเหตุ
2539	พรรณเพ็ญ นิลนนท์	การศึกษาสภาพและปัญหาการปฏิบัติงานของคณะกรรมการการศึกษา การศาสนา และวัฒนธรรมจังหวัด เขตการศึกษาที่ 11	ครุศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารการศึกษา) จุฬาฯ
2539	สุกัญญา เขียมชัย	การศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์ชุมชนเมืองลำปาง	การวางแผนภาคและเมือง-มหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	อุดม ไชยรัฐภูมิพราย	การศึกษาบทบาทที่ปฏิบัติจริงของคณะกรรมการการศึกษา การศาสนา และวัฒนธรรมจังหวัด เขตการศึกษา 3	ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ
2539	เจลา เวชเดช	บทบาทในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมไทยของโรงเรียนประถมศึกษาสังกัด กทม. ตามการรับรู้ของครูฝ่ายกิจกรรม	ครุศาสตรมหาบัณฑิต (พื้นฐานการศึกษา) จุฬาฯ
2539	ทองกร แก้ววักล้า	การประสานงานด้านวัฒนธรรมของศึกษาธิการอำเภอตามความคิดเห็นของหัวหน้าส่วนราชการประจำอำเภอในจังหวัดเชียงราย	ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารการศึกษา) มช.
2540	วิทยา ทรงคำ	แนวทางการพัฒนางานส่งเสริมวัฒนธรรมของสำนักงานศึกษาธิการอำเภอ จังหวัดเชียงใหม่	ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารการศึกษา) มช.
2541	ไสว เชื้อสะอาด	การบริหารงานวัฒนธรรมพื้นบ้านของสำนักงานศึกษาธิการอำเภอในจังหวัดพะเยา	ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารการศึกษา) มช.

บทความเกี่ยวกับวัฒนธรรมในวารสารศิลปวัฒนธรรม พ.ศ. 2522 - 2542

พ.ศ.	ปีที่	ฉบับที่	ชื่อผู้เขียน	ชื่อบทความ
2522	1	1	เชิด ทรงศรี	เบื้องหลังงานค้นคว้าวัฒนธรรมเลือดสุพรรณ
2525	3	9	ธิดา สาระยา	วัฒนธรรมทวารวดีกับการคลี่คลายของเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
2526	4	9		ต่างกับ "เอกลักษณ์" มากไปจะกลายเป็น "อับลักษณ์"
2527	5	5	จารุบุตร เรื่องสุวรรณ	การพัฒนาเศรษฐกิจกับวัฒนธรรมท้องถิ่น
2528	6	2	ฉัตรทิพย์ นาถสุภา	ผี-กับเทคโนโลยีและการผลิตแบบธรรมชาติ
		3	ดรรชนี เมตตาริกานนท์	ระบบผัวเดียวหลายเมียในสังคมไทย
		6	ชนัญ วังวิภาค	ครกกับสากในสังคมชวาและไทย
2529	7	6	จักรี ศรีชวนะ	ความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมระหว่างไทยกับต่างประเทศ
		12	รศ.ดร. งามรัชต์ สัตว์	เรียนรู้วัฒนธรรมต่างชาติไปทำไม ?
2532	10	1	นิธิ เอียวศรีวงศ์	ประวัติศาสตร์ที่เหนือประวัติศาสตร์ในผู้ชนะสิบทิศของยาขอบ
		4	นิธิ เอียวศรีวงศ์	แนวทางแมวกับ "วิกฤต" ในวัฒนธรรมชวา
		5	สุมิตรา จันทร์เงา	คินสราญรมณ์ วัฒนธรรมแห่งยุคสมัย
			เจตนา นาควัชระ	ละครสมัยใหม่ : จุดบรรจบระหว่างประเพณีกับตะวันตก
		6	-- คำอภิปราย --	สถาบันไทยคดีศึกษากับสังคมไทย : จากอดีตสู่ปัจจุบัน โดย คึกฤทธิ์ ปราโมทย์, เสน่ห์ จามริก, เกษม ศิริสัมพันธ์
		7	เอกวิทย์ ณ ถลาง	บทความพิเศษ "สืบทอดและปรับปรนวัฒนธรรมให้สมสมัย"
		9	-- บทสัมภาษณ์ --	สิงห์เหนือ - เสือใต้ ขุดรากถอนโคนวัฒนธรรม โดย นิธิ เอียวศรีวงศ์ , ศรีสักร วัลลิโภดม
		11	ไมเคิล ไรท์	ศาสนากับสังคม ปัญหาภายในของศาสนาคริสต์
2533	11	1		กว่าจะเป็นเชียงใหม่ : วัฒนธรรมของผู้คนหลายเผ่าพันธุ์
			นิธิ เอียวศรีวงศ์	แล้วเราก็อีกกัน "โฆษณา"
		3	นิธิ เอียวศรีวงศ์	สงครามอนุสาวรีย์กับประเทศไทย
		5	นิธิ เอียวศรีวงศ์	เรื่องไป ๆ เปลี่ยน ๆ
		10	ฉลาดชาย รมิตานนท์	เศรษฐกิจ การเมือง กับสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย
		12	นิธิ เอียวศรีวงศ์	คนไทยมาจากที่โน่นด้วย และคนไทยอยู่ที่นี้ด้วย
2534	12	4	นิธิ เอียวศรีวงศ์	พุทธ กับ ไสย
		5	กาญจนา แก้วเทพ	แม่และเมีย : ภาพอภิมหาอมตะนิรันดร์กาลในลือมวชนไทย
		8	นิธิ เอียวศรีวงศ์	นาฏกรรมกับการสื่อความและอนาคต

พ.ศ.	ปีที่	ฉบับที่	ชื่อผู้เขียน	ชื่อบทความ
2534	12	10	นิธิ เอียวศรีวงศ์	ชาติไทย และเมืองไทย ในแบบเรียนประถมศึกษา
		11	ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ	การเมืองกับการเลือกตั้ง : วัฒนธรรมที่กำลังเปลี่ยนแปลง
			นิธิ เอียวศรีวงศ์	ชาตินิยมในขบวนการประชาธิปไตย
2534	13	1	นิธิ เอียวศรีวงศ์	"รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย"
2535	13	3	เกษม ศิริสัมพันธ์	เสริมต่อบทความเรื่อง "รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย" ของ อ. นิธิ เอียวศรีวงศ์
			ส. ศิวรักษ์	วิจารณ์ศิลปะ และวรรณกรรมในประเทศไทย
		4	กาญจนา แก้วเทพ	มิติด้านอุดมการณ์ในละครโทรทัศน์ไทย
2536	14	2	ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ	ความก้าวหน้าในความคิดของ "เทียนวรรณ"
		3	นิธิ เอียวศรีวงศ์	ทำไม ? คนไทยจึงกิน "ข้าว"
				สังคม วัฒนธรรมที่ค้าคองหนังไทย
		4	ส. ศิวรักษ์	ส. ศิวรักษ์ กับความรักและผู้หญิง
		5	ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ	จะสร้างสรรค์วัฒนธรรมต้องปะทะกันก่อน
		6		เดินทางท่องเที่ยว วัฒนธรรมใหม่ที่ต้องทบทวนใหม่
		10	นิธิ เอียวศรีวงศ์	ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร. ๕
		11	ไมเคิล ไรท์	พระราชพิธีตรียัมปวายได้ชิงช้า ชับซ้อนมากกว่าที่ใคร ๆ คิด
			ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ	สังคมพลังน้ำ หรือพระราชตะวันออก
		12	นิธิ เอียวศรีวงศ์	สองทศวรรษ 14 ตุลาคม
2537	15	1	นิธิ เอียวศรีวงศ์	ดูจากเป้าถึงห้อง
			สมิตรา จันทรงเภา	คอนเสิร์ตอันตรราย ไมเคิล แจ็คสัน ชัยชนะของการบริโภคศิลปะสมัยใหม่
			ศรีศักร วัลลิโคดม	20 ปี 14 ตุลาฯ วันมหาวิปโยค เก็บความทรงจำไว้ในพิพิธภัณฑ์เมือง
			ไมเคิล ไรท์	ไทยคดี สยามคดี และยุโรป-อุษาคเนย์
			สมชาย นิลองธิ	ขอทาน : การประสมประสานและการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ของสังคมชนบทและเมือง
		2	ส. ศิวรักษ์	สนทนาปราศรัย : ส. ศิวรักษ์ วิชาภักษ์ สุรา...ที่แปลว่าเหล้า
		3	ศรีศักร วัลลิโคดม	พระเครื่อง (วาง) "พุทธบูชา หรือ พุทธพาณิชย์"
			สรพล ไศภิตกุล	ตำนานหนังสือพระเครื่อง
			ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ	คนไทยเริ่มเที่ยวแต่เมื่อไร
		4	วาทิน จรุงกิจอนันต์	วัฒนธรรมโทรทัศน์

พ.ศ.	ปีที่	ฉบับที่	ชื่อผู้เขียน	ชื่อบทความ
2537	15	4	สุจิตต์ วงษ์เทศ	คนไทยมาจากเมืองจีน คนจีนมาจากเมืองไทย
			มนัส โอภาากุล	คนจีนมาถึงเมืองไทย
			เจีย แยนจอง	ต้นตอวัฒนธรรมโบราณที่เกี่ยวข้องกับถิ่นกำเนิดของคนไทย
			วัลภา ขวัญยืน	ลัทธิพิธีบูชา "สมเด็จพระโต" วัดระฆัง
		5	กองบรรณาธิการ	ตาเถร-ยายซี นารี-นักบวช ใครคือมหาโจรปล้นศาสนา
			สมชาย นิลธำธิ	ผ้าพระเวส ภาพสัญลักษณ์งานบุญมหาชาติ
		6	กองบรรณาธิการ	วัฒนธรรมไทย ? ลูกสาว - หาเงิน ลูกชาย- ใช้เงิน
			พนิดา สงวนเสรีวานิช	ตำนานดอกคำใต้ ยุทธการสยบการค้าประเวณี
			นิธิ เอียวศรีวงศ์	วัฒนธรรมโลกานุวัตร
		7		รมช. อติสร เพียงเกษ เบิกฤกษ์ปีรณรงค์วัฒนธรรมไทย แก้ไขความผิดเพี้ยน "ชื่อบ้านนามเมือง"
			ส. ศิวรักษ์	พุทธกับไสยในสังคมไทย
		8	ส. ศิวรักษ์	เอกสารจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย : ชุมทรัพย์ของวัฒนธรรมทางปัญญา
			สมิตรา จันทร์เงา	สนทนาปราศรัย : ดำรง พุฒตาล ในความเป็นไทย สายเลือดเจ้าพระยา
			สโมสรศิลปวัฒนธรรม	วัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม มุมมอง หอมอประเวศ วะสี
		9	Editor Desk	700 ปี ศรีล้านนา กำเนิดเมืองเชียงใหม่โดย "ไทยทั้งดุ้น" จริงหรือ
			เอื้อ มณีรัตน์	พุทธทำนาย เรื่อง ความเจริญทางเทคโนโลยีของมนุษย์
			ส. ศิวรักษ์	มหาวิทยาลัยสมัยแรกของพุทธศาสนา
		10	ไมเคิล ไรท์	พิธีไหว้ครู ความเข้าใจใหม่
			อภิสิทธิ์ ธีระจาวรณ	ชนชาติจ้วง เครื่องญาติตระกูลไทยที่เก่าแก่และยิ่งใหญ่ที่สุด
		11	พนิดา สงวนเสรีวานิช	สนทนาปราศรัย : สมบูรณ์ เสงี่ยมบุตร ทูตพาณิชย์ - ทูตวัฒนธรรม
			สุรีย์ ภูมิถาวร	ชา : เครื่องดื่มที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในโลก
			ศักดิ์ เสาวรัตน์	จิบน้ำชา - เริงนารี ย่ำบางกอกนครโสเภณี
		12	สุจิตต์ วงษ์เทศ	คำให้การของกองบรรณาธิการ : แอ่งวัฒนธรรมกว๊านพะเยา
			อรรถจักร สัตยานุรักษ์	การเปลี่ยนแปลงในกระบวนการ "สร้าง" หัตถกรรมไม้แกะสลักเพื่อขาย
2538	16	1	วิสา คัญทัพ	ละครโทรทัศน์ กว่าจะเกิดวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์
			สุลักษณ์ ศิวรักษ์	ศาสนาและวัฒนธรรม วิกฤตการณ์และแนวโน้ม
			ไมเคิล ไรท์	ไมเคิล ไรท์ วิพากษ์ Culture
2538	16	3		วัฒนธรรมไทย : โลกาภิวัตน์ หรือโลกาวิบัติ?

พ.ศ.	ปีที่	ฉบับที่	ชื่อผู้เขียน	ชื่อบทความ
2538	16	3	ดวงเดือน สว่างวงศ์	โสภณีย์ วัฒนธรรมผู้ชาย
			สนทนาปราศรัย	ศิษย์สวนโมกข์ พระคุณฐิติ เมธังกร วิพากษ์สังคมไทย
		4	สุวัชร ศิวรักษ์	พุทธทาสกับพุทธศาสนาแบบไทย
			สิทธิพร ณ นครพนม	พญานาคลุ่มน้ำโขง
			บุญโปรด	วรรณกรรมไทยในยุคโลกาภิวัตน์
				ยาใหญ่ Eco - Tourism เทียบแบบรู้คุณค่า รักษาสิ่งแวดล้อม
			จำเนียร แก้วกู	สอຍ : วัฒนธรรมระบายนความใคร่ทางปาก
			วรรณวรวงษ์ หงส์จินดา	ผู้หญิงไทยใน "ศิลปวัฒนธรรม" อีกรูปลักษณ์หนึ่งของหญิงไทยใน สายตาต่างชาติ
		6	ภูวดล สุวรรณดี	การ์ตูน อารมณ์ขันที่ไม่มีวันตาย
				การ์ตูนการเมือง เรื่อง SERIOUS หรือเรื่องขำขัน
		7	สุจิตต์ วงศ์เทศ	ในตลาดมีหีบไว้กับแผงลอย
			พนิดา สงวนเสรีวานิช	จากสองเสาแหกรหนึ่งไม้คาน สูดเครื่อง
			ภูวดล สุวรรณดี	เหตุเกิดที่ท่าพระจันทร์...อวสานตลาดโบราณแห่งรัตนโกสินทร์
			พิมพ์ ชาญณรงค์วัฒนะ	พิธีศพมูเซอแดง
		8	ไมเคิล ไรท์	"การรณรงค์วัฒนธรรมไทย" มองในแง่บวก (บ้าง)
		11	ภาษิต จิตภาษา	ปีสืบสานวัฒนธรรมไทย สืบสานอะไร
			ณรงค์ชัย ปฎิกรัชต์	เงาะป่า สังคมชนเผ่าแห่งเทือกเขาบรรทัด
		12	อรรถจักร สัตยานุรักษ์	ตามรอยวรรณกรรม : ภาพเปลี่ยนสังคมไทยใน 6 ยุควรรณกรรม
				ภูมิปัญญาไทยในดาราศาสตร์
2539	17	2	สุวัชร ศิวรักษ์	คนของแผ่นดิน
			สายพิน แก้วงามประเสริฐ	ท้าวสุนารี อนุสาวรีย์ "สามัญชน" คนแรก ในระบอบประชาธิปไตย
		3	ไมเคิล ไรท์	วัฒนธรรมไทยมองจากอีกมุม
				เล่าเรื่องหนังสือ : โลกสันนิบาต
		4	ไมเคิล ไรท์	ความซับซ้อนของประเพณีเดิมในอุษาคเนย์
2539	17	4	วานิช จรุงกิจอนันต์	พุทธพาณิชย์
		6	วานิช จรุงกิจอนันต์	วัฒนธรรมไทย
		7	สรพล โคภิตกุล	พุทธศิลป์ "พระร่วงหลังรางปืน" วัดพระแท่นดงรังวรวิหาร อ.ท่ามะกา จ.กาญจนบุรี

พ.ศ.	ปีที่	ฉบับที่	ชื่อผู้เขียน	ชื่อบทความ
2539	17	8	วิทยากร เชียงกุล	การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในรอบ 50 ปี
			สุรพล บัดขุเศรณี	วัฒนธรรมตลกร่วมสมัย : ปรัชญาการณักระจกหกด้าน
			นิธิ เอียวศรีวงศ์	ตลกไทย ๆ
		10	กองบรรณาธิการ	พระภูมิ หอผี เจ้า เทพ และพรหมในสังคมโลกาภิวัตน์
2540	18	2	กองบรรณาธิการ	ข้าวไทยสายใยชีวิต พุทธ พราหมณ์ ฆราวาสกรรม
			สุทธิดา ประสิทธิ์ศรี	เหล่าเดือนภูมิปัญญาไทยจากข้าวเหนียว
			นพพร สุวรรณพานิช	วัฒนธรรม "ข้าว" แบบญี่ปุ่น "อาหารที่ใช้ข้าวเหมือนไม่มีอาหาร"
		3	กองบรรณาธิการ	ช่วยด้วยวัฒนธรรมปลาแดกส้มแล้ว อวสานแอ่งชีวิต ลุ่มน้ำสงคราม
			กองบรรณาธิการ	กลุ่มชาติพันธุ์ในแอ่งสกลนคร
			สุรภักดิ์ ศิวรักษ์	ค้นร่องรอยคนหนุ่มสาว
		4	เพทาย อรรถศิลป์	เศรษฐกิจ - การเมืองจีน จากจับกัง อั้งยี่ สู่อำนาจ มาเฟีย
			วรศักดิ์ มหัทธโนบล	การรวมกลุ่มของจีนสยาม
				เสื่อผืนหมอนใบ ชุนนางไทยต้นกรุง
				2540 เขาวราชในพายุฝุ่น CHINA TOWN : WIND OF CHANGE
		5		การจัดการทรัพยากรไทย "แยกกันคิด แยกส่วนกันทำ ?"
				Hot - Hit - Hot มุมมองใหม่ไทย - พม่า จากสำนักวิชาการ
		6	สุรภักดิ์ ศิวรักษ์	บทความพิเศษ : การศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่นไทย
		7	กองบรรณาธิการ	บุกกล้าเสือ เปิดตำนานโจรไทย
		8	อพิสิทธิ์ ธีระจาวรรณ	พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น วิถีชีวิตชุมชน
		9	กองบรรณาธิการ	วัฒนธรรมไฟในอุษาคเนย์ ภาพรุ่งนี้เหลือเพียงตำนาน
		10	กองบรรณาธิการ	แฟชั่นราชสำนัก เมื่อสยามแต่งฝรั่ง 100 ปี Modernization
			เบญจมาศ แพทอง และ ราศี มีเนตรี	ขนบธรรมเนียมการแต่งกายสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
				สยามยุคทันสมัย จากวัฒนธรรมราชสำนักสู่เอกลักษณ์ความเป็นไทย
			สิทธิพร ณ นครพนม	บันทึกวัฒนธรรม : ร้อยปีท่านผู้นำวัฒนธรรมไทย
2540	18	11	กองบรรณาธิการ	เจ้าพระยา สายชีวิตไทย ตำนานเรือ วิถีเมืองน้ำ
				คนเรือโยง ยิปซีแห่งท้องน้ำ
				ร - เรือ ภูมิปัญญาแห่งลำน้ำ
				วิถีชาวน้ำ

พ.ศ.	ปีที่	ฉบับที่	ชื่อผู้เขียน	ชื่อบทความ
2540	18	11	ชุมพล แนวจำปา	ประวัติศาสตร์ - โบราณคดี : ประวัติศาสตร์ความล้มเหลวของชวาณา บริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน
		12	กองบรรณาธิการ	ภูพาน ในวันเป็อนฝน บ้านนักรบ ตำนานเลือด
			วิสา คัญทัพ	เพลงเพื่อชีวิต...เริ่มต้นที่ตรงไหน
				มาโคร มาร์เก็ต บน ป่าภูพาน
				ลมหายใจสุดท้ายของ "ดอกหมก" เครื่องประดับและเครื่องหอมของ แม่หญิง "ปลาเล่ง" บ้านบัวห้วยทราย บนเทือกเขาภูพาน
2541	19	1		DIANA การปฏิวัติดอกไม้ : ความตายที่เปลี่ยนแปลงโลก
		2		กำเนิดเวียงจันทน์ ตำนานพญานาค หรือบุรุษยักษ์สร้าง
		3	สุจิตต์ วงศ์เทศ	กรุงรัตนโกสินทร์ ทองมฤตสุดใจดิ้นใจฟ้า
			อภิสิทธิ์ ธีระจรรณ	Walking Street ชีวิตและสีสันของคนเมือง
				ปิดถนนพระจันทร์ สีสันไทย ๆ ในกลิ่นอายฝรั่ง
		4		มหันตภัยโลกไม่ลืม
		5	พิมุข ชาญธนะวัฒน์	วิถีชีวิตกะจำ : มองโลกเหนือห้วงทอง
			พนิดา สงวนเสรีวานิช	งานวัด อารามแพร์ เสน่ห์นี้ยังไม่จาง
		6		ภูพาน ในวันเป็อนฝน บ้านนักรบ ตำนานเลือด
		7		หอยสังข์โลกล้านปีที่รอวันสูญ
		8		ต้นไม้นี้มีปี เทพนิยาย ตำนานและจิตวิญญาณที่สร้างโลก
		10	บุรณ	ปฏิวัติวัฒนธรรมแดกดัน อาหารเป็นยาตำรับไทย
		12	กองบรรณาธิการ	25 ปี 14 ตุลา สงครามครั้งสุดท้ายของมนุษยชาติ
			กองบรรณาธิการ	มนุษยภาพ : ว่าด้วยความกลัว ปัญญา และอิสรภาพ
		สุรชาติ บำรุงสุข	ทหารกับ 14 ตุลา : Culture Shock !	
2542	20	1	สุรภักษ์ ศิวรักษ์	ความเข้าใจเรื่องชาติ
			ลิษา ยอง เขียน	วิพากษ์ขบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า
			ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ	สองทศวรรษ "ศิลปวัฒนธรรม" ประวัติศาสตร์ในศิลปวัฒนธรรม : ศิลปวัฒนธรรมในประวัติศาสตร์
		2	สุจิตต์ วงศ์เทศ	ศรีปราชญ์อยู่ที่ไหน ศรีธรรมาธิปไตยอยู่ที่นั่น
			เกษียร เตชะพีระ	ชาตินิยมไม่เป็นทางการ
		3	เสถียรพงษ์ วรรณปก	พระพุทธศาสนาไม่เหมาะกับคนไทย
		บุรณ	ประเด็น ปาฏิหาริย์ และการซื้อขายบุญ สาหกรกรรมพระป่า	

พ.ศ.	ปีที่	ฉบับที่	ชื่อผู้เขียน	ชื่อบทความ
2542	20	6		"นั่งเทียน" เขียนประวัติศาสตร์ พระสุพรรณกัลยา
		7	จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์	ศึกพระสงฆ์ในสยามประเทศ
			ม.ร.ว. ปิยะฉัตร ฉัตรชัย	60 ปี Thailand
			นิธิ เอียวศรีวงศ์	ตั้งใจลกตามชื่อ
			วาณิช จรุงกิจอนันต์	คนไทย
			พนิดา สงวนเสรีวานิช	มอญ" ในมิติที่เลื่อนไหลทางสังคม
		8		เบื้องลึก "ปฏิวัติ 2475" ฉบับ ม.จ. พูนพิศมัย ดิศกุล
			พระไพศาล วิสาโล	คุณค่าแห่งพุทธธรรม
			ไมเคิล ไรท์	สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย Thai : CULTURE AND SOCIETY